

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

1969

ANDEN RÆKKE - BIND 3

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1969

ANDEN RÆKKE - BIND 3

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDE:

Luftfotografi: Thybøen havn og kanal.

Foto: Ole Haugsted.

INDHOLD

<i>N. Jensen Dam</i> : Fra landpolitiets arbejdsmark	5
<i>Robert Christensen</i> : Karen Johanne Andersdatter af Røn	21
Rejseforhold i Midtjylland omkring 1850	35
<i>Esbern Jespersen</i> : Omkring en bondegård midt på heden	45
<i>J. Søndergaard Jacobsen</i> : Glimt fra Nørre Nissum Sogns Historie	71
<i>N. Jensen Dam</i> : Thorsminde	95
<i>C. S. Nygaard</i> : Tre vestjyder	105
<i>Jan Aas Jansen</i> : Clausager-Slægten	113
<i>Marinus Søndergaard</i> : Skoleforhold i Sevel i gamle dage	117
<i>Hans Blosen</i> : Bemærkninger til en terrakottaplade på Brejninggaard	127
Småstykker	133
Bog anmeldelse	137
Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt	140
Foreningsmeddelelser	143
Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1967-68	147
Register	153
Regnskab	155

Fra landpolitiets arbejdsmark

Af pens. politiasistent N. Jensen Dam

Det er en helt revolutionerende udvikling af samfundets forhold, der foregår i disse år. Den begyndte for ca. 10 år siden med skolerne, men siden er så at sige alle, både private og offentlige, institutioner blevet inddraget; de nedlægges eller sammenlægges til større enheder. For tiden er kommunerne og amterne blevet inddraget i udviklingen, og den dag er nært forestående, da vore gamle landkommuner – hermed også de gamle sogneråd – er forsvundne. Amterne bliver omlagt til større enheder, og sideordnet hermed er også politiet kommet i søgelyset.

Her i Skodborg-Vandfuld herreder blev min stilling nedlagt 1. oktober 1965 ved min afgang på grund af alder, og stillingen i Nr. Nissum blev nedlagt i 1967, da min kollega dér søgte stilling i en anden politikreds, og tjenesten i de to distrikter bestrides nu af ordenspolitiet i Lemvig, og de gamle stillinger bliver efter alt at skønne aldrig oprettet mere.

Hermed er disses virke- og arbejdsmetoder overgået til historien, og jeg vil i det følgende forsøge at give et billede af, hvorledes arbejdet i disse distrikter formede sig, og jeg har i titlen anført ordet arbejdsmark.

Landpolitiets arbejde var ikke egentlig skrivebordsarbejde, men i det store og hele et virkeligt „arbejde i marken“, og det medførte, at man ret hurtigt fik et intimt og fortroligt forhold til beboerne og et indgående kendskab til deres personlige, økonomiske og andre forhold, man blev betragtet som en af deres egne, til hvem man altid trygt kunne henvende sig om råd og dåd, og sådan blev også beredvilligt givet, hvilket styrkede forholdet.

Jeg fik min første ansættelse i politiet den 16. juni 1924 ved politimesteren i Ribe, og jeg skulle tiltræde en overkomplet stilling ved et stort statsarbejde, Rejsby digeanlæg i Sønderjylland. Ved sådanne arbejder blev dengang normalt ansat en såkaldt liniebetjent for at aflaste den faste styrke, og for at der kunne være en mand på pladsen hele tiden til at holde orden og udføre det almindelige hverv med opkrævning af bøder o. lign.

Det var en god læreplads for en vordende politimand; arbejdsholdet det pågældende sted bestod af ca. 300 mand fordelt på to marketenderier, én i Rejsby og én i Brøns. Hver af disse bestod af køkken, spisesal og sovesal; det var træbaraker, og sovesalen bestod af køjer, tre over hinanden. Det var entreprenørselskabets

bygninger. Arbejdsmandskabet var så godt som udelukkende ugifte løsarbejdere, „børster“, som de gerne lod sig kalde, og de havde ikke andet rørligt gods end en vadsæk med en ren skjorte, sokker og eventuelt en ekstra jakke – og så en skovl, og alt, hvad der blev tilbage af ugelønnen, når marketenderen havde fået for kost, gik til øl, men marketenderen havde også til stadighed en vogn gående langs med linien med øller, og der blev drukket meget, særligt om sommeren.

Der var i alt 12 arbejds hold, „sjak“, som de kaldtes, og for hvert af disse var der en „sjakformand“. Min opgave var daglig at afpatruljere linien, opnotere af- og tilgang af arbejdere således, at jeg i et personaleregister hjemme på mit kontor kunne give oplysning om alle og det sted på arbejdspladsen, de var tilknyttet. Endvidere fik jeg tilsendt alle de sager, bødesager og afkrævning af underholdsbidrag og lignende politisager, som vedrørte arbejdspladsen, og de blev ekspederet på de daglige patruljerture langs linien. Jeg kørte på cykel, men jeg havde ved min ansættelse anskaffet mig en bil, så jeg kunne komme hurtigt til stede, dersom det var påkrævet, og det skete også flere gange om aftenen på kroerne i Rejsby og Brøns, at jeg måtte køre ud og berolige gemytterne, når de var blevet for lystige, men dermed var jeg altid heldig, så jeg kunne i det hele opfylde politimesterens ønske om, at jeg måtte se at ordne forholdene så godt, som det lod sig gøre, for han ville helst ikke have nogen invasion i Ribe fra diget, og det fik han heller ikke.

Efter at arbejdet i 1925 blev afsluttet ved diget, blev jeg om sommeren flyttet rundt til de faste landbetjente – 4 i alt – og passede deres tjeneste under deres sommerferie, og i september måned blev stillingen her i Bækmarksbro opslået ledig, og jeg søgte og fik stillingen, og mit ansættelsesbrev er dateret 12. oktober 1925 og underskrevet af amtmand Toft.

Ansættelsesbrevet lyder i uddrag således:

„Amtmanden over Ringkjøbing amt gør vitterligt, at amtet i henhold til Ringkjøbing amtsråds beslutning beskikker kst. politibetjent Niels Jensen Dam af Tobøl fra den 1. november d. å. at regne at være landpolitibetjent i Skodborg-Vandfuld herreder med bopæl indtil videre i Bækmarksbro. I denne stilling vil han have . . . i det hele at være politimesterens ordre underkastet.

Der tillægges politibetjenten i lønning 2200 kr. årligt stigende hvert 3. år med 240 kr. indtil 3180 kr. med tillæg efter tjenestemandsløven, hvorhos der tilkommer betjenten en uniformsgodtgørelse af 200 kr. Der ydes godtgørelse for fordring og dagpenge efter de af amtsrådet herom fastsatte regler“ . . .

Af den instruks, som på den tid var gældende for landpolitibetjente i Ringkjøbing amt, angiver jeg følgende i uddrag:

§ 1. „Politibetjentens nærmeste foresatte er politimesteren, hvis ordre og anvisninger han nøjagtig har at følge.

§ 2. Politibetjentens virksomhed er i almindelighed indskrænket til det distrikt, i hvilket han er ansat, men han skal være pligtig til at fungere i andre distrikter såvel i følge særlig ordre fra politimesteren, som når tjenestens tarv gør det hensigtsmæssig.

§ 3.

§ 4. Politibetjenten må gøre sig nøje bekendt med sit tjenestedistrikt og alle forhold i distriktet, . . . hvor han da jævnlig bør sætte sig i forbindelse både med sognefogederne, brandfogederne, sognerådernes formænd, de i distriktet boende amtsrådsmedlemmer og med dem, til hvem han ellers måtte blive henvist af politimesteren.

§ 5–10.

§ 11. Politibetjenten skal, når hans tjeneste ikke medfører hans fraværelse, være at træffe på sin bolig, og når han er borte, må han så vidt muligt have efterladt besked om, når han atter kan træffes på bopælen.

Tjenestefrihed i indtil 3 gange 24 timer kan tilstås politibetjenten af politimesteren.

Tjenestefrihed af længere varighed kan undtagelsesvis tilstås politibetjenten af amtmanden efter andragende indgivet med politimesterens erklæring“.

Ringkøbing Amt, den 9. april 1901.

sign. Feddersen.

Landpolitiet var ansat og aflønnet af amtet. Ordenspolitiet i købstæderne ansat og aflønnet af det pågældende byråd, og kriminalpolitiet – statspolitiet, som det blev kaldt efter 1919 – var ansat og aflønnet af staten.

Det tjenestedistrikt, jeg fik tillagt ved min tiltræden, bestod af 15 sogne, nemlig: Thyborøn, Harboøre, Vandborg, Ferring, Dybe, Ramme, Lomborg, Rom, Fjaltring, Trans, Thorsminde, Bøvling, Nees, Møborg og Flynder. Det var et meget stort distrikt, og det var desuden meget krævende at betjene, når det tages i betragtning, at vejene var dårlige, kun grusede og om vinteren med dybe hjulspor, så man i tøperioder kunne køre fast midt på en amts- eller kommunevej; og til Thyborøn og Thorsminde var der overhovedet ingen vej, her var man nødsaget til at køre gennem enge og klitter, og om sommeren var det næsten ufremkommeligt i det løse sand. Mange gange i de første år måtte jeg tage turen fra Fjaltring til Thorsminde – 12 km – til fods; det tog en hel dag, når der skulle ekspederes sager i Thorsminde. Til Thyborøn benyttede jeg normalt tog fra Harboøre om morgenen, og da var der et ophold på ca. 1½ time i Thyborøn, så jeg lige kunne nå at ekspedere sagerne og komme tilbage til middag; men jeg har dog også enkelte gange, hvor tog ikke kunne passe, fra Knopper station lånt baneformandens trolje, som jeg så kørte på til Thyborøn, det var altid hurtigere end at gå.

Den obligatoriske uddannelse på politiskolen gennemgik jeg 25/10–4/12 1926 og 15/8–21/10 1927 og bestod, og dermed var min fastansættelse sikret.

Alt skrivearbejde blev dengang udført på blankt papir; der fandtes ikke – som nu – skematiske blanketter til brug ved afhøring i de forskellige sager, men for at få en nogenlunde ensartethed i rapporterne fik vi på politiskolen affattet forskellige spørgeskemaer i f. eks faderskabssager, adoptionssager, navneforandring og færdselssager. Motorsager var ubetydelige dengang, men der kunne dog forekomme sammenstød mellem biler og hestevogne eller cykler.

En langt overvejende del af sagerne i de første 7-8 år, jeg var i stillingen, bestod af familieretssager, klager over sogneråd, faderskabssager, separations- og skilsmisssager, adoptionssager o. lign.

En af de første opgaver angående familiestridigheder, som jeg blev stillet over for efter min tiltræden i distriktet, forekom i begyndelsen af 1926, og den formede sig på følgende måde:

En familie i et af sognene havde i længere tid levet i et noget spændt forhold på grund af mandens drikfældighed. Hustruen havde forladt manden og var rejst til Holstebro medtagende ægteparrets lille barn, men hun var den pågældende dag kommet tilbage til sognerådsformandens bopæl og forlangte af ham, at han skulle bistå hende med at få udleveret barnevognen og hendes cykel hos manden. Sognerådsformanden ringede til mig og bad mig tage med ud til familien. Jeg syntes ikke rigtig, det var en opgave for politiet, men efter formandens gentagne opfordringer indvilgede jeg i at tage med.

Jeg tog sognerådsformanden og hustruen med i min bil, og vi kørte, så langt vejen tillod, men det sidste stykke ud til familiens ejendom gik over et større hedeareal, og der var kun en sti.

Sognerådsformanden havde sin lange pibe med, og den var anbragt i en jakkelomme med pibespidsen ført gennem et knaphul i jakken, for at den ikke skulle hænge og daske. Vi traf manden hjemme, og han var tilsyneladende ædru; han skulle til brugsforeningen efter petroleum til primusen, oplyste han, men vi blev budt indenfor.

Efter en lille pause tog sognerådsformanden mandens hånd, vi kan kalde ham Jens, så ham lige ind i øjnene og sagde derefter på sin meget forsigtige måde: „Jens, do' er en rask mand, så'en som do ka' då'ns, og do er en dyg'de murer, og folk er glå' ve' dæ, men do hår den grim' flask', den skul' do slo i styk'er!“ Det var mere, end Jens kunne tage; han brast i en heftig gråd, og tårerne løb ham ned ad kinderne. Nu tog hustruen til orde, vi kan kalde hende Kamille, og hun udbrød synlig irriteret: „Ja, se hvor han ka' flæb', og så'n som han ka' forstel' sig, det er et' så'en, de' plejer o' lyd'“.

Nu vendte sognerådsformanden sig mod hustruen og udbrød i en særlig hård tone: „O' dæ' Kamille, do' er ret en lille gal ski'dt, o' så hår do en beskidt kjæv'. ku' do et' snak' te' di' mand i en anden to'en?“

Herefter blev der igen en lille pause. Sognerådsformanden tog en håndfuld løs tobak fra sin jakkelomme, stoppede det i piben, og så tændte han og bakkede løs, og jeg følte mig næsten overflødig, men jeg forsøgte dog på en forsigtig måde at gøre dem begribelig, at de, såfremt de blev separeret eller skilt, ikke ville få det bedre, da manden jo efter al sandsynlighed ville komme til at betale underholdsbidrag til hustruen og barnet, da de jo skulle leve. Han selv skulle jo også leve, og på den måde kom de til at leve på to steder, men det kunne der jo nu tænkes nærmere over i de følgende dage.

Manden gav hustruen lov til at få både cykel og barnevogn og tilbød at følge hende til stationen, da hun skulle med toget tilbage til Holstebro. Hun kørte barnevognen, og han trak cyklen.

Jeg kørte sognerådsformanden hjem, og der drak vi eftermiddagskaffe, og samtidig drøftede vi, om vi eventuelt skulle have været heldige i vort lille hverv som „ægteskabsmæglere“.

Inden der var gået en uge, var hustruen flyttet hjem med barnet, og vi hørte aldrig mere fra familien.

Om sådan et forhold blev der aldrig afgivet rapport til politimesteren, da min deltagelse i det hele havde været af præventiv karakter, men politimesteren fik en mundtlig beretning om, hvad der var foretaget, og den godkendte han.

*

Når en alumne, som var kommet på sognet, ikke fandt den bevilgede hjælp tilstrækkelig, klagede han til amtet over sognerådets afgørelse, og efter at sognerådet havde haft sagen til „høring“, kom den til politimesteren med et stempel fra amtet, der omtrent så således ud: „Tilstilles politimesteren i N. N. til erklæring ved sagens tilbagesendelse“. Hvad der skulle oplyses til brug under sagens videre forløb meddeltes der intet om, det måtte man så se at finde ud af. Sagens bilag bestod af klagerens skrivelse og sognerådets erklæring, og denne var altid kort. – De gamle sognerådsformænd spildte ikke deres tid med unødige skrivi.

Her skal skitseres en sådan sag fra slutningen af 1920'erne.

En gammel enke havde ansøgt sognerådet om et beløb på 18 kr., som hun havde haft i udgift i anledning af gravkastning m. v. ved hendes mands død. Sognerådet havde nægtet at betale hende det pågældende beløb, og hun sendte derefter klage til amtet over sognerådets afgørelse. Jeg fik sagen med det forannævnte stempel og så da straks, at sognerådets erklæring gik ud på, „at man i mødet den . . . havde behandlet sagen, men ikke ment at kunne udrede beløbet, da regningen var betalt“.

Under afhøringen af klagerinden fik jeg oplyst, at såvel hun som manden, mens han levede, havde fået „alderdomspenge“, som hun kaldte det – det hed vist nok alderdomsunderstøttelse på det tidspunkt – og af det beløb havde hun betalt for gravkastningen, men nu havde hun kun et beskedent beløb tilbage af sine penge,

og i øvrigt mente hun også, at sognerådet havde pligt til at betale, da hun fik sit underhold af kommunen.

Politimesteren returnerede sagen til amtet under henvisning til vedlagte rapport af . . .

En tid efter, måske et år eller deromkring, fik jeg atter ærinde til den gamle kone, og da spurgte jeg hende, hvad hun havde fået ud af den sidste sag, hun havde haft inde ved amtet, og da viste hun mig amtets skrivelse, der gik ud på, „at man hermed ikke skal undlade at meddele, at amtet savner hjemmel til at pålægge kommunen at udrede det påkrævede beløb“.

Således var udgangen på de allerfleste af disse sager, og det må vel nok skyldes for en stor del, at amtet overlod afgørelserne til sognerådenes skøn, da der ikke var fastsat nogen bestemt kriterium for, efter hvilke satses hjælp til underhold skulle ydes.

*

Under en af mine første rejser, hvor jeg skulle overføre en arrestant til statsfængslet i Vridsløselille, kom jeg ud for følgende: Vi rejste med morgentoget og skulle være i København ved 7-tiden om aftenen. Det var inden, Lillebæltsbroen var åbnet, og vi skulle altså skifte i Fredericia og fra banegården passere den lange gang til Lillebæltsfærgen. Vi havde reserveret kupe, hvilket man efter reglementet skulle ved sådanne rejser, og den fik man anvist mod at betale to enkelte billetter for den transporterede. Manden var ikke just noget ubeskrevet blad; hans akter fyldte – ikke en almindelig dokumentkuvert, men en hel pakke, som ikke kunne være i en mappe, og jeg havde derfor anbragt den i nettet over min plads. Da vi nu forlod toget i Fredericia og var kommet om bord på færgen, opdagede jeg, at jeg havde glemt akterne i kupeen, som vi havde forladt, og nu var gode råd dyre. At komme til statsfængslet med en fange uden akter kunne have fået alvorlige følger, men jeg henvendte mig til styrmanden på færgen, og ved hans hjælp fik jeg en mand fra banegården på en cykel ud på jernbaneterrænet, hvortil vognstammen var kørt, og afhente pakken og komme til færgen med den, og det lykkedes, idet han kom, just som færgen skulle gå fra land.

På disse rejser tog jeg altid hurtigtoget til København, og ankommet dertil fik jeg på hovedbanegårdens politivagt en bil stillet til rådighed til at køre til statsfængslet.

*

På en senere rejse, men også ret i „gamle dage“, skulle jeg overføre en person, der hørte til den bedre middelklasse. Han havde levet over evne og derfor forgrebet sig på betroede midler, og han var blevet idømt en ubetinget straf på 1 år. Da jeg rejste med ham, tog jeg nattoget; han skulle også til Vridsløselille.

Rejsen foregik på samme måde som nævnt foran; man kunne endnu på det tidspunkt risikere at få en kupe med træbænke, og derfor medbragte jeg som regel

et rejsetæppe til at lægge på træbænken. Desuden min tjenestemappe, som indeholdt akter, vore frokostpakker og undertiden lidt lækkert, som vi kunne gøre os til gode med på rejsen.

Da vi begyndte rejsen, sagde transportanten til mig, at han havde et ønske, og det var, om han ikke måtte få lov til at bære min mappe og mit rejsetæppe, når vi kom udenfor kupeen, og det ønske opfyldte jeg med det samme for ham. Jeg opdagede herved, at han over for andre medrejsende, som vi traf på stationerne og på færgen ville foregive, at han var ledsageren og jeg den transporterende, men jeg følte ikke noget mindreværds kompleks af den grund.

Også for værgerådene, som de hed før 1933, udførte jeg transportantrejser, og en sådan blev f. eks. foretaget i slutningen af 1920'erne.

En familie, bestående af en ældre broder og to søstre, var knyttet til en større gård i et af mine sogne, han som røgter og pigerne som malkepiger og hushjælp i øvrigt. Den yngste af pigerne havde to børn uden for ægteskab, og disse, en pige og en dreng, var henholdsvis 8 og 5 år. Pigen havde begyndt sin skolegang, men forsømte meget, og da forholdene i hjemmet tillige var under al kritik, havde værgerådet bestemt, at børnene skulle „fjernes fra hjemmet“ og anbringes på forstander Grønnes børnehjem i Struer. Jeg blev anmodet om at besørge transporten, og værgerådsformanden – læreren – skulle med. Han røg på sin store træpibe – den kunne han ikke tænke sig at undvære – mens vi fik børnene anbragt i en udlejningsbil, som jeg havde fået stillet til rådighed.

Moderen var indforstået med, at børnene blev fjernet, men de to andre søskende hævdede, at de havde „fået“ børnene, og de kom ikke med, og for at det ikke for børnenes skyld skulle få nogen dramatisk udgang, sagde jeg til dem, at de skulle med ud at køre, og at vi skulle hen på en ny skole, hvor de skulle bo, og da jeg samtidig gav dem en pose bolcher, de kunne dele, var de indforstået hermed og var villige til at gå med i bilen. Jeg tog mig af pigen, fik hende anbragt i bilen, og imens tog læreren drengen og ville sætte ham ind til mig, men herover blev den ældre søster så vred, at hun forsøgte at rive drengen fra læreren, men i stedet for rev hun hans store pibe af munden på ham, så han fik revet en tand løs, og blodet flød ned på hans hvide kravebryst, og jeg måtte træde til og få drengen ind i bilen. Nu blev røgteren også indblandet; han tog en hegnsplæ, der stod op mod ladens mur, og forsøgte at knuse bildøren, men jeg adviserede chaufføren om at køre til, og selv om det var en gammel Ford model 1926, kunne den køre hurtigere, end røgteren kunne løbe, og vi kørte fra ham. Vi må dog, inden turen gik til Struer, omkring skolen, for at læreren kunne få udskiftet sit kravebryst og få blodet vasket af munden, men piben gav han ikke afkald på.

*

I slutningen af 1920'erne skulle jeg en dag bistå politimesteren og kredslægen ved et ligsyn i anledning af, at et spædt barn var „fundet død“ i sengen ved siden af

moderen ude på en gård i et af sognene. Politimesteren foretog altid dengang personlig efterforskningen i sådanne sager, samt brandsager o. lign. Jeg skulle føre politiprotokollen efter pm's diktat.

Han begyndte afhøringen af hustruen og fik nøje forklaret, om barnet havde været sygt, om det havde været meget uroligt o. lign., og han fortsatte: „hvornår gik De i seng i aftes?“ Hustruen fortalte nu, at hun var gået i seng kl. ca. 10, og da klokken var ca. 2 nat, var hun vågnet ved, at barnet rørte sig; hun tog det ind til sig og „gav det bryst“. Nu blev politimesteren pludselig meget indgående; han spurgte hustruen, hvad hun egentlig foretog sig, når hun sådan gav bryst, hvortil hustruen oplyste, at hun jo da selvfølgelig skiftede barnet ved brysterne, men politimesteren blev endnu mere indgående og ville have nøje forklaret: „Hvilken handling foretager De med barnet, når De sådan skifter bryst?“ Hustruen blev nu nærmest „gal i hovedet“ og snerrede: „Ja, hvordan gi'r én en bit'e bår' æ pat'?“ – Kredslægen trådte nu til og forklarede, at moderen, når hun skal die sit barn, blotter sit bryst og lægger barnet ind til sit nøgne bryst, hvor det suger mælken ud af brystet i denne side; derpå flytter hun barnet over til den anden side og lader det på samme måde suge mælken til sig dér. „Nå, således“, sagde politimesteren synlig tilfredsstillet og dikterede videre til protokollen: „, Hun gik i seng i aftes kl. 10, og ved 2-tiden i nat vågnede hun ved, at barnet rørte sig; hun gav det da bryst, og herunder skiftede hun bryst, hvorefter hun lagde sig til at sove. Hun vågnede i morges kl. ca. 6, og da fandt hun barnet liggende ved siden af sig, men det var da død . . . o. s. v.“

Jeg var blevet noget distraheret af al den kredsen om en ganske normal foretelse med barnet, og i min distraktion havde jeg skrevet bryst med ø. Da jeg nogle dage efter kom ind på politikontoret, og kontorassistenterne havde lavet ekstraktudskrift af politiprotokollen, hoverede de over, at jeg havde skrevet bryst med ø, hvortil jeg spagt bemærkede: „Vi har jo alle noget at lære“, og da jeg så fortalte dem, hvorledes politimesteren havde lært „at gi' en bit'e bår' æ pat'“, tog humoren næsten overhånd; nu forstod de først vendingen med at „skifte bryst“.

*

I 1932 fik jeg en adoptionssag, hvor en familie havde ansøgt om adoption af en lille pige. Jeg indfandt mig på andragernes bopæl og tog den fornødne afhøring efter det spørgeskema til brug i den slags sager, som jeg tidligere har omtalt. Blandt disse spørgsmål var der bl. a. et sålydende: „Hvornår og hvordan er de kommet i forbindelse med barnets moder, og hvilken aftale foreligger vedrørende adoptionen?“

Adoptivmoderen havde besøgt en voksen datter i København, og ved denne lejlighed havde denne datter fortalt hende, at hun havde en veninde, som lå på Rigshospitalets fødeafdeling, og hun havde lige fået en lille pige, men hun kunne

ikke selv have barnet, „og du, mor, har jo altid talt så meget om at gøre noget godt, og kunne du tænke dig at tage dette barn i pleje, eventuelt adoptere det?“

De tog straks på Rigshospitalet, og adoptivmoderen, der var meget impulsiv, fik hurtigt sagen ordnet og den lille pige pakket i en kurv og kom hjem til manden med barnet, uden at han anede noget. Han var straks noget ærgelig, nærmest „gal“ over hustruens handling, da de selv i forvejen havde 8 børn, men nu – ca. 1/2 år efter – var det hans „ållergjævest' bår“, og nu havde de besluttet at adoptere det.

Til brug ved adoptionen skulle foreligge en erklæring fra to troværdige mænd om andragerens sædelige vandel, deres økonomiske forhold o. lign. Da jeg spurgte, om de kunne tænke sig nogen, som ville afgive en sådan erklæring, var de noget tøvende med svaret; jeg forstod, at de undslog sig ved at forlange sådanne underskrifter af nogen af deres bekendte, hvorfor jeg tilbød at være den ene af underskriverne, og om de ville have noget imod, at jeg forsøgte at formå kommunekassereren til at være den anden, og det passede dem meget godt.

Hos kommunekassereren udformede han og jeg i forening en sålydende vandelsattest: „At andragerne N. N. og hustru Y. fører og steds har ført en speciel sædelig vandel, og at deres indtægts- og formueforhold er således, at opdragelsen og forsørgelsen af et barn trygt kan betroes dem, attesteres herved“. Derefter underskrifterne.

Kommunekassereren, der var informeret om, på hvilken måde de havde fået barnet, udtalte, at det var et stort offer, familien her havde ydet, og jeg kunne føje til, at det på den måde snart var beskæmmende, at de skulle betale et gebyr på 33 kr. og 33 øre for bevillingen. Det var den almindelige afgift for sådan en bevilling.

Vi talte så om, om vi ikke skulle prøve, om det var muligt at undgå gebyret, og vi affattede i forening en slutbemærkning, som vi føjede ind på vandelsattesten, og den havde omtrent sålydende indhold: „Uden at forklejne det af os foran afgivne vidnesbyrd, må vi holde for, at andragerne faktisk er uformuende“.

Adoptionsbevillingen kom fra amtet til udlevering, og den var uden gebyr.

Når jeg har nævnt dette eksempel, er grunden den, at jeg aldrig siden og i øvrigt heller ikke før har erfaret, at en bevilling af denne slags kunne ydes uden gebyr.

*

Engang i 1935 indfandt en ældre – ca. 40 år gammel – ugift kvinde sig på min bopæl og begærede optaget faderskabssag i anledning af, at hun havde fået et barn. Jeg havde et par år tidligere haft en lignende sag med hende, og det barn havde hun stadig hos sig, men nu havde hun fået en ny plads.

Under afhøringen påstod hun sin husbond, en ældre boelsmand, udlagt som barnefader, ligesom hun begærede ham sat i bidrag til barnet, da hun hævdede, at hun ikke fik nogen løn. Hun var meget underudviklet, nærmest åndssvag.

Den udlagte barnefader tilsagde jeg til møde på min bopæl, hvor han mødte til den bestemte tid. Han var 78 år gammel og meget affældig. Han vedkendte sig faderskabet, men nægtede i det hele at betale underholdsbidrag, da han, som han udtrykte det, forsørgede både moderen og barnet og tillige det barn, hun havde i forvejen.

Da jeg havde nedskrevet hans forklaring, bad jeg ham om at underskrive afhøringen, men hans underskrift blev kun m-streger, hvortil jeg sagde: „Det er jo ikke let at se, hvad der skal stå, men De ryster jo også lidt på hånden!“ Manden erklærede noget arrig: „Ja, men det er dæw'len bræk'mæ et' a' skræk!“

Ca. 4 år efter havde sognerådet besluttet, at de pågældende skulle fratages børnene, og børneværnet havde foranlediget, at de skulle anbringes på forstander Grønnes børnehjem i Struer, og jeg blev anmodet om at foretage transporten. Et kvindeligt medlem af børneværnet tog med ud på ejendommen og fik børnene påklædt i nyt tøj, og de var begejstrede. Moderen var også indforstået med fjernelsen, men faderen var meget opbragt, for nu skulle han til at yde bidrag, som kommunen ville indkassere til hjælp til børnenes underhold på børnehjemmet.

*

Af de gamle landevejsriddere, „spritterne“, som der særlig i slutningen af 20'erne og begyndelsen af 30'erne var en del af, var der særlig én, som stadig vendte tilbage til mit distrikt. Hans navn var Anders Jensen, kaldt Dragon, f. 23/12 1887 i Redsted på Mors. Han blev som regel fundet i en vejgrøft, en stald eller en lade, og der blev ringet til mig om at afhente ham. Han var kendt med gangen; han skulle ind i arresten i Lemvig og fik en bøde for overtrædelse af politivedtægtens beruserparagraf, 30 kr. de første gange og senere, da han kom oftere, 60 kr. Han var altid døddrukken af kogesprit, og penge havde han ingen af.

Den kommune, hvori han blev fundet, var hans „opholdskommune“, men fødekommunen Redsted var hans forsørgelseskommune; han havde aldrig erhvervet sig en ny forsørgelseskommune efter 5-års reglen. (Se nærmere min artikel herom i årbogen af 1966).

En aften ved 10-tiden blev der ringet til mig fra sognefogeden i et af sognene, at Anders Dragon var kommet ind til en gammel kone, og hun kunne ikke få ham til at gå. Sognefogeden havde derefter prøvet at bistå hende med at få ham ud, men han ville ikke, og hun turde ikke have ham natten over. Jeg tog ud på stedet og fandt Dragonen i grebningen bag ved et par køer, som konen havde, og han var ikke rar at få med at gøre, men jeg fik en gammel sæk ved konen, den sprættede jeg op og rullede om Dragonen og lagde ham på tværs på bagsædet i min bil. Til alt held havde det læderbetræk, der kunne afvaskes.

Sognerådet blev underrettet om, at han var indbragt, og da de tidligere havde haft udgift på ham og vidste, at han var anerkendt af Redsted kommune som forsørgelsesberettiget dér, forlangte man, at han skulle hjemsendes og afleveres på

fattiggården i Redsted. Da bøden var afsonet, og han skulle løslades, fik jeg hvervet at transportere ham til nævnte fattiggård, og nu havde han fået en nyt sæt tøj og et par nye sko og var i det hele en ganske pæn mand, men inden der var gået en uge, var han påny kommet tilbage til mit distrikt, og der gik ikke lang tid, før jeg igen måtte køre ham til arresten, men han blev aldrig mere hjemsendt. Han havde i mange år fået for vane at drikke sig fuld på sin fødselsdag, for så vidste han, at han blev „kørt ind“, og i arresten i Lemvig fik han altid flæskesteg med rødkål og risengrød juleaften, og det ville han have. Når juledagene var gået, blev han løsladt, og så gik turen igen ud på landevejen.

Sit endeligt fik han under krigen, da blev han „fundet død“ i en vejgrøft, frosset ihjel.

Anders Dragon var ikke den sidste, men han var en af de sidste af landevejens riddere her i distriktet.

*

En anden person af samme type var gået træt og havde sat sig ind på en ejendom i sognet, men han var ikke fuld, han var bare træt og udaset, hævdede han, og han forlangte at komme ind på fattiggården, men en sådan havde kommunen ikke, og jeg talte med sognerådsformanden om, hvor de ville have manden anbragt. Han yndede ikke at få ham under kommunens forsorg, og han gav mig 2 kroner, idet han tilføjede: „Kan du ikke købe en billet til ham til Lemvig og så putte ham i toget, så kunne det jo være, han kunne komme ind på „Arbejde Adler“ i Lemvig, og så er vi fri for ham?“ Og sådan skete det; jeg kørte ham til nærmeste station til det første tog efter Lemvig, købte en billet, som jeg afleverede til togbetjenten inden togets afgang, og derefter tog vi afsked med hinanden, og jeg så ham aldrig mere.

*

En sindssyg person var omkring 1933 gået hjemmefra, og familien, hustruen og en voksen søn, anmodede mig om bistand til at få ham eftersøgt. Han var gået hjemmefra om morgenen, og nu var det aften, og han var ikke kommet hjem endnu; de havde søgt i den nærmeste omegn, men uden resultat. Jeg foreslog, at vi ventede til næste dags morgen, når det var blevet lyst, da eftersøgning i mørket ikke ville være særlig effektivt. Mens vi drøftede eftersøgningen nærmere, blev der ringet til mig fra et af sognene ude i nærheden af Struer, at en mand, svarende til eftersøgtets signalement, var kommet ind på en ejendom dér, og de ville gerne have ham afhentet.

Hustruen anmodede om, at manden måtte blive tvangsindlagt på sindssygehospital i Viborg, og hun underskrev en begæring herom. Jeg fik fat i en udlejningsbil, og vi afhentede manden og førte ham til hans egen læge for at få den nødvendige erklæring om, at han var sindssyg og farlig for sig selv og andre.

Hos lægen skete der følgende: Manden sagde du til lægen, og hertil bemær-

kede lægen: „Vi plejer nu ellers at sige De til hinanden“. Manden var meget kvik til at svare: „Na, ja det ska' do' aldrig bryd' dig om dogder, at do sejer do te' mæ', for det gør a te' dæ', men ka' do hou'sk, da do va' ny, da såt' a lys o di skostien, å' da fik do nøj å bestell'“. Ja, selv en sindssyg kan være rammende i sine replikker, men hermed havde han også udtømt sin visdom. Lægen udfærdigede erklæringen, og vi fortsatte til Viborg, hvor manden blev indlagt ud på natten.

Han blev udskrevet på prøve ca. 1/2 år efter, men det holdt ikke; han blev påny tvangsindlagt, og han døde senere på hospitalet.

*

En mand fra Harbøre havde engang i begyndelsen af 1930'erne henvendt sig til politimesteren og besværet sig over, at hans nabo daglig fortrængte ham ved at vende sin bil ude på klagerens grund, når han kørte ud af sin garage, og det ville klageren ikke blive ved at finde sig i. Politimesteren fandt ud af, at han ikke kunne afvise klageren, da der kunne være tale om overtrædelse af loven om mark- og vejfred af 1872, hvis paragraf 8 i uddrag var sålydende: „Enhver som uden nødvendighed eller uden dertil erhvervet hjemmel færdes på anden mands jorder . . . er ifalden en bøde på fra 24 sk til 2 rdl.“.

Jeg blev beordret til at undersøge forholdet og eventuelt få det rettet.

Harbøre var jo ikke dengang, og er forresten heller ikke nu, et område, hvor ejendomsretten gør sig så strengt gældende, som denne klager ville hævde den, og jeg foreslog derfor, at vi tilkaldte landinspektøren til at udvise skellet mellem de to ejendomme, inden der kunne tages stilling til eventuel tiltale efter foranævnte lov, og det fandt klageren i sin orden. Han tilkaldte selv landinspektør Aaberg, Lemvig, og sammen med ham mødte jeg på en nærmere fastsat dag ude på åstedet. Klageren – jeg vil kalde ham sognefogeden – havde i forvejen fået besked på at anskaffe nogle svære hegnspæle eller sveller, som kunne graves ned i de huller, som landinspektørens stokke havde efterladt, så der ikke oftere skulle blive strid om skellet, samt en mand til at grave dem ned, inden vi forlod stedet.

Naboen – som jeg vil kalde slagteren – var også til stede, og han hævdede, at han ikke var kommet uden for sit eget areal med bilen, når han kørte ud af garagen.

Inden vi påbegyndte forretningen, skulle der tages stilling til udgifterne ved forretningen. Landinspektøren skulle have honorar og rejsen betalt, og jeg måtte på „det offentliges vegne“ påstå, at udgifterne afholdtes af parterne selv. Det var ligesom, de ikke var så villige hertil, hvorfor jeg foreslog en salomonisk afgørelse på den måde, at den, der tabte, skulle betale, og det gik de ind på.

Landinspektøren udmålte arealet og satte sine rød-hvide stokke, og da viste det sig, at sognefogeden havde tabt. Slagteren kunne meget let vende sin bil ud fra garagen uden at komme ind på klagerens grund, hvad sporene også tydeligt viste, og han havde således ikke betrådt sognefogedens areal.

Mens skellet nu blev forsynet med et solidt hegn, var Aaberg og jeg med inde hos klageren og drikke kaffe, og hustruen sagde da, at det ikke var til at holde ud og se på, at han – slagteren – stadig kørte ind på deres grund, og så den „forfærdelige kjæw' å hør' o'“. – Aaberg, der var noget fâmælt, svarede ikke lige med det samme, men sad ganske stille og lyttede til hustruens fortsatte besvælinger. Pludselig udbød han: „Nå, vil han også bruge kjæw'?“

Landinspektøren fik nu sin betaling og tog afsked, men hustruen blev helt tavs, da hun opdagede, at de havde tabt og selv måtte betale forretningen.

Der blev ikke skrevet rapport om dette forhold, men politimesteren godkendte den disposition, der var blevet truffet, og jeg hørte aldrig mere fra parterne.

*

En sognefoged i et af sognene havde anmodet politimesteren om at få assistance af politiet, når han skulle ud og pante hos en restant, som flere gange havde været ubehagelig over for ham og endda havde truet ham med klø. Jeg fik besked om at følge med, og på en nærmere aftalt dag indfandt jeg mig sammen med sognefogeden på restantens bopæl, just som han sad ude i stalden og var ved at malke.

Der udspandt sig følgende ordveksling mellem de to:

Sognefogeden: „Æ ska' ha' nøj' skat!“
Restanten: „Æ hår ingen pæng'!“
Sognefogeden: „Så ska' æ pant'!“
Restanten: „Do ka' pant æ gammel sofa, den hår do pantet så tit“.
Sognefogeden: „Æ wel et' pant di' gammel sofa, og do er ret en ski'id knejt', der et' wel betål' si' skat!“

Nu turde jeg ikke lade det gå videre. Sognefogeden kunne jo ikke siges at være sagesløs, og jeg afbrød dem med: „Skal vi så gå ind og skrive“, og til restanten sagde jeg: „Nu kan vi pante den ko, De sidder og malker, og så sparer vi sofaen denne gang“. Og sådan skete det. Da sognefogeden var færdig med at indskrive udpantningsforretningen i pantebogen, blev denne læst op for restanten, og han fik tilkendegivet, at han var ansvarlig for koens tilstedeværelse, at den ikke måtte sælges eller stilles i pant, og at der var en frist på 4 uger til at berigtige skatten, dersom han ville undgå, at koen blev solgt på offentlig auktion.

Skattebeløbet var 15 kr. Sognefogeden kom aldrig mere ud at pante ved denne mand.

*

I 1938 havde en strandfoged begæret sig fritaget for hvervet, og politimesteren havde i den anledning afkrævet sognerådet en indstilling af „tre til hvervet egnede personer“, som det hed. Denne blev videresendt til mig med påtegning om „rapport om villig og egnet“, og jeg tog ud til de pågældende og afhørte dem. De var alle tre villige til at påtage sig hvervet, men da jeg også skulle have „egnet“ med, spurgte jeg diskret bl. a. om deres indtægts- og formueforhold. To af dem var nogenlunde stillet, men den tredie oplyste, at han udelukkende levede af kommunehjælp, han fik fast 15 kr. egentlig, og han ejede intet.

Amtet beskikkede en af de to førstnævnte, der havde været indstillet sideordnet.

Ved et senere sammentræf med sognerådsformanden spurgte jeg ham, om de ikke i området havde haft en, der var bedre egnet til strandfogedhvervet end denne sidstnævnte, og da svarede han, at de jo havde fået familien på „sognet“, og så var det, de havde ment, at de måske herved kunne skaffe ham „et lille embede“ og på den måde blive fri for ham. Jeg kunne ikke tilbageholde en stille satirisk bemærkning om, at pladsen som kommunekasserer måske ikke var ledig på det tidspunkt?

*

Det var kun et beskedent uddrag af nogle af de mange sager, som blev ekspederet ude i et enkeltmandsdistrikt, men det er alle nogle, hvortil der var knyttet noget særligt karakteristisk. Langt den overvejende del, og det bliver til mange af hver kategori i de ca. 40 år, jeg beklædte stillingen, er passeret på ganske normal vis uden noget særligt bemærkelsesværdigt.

Min arbejdsbyrde var de første år og næsten helt til krigsårene 1940–45 på ca. 1200–1500 rapporter årligt, og til bestridelse heraf må så lægges vejlængden, der varierede fra 12.000 til 15.000 km årligt, et enkelt år 22.000 km, men da havde jeg også megen tjeneste i nabolokalerne på grund af fravær af kollegaen dér.

Efter indførelsen af socialreformen 1933 begyndte arbejdet så småt at skifte karakter. Forsørgelsessagerne blev færre, da der i socialloven var fastsat bestemte ydelser af arbejdsløshedsunderstøttelse, alders- og invaliderente, kommunehjælp med eller uden retsvirkning o. lign.

Der kunne dog findes enkelte, som var så skrappe, at de kunne påvise, at en ydelse ikke havde været tilstrækkelig, og så blev der klaget til amtet, og klagen blev behandlet som angivet foran, men til sidst hørte klagerne helt op.

Der blev derimod andre opgaver at arbejde med. Motorkørslen tog til, der blev flere biler, vejene blev forbedrede, og kørslen foregik hurtigere, og det medførte et stigende antal færdselssager. Der skulle foretages landevejsspatuljering sammen med den motorsagkyndige i alt 12 gange om året, hvor der så godt som altid var nogle, der „dumpede“ på grund af forskellige mangler ved køretøj eller fører.

Der skulle på samtlige mejerier udtages mælkeprøver til undersøgelse for tuberkulose én gang månedlig, og da der blev indført standardisering af mælken, også prøver dertil én gang om måneden, men kort efter blev tuberkuloseprøverne afskaffet, mens standardprøverne fortsatte. Der skulle hvert år foretages vægteftersyn hos de kgl. vejere og målere – stationsforstanderne – og afprøvning af deres vægte, og efter krigsårene samme eftersyn af vægt- og måleapparater hos detailhandlere og grossister o. m. m.

Efter overgangen til Rigspolitiet i 1938 begyndte der atter at ske forandringer i arbejdsgangen. Der begyndte at blive indført forskellige skemaer til afhøringer, og det betød en betydelig lettelse i afhøringerne, da et skema har spørgsmålene, og de skal kun besvares kort og koncist; man er ikke udsat for at „glemme noget“,

og koncentrationsevnen behøver ikke at være så anspændt, som når der skal skrives på blankt papir.

Endelig blev udrustningen suppleret med en rejseskrivemaskine, og denne kunne nu i forbindelse med skematiske blanketter benyttes til afhøringer „i mar-ken“, og dermed sparede den tid til renskrift hjemme, som ellers altid fulgte efter en forretning ude.

Om den udvidede arbejdsbyrde, som fulgte med besættelsestiden og den derefter nærmest fulgte periode, har jeg givet en udførlig beskrivelse i min artikel i årbogen for 1967 om besættelsestiden.

Ved afslutningen af besættelsestiden var der opstået en hel ny institution, „Mødrehjælpen“, og denne overtog nu alle sager vedrørende faderskab, adoption o. lign. som første instans, og politiets medvirken her blev nu indskrænket til ganske specielle supplerende oplysninger.

Sager vedrørende kontrol med ulykkesforsikringen, „lovpligtig ulykkesforsikring“, ophørte omtrent på samme tidspunkt, og arbejdet havde atter skiftet karakter.

Lovgivningen kom nu til at gå i retning af, at politiet ikke alene skulle varetage de strafferetlige sider, men også i udstrakt grad bistå administrationen som en slags indirekte inkassatorer. Den første lov af denne art kom allerede i slutningen af 1920'erne – radiospredningsloven. Enhver lytter skulle årligt herefter erlægge en licensafgift, og dersom den ikke blev indbetalt, kunne vedkommende idømmes bøder. Når sådanne afgifter ikke blev indbetalt, kom sagen til politiet med anmodning om afkrævning samt om tiltale for overtrædelse af lovens straffebestemmelser.

Skatteloven fik tilsvarende bestemmelser, idet det kunne pålægges en arbejdsgiver at tilbageholde skat for sine medhjælpere, som enten var kommet i restance, eller som ikke selv kunne administrere sine forpligtelser over for skattemyndighederne. Bliver sådanne tilbagehold ikke indbetalt af arbejdsgiveren, eller har denne undladt at overholde kravet om tilbagehold, lader kommunalbestyrelsen sagen gå til politiet med anmodning om afkrævning eller pålæg om indbetaling af beløbet samt om tiltale for overtrædelse af skattelovens straffebestemmelser.

Den nye færdselslov af 1955 har en sålydende bestemmelse: „Ejeren af et køretøj, der skal registreres eller godkendes af det offentlige, skal . . . tegne en forsikring i et af staten anerkendt ansvarsforsikringsselskab og holde forsikringen i kraft“. Når sådan forsikring ikke bliver betalt rettidig, tilsender forsikringsselskabet politimesteren et adviskort om, at forsikringen på det pågældende køretøj er udgået på grund af præmierestance, og politiet lader omgående køretøjets kendsgsmærker inddrage, indtil forsikringen atter er i orden, og kvittering forevist.

I alle disse sager sker det altid ved politiets medvirken, at det skyldige beløb bliver betalt, og derefter følger straffesagen.

Øvrigheden bærer jo ikke sværdet forgæves.

Disse nye forhold er ikke noget specielt for landpolitiet, de gælder for politiet i almindelighed, men de har medført et nyt led i arbejdsgangen, og som det fremgår af foranstående, kommer denne indenfor en årrække stadig til at forandre sig, men det er vel også kun ganske naturligt, dersom politiet skal bevare sit motto: „At være med til at opretholde lov og orden indenfor de grænser, som lovgivningsmagten afstikker“.

Læserne har hermed fået et lille kik ind i en livsgerning gennem godt 41 år. En livsgerning som har været interessant, meget krævende og til tider også ret voldsom; men på den anden side har den også været præget af mange små og muntre episoder, og det er dem, der huskes længst.

Karen Johanne Andersdatter af Røn

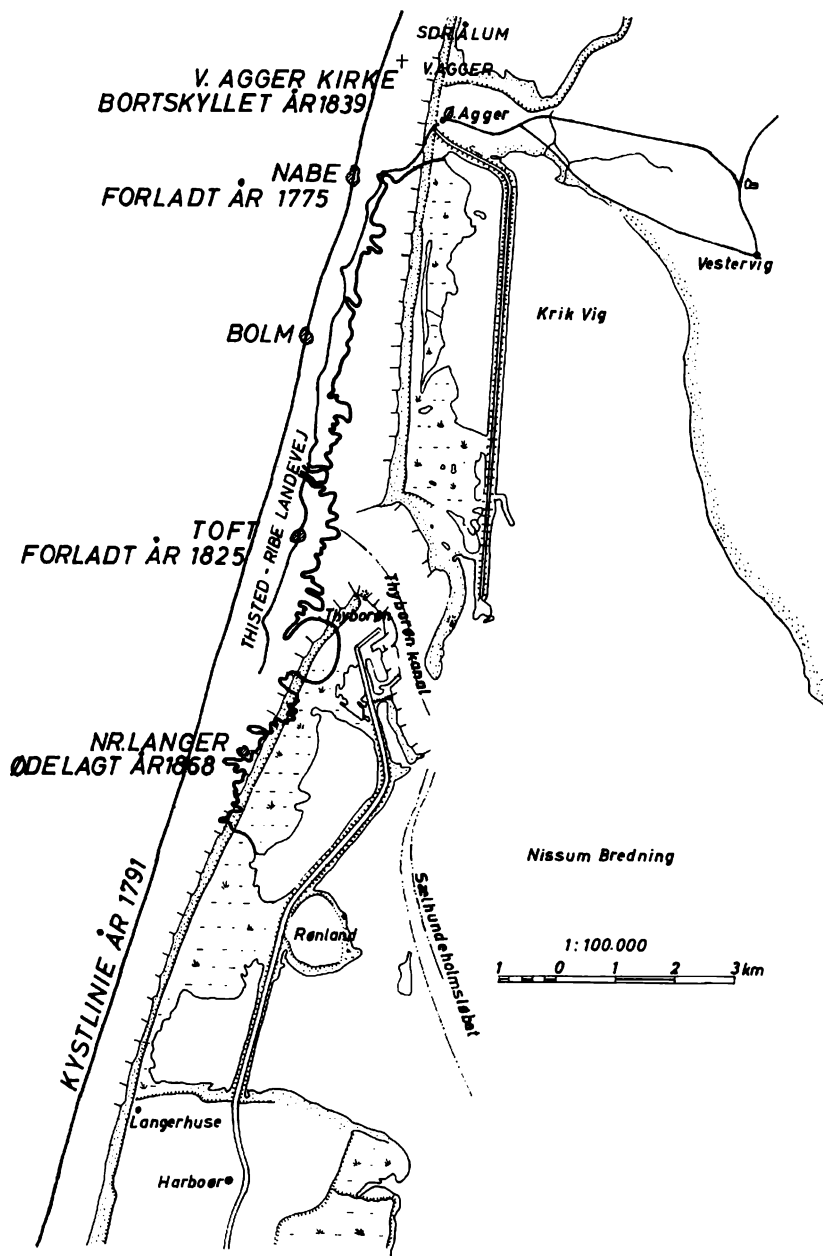
Af Robert Christensen, Gjerlev

Søger man at danne sig et billede af slægtens fortid på en bestemt egn, hænder det, at de mange brudstykker, der samles fra arkiver, kirkebøger og folketællingslister, matrikelskort og mundtlige overleveringer, føjer sig til en broget mosaik. I denne mosaik kan en enkelt skikkelse trænge sig på med større styrke end andre og omkring sin person samle et stykke levende og spændende lokalhistorie fra forrige århundrede.

Sådan skete det for mig, da jeg ville undersøge min farfars, sognefoged Anders Christensens slægt på Thyborøn, at hans mor, Karen Johanne Andersdatter, trådte frem mellem mange andre som en markant repræsentant for den øde tanges bevægede drama i det forrige århundrede.

Karen Johanne fødtes den 30. marts 1823 som datter af husmand og fisker Anders Christensen (1791–1836) og hustru Ane Jensdatter (1798–1879). Alle-rede dagen efter blev hun hjemmedøbt, men dåben blev først publiceret i Agger kirke den 8. maj samme år. Denne begivenhed fandt altså sted to år før Aggerkanalens gennembrud under stormfloden 1825, mens stuedriftvejen mellem Thy og Hamborg endnu var farbar og gik gennem tangens klitrækker.

Tydelig ser man for sig travlheden i det lille hjem søndag morgen før opbrudet. Den lille pige er blevet iført sit kristentøj, pakket ind i tæpper og lagt i mors arme. På den stive vogn sad foruden forældrene de mænd og kvinder af familien, der havde lovet at stå faddere til barnet. Efter fremstillingen i den gamle, brøstfældige Agger kirke har Rønboerne givet sig tid til at gå omkring på kirkegården for at se til slægtens grave, og med foruroligelse har de konstateret, hvor nær dog kystlinjen var kommet det gamle stendige. En dunkel spådom randt dem i hu. Sagde den ikke, at havet nok engang skulle få held til at hente alle de mænd, som ved en mild død hjemme havde undgået at blive dets bytte. Vi skal ikke langt frem i tiden, før virkeligheden har indhentet den gamle profeti. Sognepræsten i Vestervig-Agger, pastor Bendix, beretter således: Ved stormfloden 1825 blev banken, hvorpå kirken lå, så vidt bortskyllet, at det ene hjørne af kirkegårdsdiget er nedfaldet, og ligkisterne lader sig til syne, og havbanken er nu ikke 50 alen. (Nogle mærkværdigheder i Vestervig-Agger sogne, optegnet 1826 af præsten Bendix i anledning af kongens besøg. Topografiske samlinger på papir, Refs her-

red, Rigsarkivet). Fire år senere indstillede biskoppen til kanceliet, at kirketjenesten indtil videre blev ophævet, og skønt kongen ved et besøg i 1830 tillod Aggerboerne og Rønboerne at benytte kirken i roligt vejr, blev den dog i 1831 erklæret for uskikket til gudstjeneste, da den samtidig undermineredes af en kilde, som mentes at komme fra Flade sø. Den 18. marts 1832 holdt man for sidste gang tjeneste i kirken, og den henlå siden som ødekirke.

Hvordan så det indre af den kirke ud, hvori Karen Johanne to måneder gammel var blevet fremstillet. I året 1833 foretog digteren Steen Steensen Blicher en rejse langs vestkysten, og han har i sin novelle „Klintekirken“ skildret kirken i forfald. Vi kan af denne skildring forestille os, hvad dåbsfolkene fra Thyborøn havde for øje, da de en maj-dag i 1823 trådte ind gennæm kirkens dør. „Stolene var umalede. Prædikestolen fremviste nogle plumt udsirede træfigurer og munkbogstaver. Altertavlen, en af de almindelige midler, fremstillede Maria med barnet, og begge fløjene de tolv apostle, og ovenpå sås engle, fra hvis oppustede ansigter kun stumper af de forlængst afbrukne basuner stak frem“.

Her kan man ikke i dag undlade at komme med et suk. Var denne altertavle blevet bevaret og restaureret, ville den nu være blevet anset for et klenodie.

Da Karen Johanne på 18. søndag efter Trinitatis i 1837 blev konfirmeret, skete det i Vestervigs fornemme klosterkirke, fordi Agger nye kirke endnu ikke var færdig. Vi tør vel håbe, højtidstemningen ved den lejlighed har dæmpet de følelser, som man kan have på et fremmed sted, og som på disse egne ligefrem havde nedfældet sig i en stående vending om i en mindre behagelig situation at have det „som en Aggerbo i Vestervig kirke“. Det var velærværdige pastor Ingerslev, forhen Østerlars på Bornholm, der konfirmerede Karen Johanne, og han har i kirkebogen givet hende karakteren og for kundskab og meget rosværdig for opførsel. Det pæne skudsmål har skoleholder Joseph Michelsen sikkert haft sin gode andel i. Han, der var født og opvokset på Thyborøn, har kunnet mere end passe sit lille landbrug. Han har også evnet at give børnene den boglige lærdom, de behøvede, og de færdigheder i skrivning og regning, som var nødvendige.

På en konfirmationsdag ser man ikke bare fremad, men også tilbage. En bestemt begivenhed har været i Karens tanke denne dag, og det en meget trist. To år forinden havde hun mistet sin kære far. Det skete i julen 1835. Højtidstidagene var ved at være til ende, og på årets sidste dag døde Anders Christensen, kun 44 år gammel. Ti dage efter blev han stedt til hvile på Agger kirkegård. Helt rigtig forestille os, hvor besværlig en ligfærd var i de tider, kan vi vel næppe. Måske er kisten sejlet direkte til Krik vig, men det er også tænkeligt, at transporten er foregået ad landevejen til Agger kanal, og den døde færget over indsejlingen, der nu var så dyb, at skibe kunne passere gennem den ind i Limfjorden.

Ikke bare sorgen og savnet har præget hjemmet, men også bekymringen for fremtiden. Hvordan skulle en enke i de tider forsørge en børneflokk på fem, hvoraf den ældste var 15 år og den yngste kun et halvt år gammel. Da sørgeåret gik mod

slutningen, giftede enken Ane sig den 18. november 1836 med fisker Niels Jensen Hau fra Harboøre. Han var ganske vist syv år yngre end hende, men aldersforskellen måtte i dette tilfælde være en fordel for en mand, der gik ind som forsørger af en stor familie. I øvrigt overlevede Ane Jensdatter sin anden mand, der døde i Søndbjerg sogn i 1849. For tredje gang indgik hun den 18. juni 1850 ægteskab med fisker Lars Pedersen Bjerg (1821–1897) og nåede at blive 81 år, inden hun den 11. nov. 1879 døde i Søndbjerg sogn. Den 10. januar 1838, netop på Anders Christensens begravelsesdag fik Ane og Niels Jensen Hau en datter, som kom til at hedde Ane Catrine efter bedstemødrene, og året efter endnu en datter, der blev kaldt Johanne.

Inden giftermålet med Niels Jensen Hau måtte enken Ane lade foretage en skifteforretning af hensyn til hendes børn med Anders Christensen. I skifteretsprotokollen for Refs herred læser vi således vedrørende Anders Christensens skifte, død den 31. januar 1835 på Røn.

Den 17. oktober er af sognefoged Lars Knudsen indleveret en af ham afholdt registrering og vurderingsforretning sålydende:

Aar 1836 den 15. Oktober blev afholdt Registrering og Vurdering i Afdøde Anders Christensens Stærvo (dødsbo) i Røn, hvor de var mødt paa Overauditør Fischers Vegne og i hans Forfald Sognefoged Lars Knudsen med tiltagen Vurderingsmand Peder Kirk, Ø. Agger. Enken Ane Jensdatter med Laugsværge Joseph Michelsen var til Stede. Børnenes Navne: Den ældste: en Pige Ane Andersdatter 17 Aar, en do. Karen Johanne 13 Aar, en Søn Christen 11 Aar, en do. Anders 6 Aar, en Datter Ane Kirstine 4 Aar, en do. Jensine 1 Aar. Som Formynder for Børnene var til Stede Peder Christensen for Drengene og Jens Christensen for Pigebørnene, og derefter blev Vurdering foretaget.*)

1 Bord, en Skammel	1-, -8		14-, -8
1 Kakkellovn	5-, -	1 Koppertragt afapel	, -1-,
1 Stueuhr	4-, -	2 Lergryder, 2 Potter	, -, -12
2 Messinglysestager m. sax	1-, -	1 Jerngryde, 1 Pande	2-, -
3 Stole	, -3-8	1 Jerntrefod, 1 Ildtang	, -1-,
1 Spinderokke	, -2-,	1 Jernplade i Skorstenen	2-, -
1 Skab med noget Ragelse	, -3-,	2 Spande og 1 Kjærne	, -4-,
1 Duesin Pilke	, -1-8	3 Kar	1-4-,
10 Tallerkener, 3 Fade	, -3-,	5 Ølankre	2-, -
1 Duesin Spølkopper		2 Tjærtønder, 3 Fjerdinger	1-, -
2 Ølpotter	, -3-,	2 Dyrer	2-, -
4 hvide og 2 Glasse	, -2-,	4 Hovedpuder	1-4-,
	<hr/>		<hr/>
	14-, -8		27-3-4

*) Tallene angiver henholdsvis rigsdaler, mark og skilling. Der gik 16 skilling til 1 mark og 6 mark til 1 rigsdaler.

	27-3-4		475-3-4
2 Lagener	,-4-,	2 Lagener	2-, -,
2 Dynner	2-2-,	3 Hovedpuder	1-1-,
4 Hovedpuder	1-3-,	2 Lagener	,-3-8
2 Lagener	,-3-,	2 Dynner	3-, -,
4 Hovedpuder	2-, -,	2 Lagener	1-1-,
1 Pigeskørt	2-, -,	1 Sort Frakke	2-, -,
4 Par Buxer	2-, -,	3 Trøjer	1-2-,
2 Trøjer	,-5-,	4 Veste	1-4-,
4 Par Strømper	,-5-,	4 Skjorter	3-, -,
2 Par Støvler	1-4-,	2 Tørklæder, 1 Halskrave	1-, -,
1 Hue, 2 Par Vanter	,-4-,	2 Dragkister	10-3-,
2 Kister	3-, -,	1 Drivkar, 1 Sildek. 3 Løve	1-2-,
3 gamle Tønder	,-5-,	3 Sildegarn	6-, -,
400 Storkroge	3-, -,	400 Smaakroge	2-, -,
4 Fiskewirer	1-, -,	9 Knipper Need	6-, -,
3 Fiskekurve og tre Truge	,-5-,	2 Stager, 1 Skammel	,-2-,
1 Baadfod	,-2-,	1 Spade, 1 Greb, 1 Skovl	,-4-,
1 Høle, 1 Rive	1-, -,	1 Fiskestrik, 1 Trillebøre	,-5-,
1 halvgammel Pulsvaad	2-, -,	1 Pulsvaadbaad	4-, -,
Halvparten af en Krogbaad	5-, -,	4. Part af en Kaag	10-, -,
1/7 Part af en Havbaad	2-, -,	1 Koe	8-, -,
7 Faar	14-, -,	1 Griis	4-, -,
Hus med Ejendom	300-, -,	Derefter Laust Poulsens	
Laant Chr. Jensens Enke		Ejendom af Toft, som	
Johanne Nielsdatter i		tilhørte den afdøde	
Helligsøgaard 1832	100-, -,	A. Christensen	90-, -,
	<hr/> 475-3-4		<hr/> 636-, -12

Efter vores Overbevisning fandtes ikke mere Boet tilhørende og dermed var Paa-
hører forenet og Vurdering sluttet med Underskrift.

Røn, 15. Oktober 1836.

Som Værge for Enken
J. Michelsen

Til Vitterlighed
P. Kirk

Som Formyndere for Børnene: *Peder Christensen* og *Jens Christensen*

Fra opholdsstuen og ud i stalden og redskabsrummet kan man i dette skifterets-
udtog følge disse vurderingsmænds gang. Hvad der fandtes i de forskellige rum
er nøjagtigt optegnet (kuriøst er „et gammelt skab med noget ragelse“). Vi kan
således danne os et virkelig indtryk af, hvad en fisker og husmandsfamilie på

Thyborøn, udløbet

Thyborøn ejede for hen ved to hundrede år siden. Mest bemærkelsesværdig er det måske, at man var i besiddelse af et stueur, der blev vurderet til 4 rigsdaler, formodentlig et engelsk standur, bjærget i land fra et strandet skib. Kontante midler har Anders Christensen altså også haft, da det af skifteretsbrevet ses, at han til Chr. Jensens enke Johanne Nielsdatter i Helligsøgaard i Thy har lånt 100 rigsdaler.

Et beskedent, men heller ikke fattigt hjem, dannede rammen om det liv, som Niels Jensen Hau og hans kone levede sammen med børnene. I 1839 indtraf katastrofen og hjemsøgelsen. Da Karen Johanne var 16 år gammel, oplevede hun tre forfærdelige døgn i angst og spænding. Det var blæst op til orkan, og havet stod langt ind i klitterne. Endelig lagde vinden sig, og vandstanden sank, men stormfloden havde da forvoldt ubodelige ødelæggelser på huse og marker. Det giver et stik i hjertet, når man møjsommelig har tydet den tragiske bemærkning, som engang efter 1839 af en eller anden embedsmand er tilføjet på det matrikelskort, der i 1815 var blevet udfærdiget over Thyborøn og Tofts jorder.

„Da alt på dette kort har været overskyldet af stormfloden, således at der nu kun er to steder nordligst i byen, hvor mennesker kan friste livet, så er også alt ødelagt og indeholder kun sand og grus, og den lille rest af agerjord, som var tilbage østen for byen, er senere ødelagt af flyvesand“.

Den jord, som tilhørte enken efter Anders Christensen og hendes mand, Niels Jensen Hau, lå netop på et af de mest udsatte steder mod nord. Når havet under nordvestenstorm skyllede ind i fjorden, stod marker og enge under vand. Karen Johannes søster, Jensine, der i 1864 flyttede med sin mand til Lyngby i Thy, har til sine slægtninge fortalt, hvad hun af sine forældre har hørt om forholdene. „Hav og fjord og flyvesand var en fjende, der bestandig truede med at gå til an-

Brænding ved Thyborøn

greb. Vi måtte altid have en pram bundet til yderdøren, for at vi i nødsfald kunne komme hurtigt bort og redde livet“, havde de sagt.

Kårene var blevet meget usikre, og det kneb at skaffe udkommet til den ret store familie, nu da der ikke længere fandtes græsgang for får og ko. Ane og Niels Jensen Hau har drøftet deres alvorfulde situation med familie og venner. Det var sikkert med tungt hjerte, de endelig traf den beslutning at flytte bort fra Thyborøn. I folketællingslisten for Thyborøn stod de for sidste gang opført 1840. Længe forblev det mig en gåde, hvor de mon var havnet. Vet et tilfælde fandt jeg så familien optegnet på folketællingslisten for Søndbjerg sogn i Thy. Fire andre familier havde delt skæbne med dem og gjort dem følgeskab. I tilgangslisten i kirkebogen for Søndbjerg sogn har præsten, efter at han har indført navnene, tilføjet en kort bemærkning, der afslører den menneskelige tragedie, som lå bag disse familiers ankomst.

„De under litra A, B, C, D og E anførte familier måtte fodmedels oversvømmelse af Vesterhavet forlade det sted, hvor deres huse til forn have stået, og flyttede derfor til Hellerød by (Søndbjerg sogn)“, står der.

En dag sidst i august måned 1840 er familiens ejendele blevet båret ud af huset og kørt til stranden for at blive fragtet på både til Hellerød. Lille Johanne, der kun var $\frac{3}{4}$ år gammel, lå godt indpakket i sin mors arme, mens de øvrige stod og sendte et sidste sørgmodigt blik ind mod den jord og de slægtninge, som de for bestandig måtte forlade.

På stranden stod en ung pige, datteren Karen Johanne, og vinkede farvel til sine forældre og søskende. Sådant at blive rykket ud af sin slægtssammenhæng og komme bort fra sine venner er svært, og Karen Johanne har valgt at blive tilbage på Thyborøn. Da der i 1845 igen blev foretaget folketælling på Thyborøn, finder vi hendes navn opført under morbroderen Niels Jensens familie. Hans kone Else

Sørensdatte har været som en mor for den unge pige. Karen Johanne er da 22 år gammel og benævnes som skrædderpige. Dygtig til at sy, som hun var, har hun kunnet tjene føden ved at forfærdige det tøj, som både kvinder, mænd og børn havde brug for. Måske har der også været en særlig grund til, at Karen ikke rejste med til Sønderjylland. Den gjaldt forholdet til en ung fisker, Kristen Ovesen, der boede hjemme hos sine forældre, Ove Christensen og Margrethe Laustdatter. Vi ved i hvert fald, at hendes bryllup med Kristen kom til at stå den 2. november 1846 i Agger nye kirke. Denne kirke, som nu havde afløst den gamle, der lå ude i havet, var blevet indviet i 1838. Til indvielsen den 23. september har Steen Steensen Blicher, der må have fattet kærlighed til egnen og befolkningen, skrevet en salme, som begynder med ordene „Uendelige! Du hvis navn ej Himles himle fatter“.

Efter brylluppet flyttede de to, Karen Johanne og Kristen Ovesen ind i hans forældres hjem. Året efter fik de en søn, som blev kaldt op efter morfaren i huset, Ove. Den næste, også en søn, født 1850, fik navn efter sin afdøde morfars Anders Christensen. I de følgende år voksede børneflokket støt med Jens (f. 1853), Poul (f. 1855), Ane Margrethe (f. 1858) og til sidst tvillingerne Nicoline og Peder (f. 1860). Flere hundreder på Thyborøn og ud over landet vil i dag kunne regne Karen Johanne og Kristen Ovesens børn med til deres stamforældre.

Vil vi vide lidt om, hvordan huset har set ud, må vi besøge Frilandsmuseet i Lyngby, hvortil Nationalmuseet har flyttet et fiskerhjem, som det så ud på Thyborøn og Agger i det forrige århundrede. Sådant har altså rammen om familielivet i Kristen Ovesens hjem været omkring 1850. Huset er forsigtigt taget ned, men forinden er sten, tømmer og alt andet omhyggeligt nummereret, for at det kunne bygges op igen, som det har stået i flere slægtled. Bindingsværket stammer fra skibsvrag eller ilanddrevet tømmer. Væggene er dels lerklinede og dels murede af rullesten, som er samlet på stranden. Rørtaget er mønnet med tørv, og i stedet for skorsten har huset såkaldt lyre, hvorigennem røgen fra det åbne ildsted kunne drive op. I den ene ende af huset er beboelse, mens der i den anden ende er indrettet stald, redskabshus og lade. Gennem en lille forgang med stengulv kommer man ind i køkkenet, hvor det åbne ildsted fandtes. I det omtalte skiftebrev fra 1836 var trefoden, som altid stod på ildstedet, blevet vurderet. Fra køkkenet fortsatte man ind i den daglige opholdsstue, der var det centrale samlingssted for familien. Varme fik man fra bilæggerovnen, der havde indfyngssted i køkkenet. Langs væggene var opstillet alkover, der kunne lukkes med lemme om dagen. Rundt om det store hvidskurede bord stod bænke, og når bordet ikke blev brugt til at spise ved, var det samlingsstedet, hvor store og små hver især havde deres gøremål.

Hver gang det blæste op til storm, har alle i det lille samfund derude på tungen kendt frygten for, at havet igen som forhen skulle bryde gennem klittrækken. Månen en nat har mændene ikke turdet lægge sig til hvile i deres senge, men har

*Karen Johannes søn,
Ove Kristensen, boede i
dette hus i gl. Thyborøn.
Billedet er fra 1954.
Senere blev huset nedrevet
og en dæmning lagt
hen over stedet.
Husets ældste parti var da
ca. 100 år gammelt.*

måttet holde vagt ved stranden. En ny stormflod indtraf da også i 1862 under en orkan fra nordvest. Havet skyllede med voldsom kraft ind over tangen mellem Agger og Røn. Både nord og syd for den gamle Aggerkanal dannedes nye løb. Ret hurtigt efter sandede det nordligste løb til, men det sydligste holdt sig åben og blev til Thyborøn kanal. Igennem denne kanal, der skulle få så stor betydning, sejlede for første gang i 1868 et dampskib ind i Limfjorden. Stormfloden havde denne gang yderligere forringet levevilkårene for de, der var blevet tilbage efter 1839-katastrofen. Fire familier flyttede i 1864 til Hvidbjerg vesten Aa sogn, hvor de lagde grunden til fiskerlejet Lyngby. Blandt dem, der måtte flytte, var også Karen Johannes søster, Jensine, som var gift med fisker Thøger Iversen.

I de tider kunne man ikke skikke brev hver anden dag og fortælle hinanden, hvad man oplevede, men alligevel har der ret jævnligt været forbindelse mellem familierne på Thyborøn og nybyggerne i Lyngby. På konfirmationsdage har man sat hinanden stævne i Agger kirke, og samværet ved bryllupper og begravelser har stadig givet anledning til, at slægtsbånd ikke blev brudt, men bevarede. To gange om året, forår og efterår var alle voksne til alters. Det skulle være mærkeligt, om ikke Karen Johanne og Kristen Ovesen med deres børn ved de lejligheder fra

gudstjenesten i Agger har fortsat nord på for i Lyngby at besøge moster Jensine og hendes mand, samt andre slægtninge.

Sorger og glæder vekslede i Karen Johanne og Kristen Ovesens hjem som i andre hjem. Der er blevet grædt tårer, da deres yngste datter Nicoline døde kun 13 år gammel, velsagtens af tæring, som krævede mange ofre. Året efter, den 19. maj 1874, var det i en festlig anledning bådene stævnedes mod Agger. Da blev den næstældste søn Anders Christensen viet i Agger kirke til strandfoged og forbjærger Mads Sørensens datter Gjertrud Marie Madsen.

Hen på sommeren begyndte Kristen Ovesen at skranke, og det var med bange anelser, familien gik vinteren i møde. Karen Johanne ålste ikke at tænke den tanke til ende, at hun skulle miste sin mand. Hvert lille lyspunkt i hans sygdomsforløb blev taget som et tegn på bedring, men Kristen Ovesen havde oplevet sin sidste sommer. I april måned 1875 blev Karen Johanne enke i en alder af 52 år. Hun kom altså til at dele skæbne med sin mor, der også var blevet enke i en ung alder, men hun var dog bedre stillet end moderen, der havde haft småbørn at tænke på og sørge for.

Peder, den yngste søn, var nu 15 år gammel og kunne hjælpe til både hjemme og i bådelaget. Kristen Ovesens dødsdag er ikke kommet uventet, men alligevel overraskende, ellers havde nok ikke sønnen Pouls bryllup med Sidsel Katrine Simonsen stået dagen før, den 21. april. I hjemmet boede også Ove Christensen, hendes mands far, der da var 83 år gl. og ved så godt helbred, at han nåede at blive 92 år, inden han i 1883 døde.

Det smukke forhold mellem ægtefællerne kom til udtryk i den mindetavle, som Karen Johanne lod affatte og smukt indramme til at hænge på væggen i hjemmet.

Først gives der i mindetavlen en oversigt over Kristen Ovesens liv og levned, og nedenunder bringes de kønne, men jævne mindevers.

Man står med det falmende dokument i hænderne og læser med en blanding af vemod og taknemlighed.

Minde over Kristen Ovesen

Født i Røn den 23. december 1820 af kristelige forældre, der omhyggelig sørgede for en god opdragelse til deres søn, samt til flid og arbejde, og oplært i det, som var dydigt og godt, og som hører til Guds rige. 1834 fornyede han dåbspagten. Var mest hjemme hos forældrene for at hjælpe dem at fortjene brødet, til han selv modtog hjemmet og sørgede for dem. Hvor han færdedes over sø og land med sine medbrødre, var han særdeles yndet. Den 2. november 1846 ægteviedes han med den unge pige Karen Johanne Andersen og blev fader til fem sønner og to døtre, en datter, som modtager ham i evigheden. Han levede meget lykkelig, og de virkede tro sammen nær 28 år. I $\frac{3}{4}$ år tiltog en sygdom, der afkræftede ham aldeles, og han måtte, trods al råd og hjælp dø, sige kone og børn og venner

*Anders Christensen
og hustru*

farvel og tak for, hvad de havde bidraget til at leve et lykkeligt samliv og for kærlig pleje i sin sygdom. Død 22. april 1875 54 $\frac{3}{4}$ år gammel, efterladende en dybsørgende enke og børn, der altid vil have ham i kærlig erindring og håber, at forenes med ham, hvor ven fra ven ej skilles.

Salig er de døde, som dø i Herren herefter.

Så følger mindeversene:

I mandom alder, men ilde i magt
du endte dit levned hernelen,
en sygdom så længe jo på dig var lagt,
som bandt dig til sidst fast til lejet.
Forgæves du søgte, men fandt ikke råd
før døden dig løste af jordlivets bånd
og endte den sygdom og smerte,
som tyngede hårdt på dit hjerte.

Hvor yndigt at bo tilsammen på jord
for dem, som hinanden højt elske,
at dele de tunge og blideste kår,
som Gud i sin visdom sender.

Thyborøn kirke

Hvor tungt at adskilles fra kjære på jord,
hvis håbet ej glimted af troens ord
om lyset og livet i Himlen
blandt englenes tusinde vrímlen.

Vi håber, du havner i Himlens land
blandt alle udvalgte og fromme.
Der finder hustruen sin elskede mand,
der barnet til fader vil komme.
Der favner enhver sin elskede ven
og aldrig mere adskilles igen,
men evig bo i glæde
hos Jesum, vor frelser og Herre.

Så gik du til freden et bedre sted,
den fred, som ej verden kan give,
der favned dig vist en fuldtro ven,
Ham du haver elsket i livet.

Han kaldte os sine, da vi blev døbt,
Han, som vor sjæl har så dyre købt,
Han kalder af graven til live,
af nåde vil salighed give.

Farvel da medbroder og ærlige ven
Dig siger enhver, som dig kender,
Farvel fra din mage, som lever igen,
som mindes dig kærlig med længsel.
Farvel fra din fader og børn så kjær,
der altid vil mindes dig, mens de er her,
Du var så trofast en fader,
din hustru en kærlig ledsager.

Hvil i fred.

Efter Kristen Ovesens død var de to ugifte sønner, Jens og Peder, i de følgende år deres moders gode støtte. I 1877 blev Jens viet til pigen Sidsel Marie Jensdatter og overtog hjemmet. Således var der, da deres datter Caroline året efter blev født, fire generationer under samme tag. Peder blev i 1880 fyrassistent på Egense ledefyr og giftede sig 3 år senere med Karen Margrethe Pedersen fra Mou.

Endnu en stor sorg skulle Karen Johanne opleve. I 1885 var hendes eneste datter blevet viet til Anders Andersen (Hviid). Fem år senere døde hun i barselseng og efterlod sig to smådrengene. Om Karen Johanne selv ved vi, at hendes sidste år blev strenge. Hun fik koldbrand i begge ben og måtte på sygehus, hvor lægen ikke så anden udvej end amputation for at lindre hendes smerter. Hun var alligevel ofte i stor pine og ønskede inderligt, at døden snart ville gøre en ende på lidelserne. Den 24. oktober sov hun hen og blev den 1. november 1900 begravet ved sin mands side på Agger kirkegård.

Hendes livsdag havde spændt over størsteparten af det nittende århundrede og havde omfattet en meget bevæget og interessant tidsperiode i Thyborøns historie.

Sidste sommer fik jeg en dag lov at gå omkring på Agger gamle kirkegård, der nu sjældent benyttes til begravelse og derfor næsten overalt er dækket af grønsvær. I denne stille formiddagstime blev jeg stærkt mindet om min samhørighed med den jord, der nu var blevet ét med min slægt. Deres grave var ikke at finde mere, men sindet fyldtes af taknemlighed over dem, der med udholdende viljer og gudhengivne hjerter havde båret fortiden ind i nuet.

Rejseforhold i Midtjylland omkring 1850

EN UNG PIGES OPLEVELSER

Nedenstående beretning om de problemer, der – før jernbanernes tid – var forbundet med blot at komme fra Nr. Felding ved Holstebro til Øls ved Hobro og hjem igen (en afstand på ca. 85 km) og de mange slags helt uberegnelige fataliteter, der kunne indtræffe undervejs, blev (sammen med andre erindringer) nedskrevet af *Marie Elisabeth Jensen, født Fugl* (Tvislund)¹⁾ på hendes gamle dage efter tilskyndelse fra sønnen, *Anders Chr. Vestergaard*, der var lærer i Nr. Ommø 1895–1927.

At beretningen er skrevet uden fjerneste tanke på offentliggørelse, er let at se. Der er ingen forud gennemtænkt sigtning og ordning af stoffet. Erindringsbillederne står ganske simpelt i den tilfældige rækkefølge, hvori de kom og meldte sig for fortælleren, medens hun sad og skrev. Derfor bliver også begivenhedernes kronologi temmelig uklar. Men det betyder altså ikke så meget. Fortælleren giver os alligevel det, som er det allervæsentligste: et højst interessant *tidsbillede*, stærkt oplevet, klart erindret og levende gengivet, som nok fortjener at komme ud af kommodeskuffen og blive kendt af mange andre end hendes nærmeste slægtninge.

Årbogens redaktion takker fortællerens sønnedatter, fru *Grethe Halkjær, født Vestergaard* (Ørn-høj) for tilladelsen til at tage dette uddrag efter en afskrift af originalen.

Vi havde fået en præst igen efter Hasager,²⁾ og han hed Høgsbro.³⁾ Det var ham, der konfirmerede mig, og dengang var der kun konfirmation om efteråret.

På den tid⁴⁾ kom min søster hjem igen fra Lådstrup Præstegård for at være hjemme et halvt år før hendes bryllup med Lund, der var kaldet til skolelærer og kirkesanger i Øls sogn, ca. 1/2 mil fra Hobro og 1 1/2 mil fra hans fødehjem i Hærup by i Klejtrup sogn.⁵⁾

Hans mor var enke, og en bror til Lund besørgede gårdens drift. Der var 2 søstre, Ane og Bodil, som jeg blev godt kendt med, især Ane, den yngste, var en livlig pige, hvorimod Bodil var mere alvorlig.

Vi havde så bryllup hos os, efter egnens skik og brug. Der kom 2 vogne dagen før, med Lund og familie. Hans mor var ikke med. Det var en lang vej fra Klejtrup til Nr. Felding.

Ja, så drog jo min søster med dem til hendes fremtidige hjem, og hun havde fået det løfte af moder, at jeg, dersom det var muligt, skulle komme og være en tid hos dem. Det ville jeg da også gerne, thi det var jo min kære søster, som altid havde været så god ved mig. Hun, der var 11 år ældre end jeg, havde passet mig og holdt sin hånd over mig, fra jeg var ganske lille, og jeg kan ikke huske andet end godhed fra hende mod mig.

Jeg var den eneste, som var hjemme og kunne hjælpe min moder, da Marentine var blevet gift og taget hjemmefra, så moder kunne dårligt undvære mig. Vi måtte dog søge at opfylde løftet om, at jeg skulle besøge min søster.

Den eneste mulighed for at komme til skolen i Øls var at tage med markeds-handlere til marked i Hobro. Det tog gerne 2 dage, 1 dag til Viborg og 1 dag til Hobro.⁶⁾

Mellem Viborg og Hobro var der en stor skov, som vi skulle igennem. Den hedder Lindum skov, og man sagde, at den var 1 mil lang og 1 fjerding mil bred.⁷⁾ Det var gerne ved aftenstid, vi kørte der igennem, og jeg syntes, at det var ret uhyggeligt at køre i den mørke skov. Jeg kunne ikke lade være med at tænke på, om ikke der var røvere i skoven, således som jeg så tit havde læst om i fortællingerne.

På den anden side af skoven lå der en kro, som de kaldte Vasehuset.⁸⁾ Mine handelsmænd gjorde gerne holdt ved hver kro, vi kom til. De bandt tømme og forsvandt ind i kroen, og jeg sad en tid ene på vognen. På vej til markedet var det ikke så slemt, men på tilbagemturen havde de oftest nogle plage bundet til vognen. Da syntes jeg tit, at det ikke var nogen rar måde at rejse på.

Jeg tror nok, at jeg besøgte Øls skole en gang hvert år, så længe min søster og svoger boede der.⁹⁾ Det var ikke let og behageligt at rejse dengang, men jeg var ung og kendte ingen anden måde at rejse på. Når jeg siden har tænkt på Øls skole ved Hobro, står den så tydelig for mig. Den lå højt, og den brede vej fra Hobro gik ind mellem skolens bygninger, så skolens bygninger lå på den ene side af vejen og udhusene på den anden side. Videre fremad og ned gik vejen forbi præstegården og ind mellem skovklædte bakker, til herregården Trinderup. Lidt syd for skolen lå et stort krat, som tilhørte herremanden.¹⁰⁾ En dag hvert efterår var der nøddeplukning, og var jeg i Øls, blev jeg altid budt med.

Lund kendte præstens, før de kom til Øls, thi præsten var en broder til fru Hasager og hed Raadskov.¹¹⁾ De var kommet flere gange til pastor Hasagers, medens Marentine var hos dem. De havde en datter, som hed Juditte, og hun var en flink lille pige – dog, jeg vil ikke skrive mere om mine småoplevelser i Øls skole, eller i det hele taget om mig selv som ung pige, men jeg vil forsøge at fortælle lidt mere udførligt om mine rejser til og fra Øls. Jeg ved nok, at jeg før har fortalt om dem, det er også meget lettere at fortælle end skrive om dem.

Det var meget besværligt at rejse dengang, og man kommer nu lige så langt på 2-3 timer, som dengang på lige så mange dage.

Engang sendte Maren Gram¹²⁾ bud til os, at jeg kunne få lejlighed til at komme fra Holstebro til Viborg, dersom jeg ville følges med „sessionsherrerne“¹³⁾ – og der blev føjet til, at der næsten altid gik vogne fra Viborg til Hobro.

Det blev så besluttet, at jeg skulle med. Jeg kunne så tage med Peder Kr. Nybo hjem efter det første marked i Hobro, det blev ikke så længe som ellers at være borte.

Elisabeth Fugl

Vi tog ind på Schaumburg, som vi var godt kendt med, for at få at vide, om jeg kunne komme med. Det kunne jeg godt.

Da vi skulle af sted, kom der en fin herre hen til mig, de kaldte ham major. Han sagde: „Jeg synes, det er bedst for Dem, at De sidder hos ham, der kører bagagevognen, det er en ældre mand. At sidde på en vogn med de mange herrer er ikke behageligt for en ung pige, for de siger så meget vrøvl“.

Det var jeg godt tilfreds med. Jeg fik en god plads i en dejlig blød agestol. Så kørte vi ud af Holstebro, der var 6 vogne foran os.

Da de kom til Hagebro kro, gjorde de holdt, og alle herrerne stod af vognene. Da jeg kom ind i krostuen, stod de omkring krokonen og spurgte, om hun kunne lave dem en stor og god æggepandekage. Jo, det kunne hun da nok. Bagefter åbnede en af herrerne køkkendøren og råbte: „Fløde i stedet for mælk“.

En af herrerne sørgede for, at jeg fik et glas portvin. Så gik det af sted igen ud ad landevejen.

Da vi kom til Mønsted Kro, kom den flinke herre, der ligesom tog sig lidt af mig, og sagde: „Synes De ikke, at De vil følge med os til Randers? De kan måske lettere komme derfra til Hobro“.

Jeg blev så rådvild. Hvad skulle jeg dog gøre. Jeg kendte jo ikke et eneste menneske der, og hvem vidste, om ikke den herre glemte at hjælpe mig, når vi

kom til Randers. I Viborg var jeg lidt kendt, og der boede Krone.¹⁴⁾ Jeg sagde tak, men jeg kunne ikke følge med til Randers.

Da vi kom til Viborg, stod jeg af hos Krones, og vognene kørte videre ind i byen. Krones tog venlig imod mig, men da jeg fortalte dem, at jeg gjorde regning på at komme med en vogn til Hobro, blev Krone meget betænkelig. Det var meget sandsynligt, at der en gang imellem gik en vogn fra Viborg til Hobro, men det var fra en hel anden side af byen, som han ikke kendte til. – „Jeg er selv vognmand“, føjede han til, „men kører ikke efter Hobro“.

Jeg blev meget ked af det, thi hvad skulle jeg nu gøre. Jeg var kommet til Viborg, men kunne ikke komme derfra, ja, sådan syntes det at være. Jeg gik så hele næste dag og var meget ked af det. Om aftenen fik Hanne lov til at følge med mig, så vi kunne se byen. Hun var god til at vise mig omkring, så jeg fik meget at se.

Dagen efter sagde Krone til mig: „I dag er det torvedag, og det kan ske, at der er en vogn enten fra egnen i nærheden af Hobro eller fra Hærup“.

Jeg havde nemlig sagt, at det var godt, bare jeg kunne komme til Hærup.

Hanne skulle følge med mig ud for at søge kørelejlighed. Vi skulle først gå til den gamle fabrik.¹⁵⁾

Vi blev dér vist ind i stuen, hvor der sad to damer på en forhøjning ved vinduet. Hanne skulle være min fortaler, og hun fortalte dem det hele og spurgte, om ikke de vidste noget om en vogn, som jeg kunne komme med.

Damerne var meget venlige, og de fortalte, at der for nylig havde været en, som var kørt til købmand eller til møller, men om jeg kunne have nogen nytte af den meddelelse, vidste de ikke. Vognen var langvejs fra, og vi kunne jo prøve at få mere at vide i butikken.

Hanne gik hen til kommissen og fortalte om mine vanskeligheder. Hun spurgte, om ikke der var en vogn, der gik i retning af Hærup.

Det troede kommissen ikke, men der var en vogn, der skulle til Hvam,¹⁶⁾ og det var vist nok i retning af Hærup.

„Bare han så vil tage mig med“, sagde jeg.

Ja, karlen var lidt vanskelig, men kommissen skulle da nok sørge for, at jeg kom med.

Og så kom karlen til.

„Her er en lille pige, som gerne vil køre med“, sagde kommissen. „Nej“, sagde karlen, „jeg vil slet ikke have hende med“.

Det blev næsten til et helt skænderi mellem de to, men endelig lovede karlen da at tage mig med.

Hanne forlod mig så, og jeg blev vist ind i stuen til familien. De var meget venlige mod mig. Jeg skulle have kaffe og kager og fik et godt indtryk af Viborg-egnen, thi de havde været gode mod mig lille fremmede pige.

Så kom jeg på vognen, som skulle køre til Hvam by.

Endelig sent på natten kom vi til Hvam, og jeg kom med ind i en stor gammel-dags dagligstue. Der blev sat et stort fad boghvedegrød på bordet, og jeg fik en ske at spise med.

„Det er en god grød“, sagde datteren, „der er ikke et dryp vand i den“.

Konen var enke. – Jeg tænkte på, hvor jeg mon skulle ligge i nat, men det blev helt godt. Der var en gammel kone, og hun sagde, at jeg kunne ligge hos hende, og der lå jeg godt.

Næste morgen sagde karlen til mig – han var nu blevet hel flink – at jeg da godt kunne køre et stykke med ham, for han skulle til smeden. Jeg ville derved blive kørt over et vadested, som jeg ellers skulle have været færget over.¹⁷⁾ Det kunne jeg kun være taknemlig for.

Der blev så lagt et halmknippe i vognen, som jeg kunne sidde på, og vi kom over vadestedet og et stykke ud ad vejen, men omsider holdt han og sagde, at nu skulle han dreje fra hen til smeden.

Jeg spurgte ham så, om han ikke kunne sige mig, hvad vej jeg skulle gå for at komme til Hærup by.

Nej, han vidste ikke noget om det, men jeg måtte helst blive ved at følge vejen, vi havde kørt, så mødte jeg nok en eller anden, som kunne vise mig vej – og så kørte han.

Jeg var så på en vildfremmed egn og langt fra hjemmet. Jeg var ikke fri for at føle mig noget mismodigt stemt, men jeg måtte jo frem ad vejen.

Da jeg havde gået en tid, kunne jeg se, at der foran mig førte en anden vej fra, som gik i en lidt anden retning. Jeg vidste ikke, hvilken af dem, jeg skulle følge. Så så jeg en dreng med en kølle gå hen til nogle kreaturer, og jeg skyndte mig hen til ham og spurgte, om han ikke kunne sige mig vejen til Hærup. Nej, det var ikke nemt, mente han, men længere henne var der en mose og en bæk, dér kunne jeg komme over. Mosen måtte jeg se at komme uden om.¹⁸⁾

Nå, så gik og gik jeg, jeg ved ikke hvor længe, men det er, ligesom det står for mig, at det skvulpede om fødderne på mig, og skørterne slaskede mig om benene – så ved jeg ikke mere, inden jeg fandt mig selv på en stol, næsten uden bevidsthed. En holdt om mig, og en anden sled det våde tøj af mig, og det var Lunds moder, en god og venlig kone, og hans søster Ane.

Så undslap der mig et lettelsens suk, for jeg forstod nu, at jeg var i havn. Jeg må jo være kommet over mosen lige der ved og er blevet helt forvildet på den lange, besværlige vej. Men hvad der siden har været det forunderligste for mig, er dette, hvordan jeg var fundet ind i Lunds hjem. Det kan jeg slet ikke huske noget om, og det har altid siden været mig en gåde.

Da jeg havde fået noget af Anes tøj på og fået noget at drikke, blev jeg snart hel livlig, thi nu var jeg jo hos gode venner. Jeg skulle nu hvile mig til næste dag, så ville Ane følge med mig til Øls skole. Jeg bad dog om at komme af sted med

det samme, vi havde jo en lang sommereftermiddag for os, og Ane måtte godt følge med mig med det samme.

Der var jo $1\frac{1}{2}$ mil at gå, men det hele var som en leg for os to, der havde nok at snakke med hinanden om, så vi forstod næsten ikke, at vi var kommet vejen, da vi så, at skolen lå lige foran os.

Vi satte os på en grøn høj for at hvile lidt. Det var en dejlig sommeraften, og en smuk udsigt havde vi. Godset Trinderup lå i baggrunden og lige foran os kirken og præstegården. Jeg var så glad for, at jeg havde den lange, besværlige rejse overstået.

Ja, så gik vi den korte, kendte vej mellem bakkerne til skolen. At vi blev godt modtaget, behøver jeg vist ikke at fortælle. Det var en stor overraskelse for min søster, at jeg kom; hun havde ikke ventet mig, før der blev marked i Hobro. Nu skulle jeg i stedet for hjem den dag.

Det var den gang. –

En anden gang var jeg kommet der til første markedsdag i Hobro og skulle så være hos Lunds til det næste, 6 uger senere.

Vi syntes ganske vist, det var for længe, men det kunne næsten ikke blive anderledes.

Da jeg så havde været der i 4 uger, kom der brev hjemme fra. I det spurgte de, om det ikke nok kunne lade sig gøre, at jeg kom til Viborg. Jeg husker ikke dag eller time, men jeg skulle omtrent straks af sted, for så kunne jeg hurtigt komme til Holstebro, idet købmand Jensen, Sønderland i Holstebro, den dag ville hente sin forlovede i Viborg.

„Nej“, sagde jeg straks, „det kan ikke lade sig gøre“.

Lund gik frem og tilbage på gulvet og røg af piben. De vidste godt, at jeg gerne ville.

Endelig sagde han: „Det er ikke umuligt. Jeg skriver til min broder, om han vil køre os til Viborg dagen før – for jeg følger dig til Viborg“.

Det blev jeg glad for, men jeg syntes, det var for megen ulejlighed for min skyld. Min søster ville gerne have beholdt mig de 14 dage, der var tilbage, men for min skyld var hun også glad for, at Lund kunne finde en udvej. Så blev det altså således, at Lunds bror ville køre.

Dagen før gik vi så til Hærup, og tidlig næste morgen kørte vi til Viborg. Vi kom der i god tid, syntes vi, og da vi kom til Kronen, gik Lund hen til den købmand, hvor Holstebro-vognen skulle være, for at få at vide, hvornår de ville køre. Men ak og ve! Han kom tilbage med den bedrøvelig tidende, at vognen var kørt for en time siden. Jeg blev så skuffet og bedrøvet, at jeg næsten ikke kunne finde ord for det, for hvorledes skulle jeg nu bære mig ad. Hvad skulle jeg gøre?

Lund var vist lige så ked af det og rådvild som jeg. Jeg så næsten ikke anden udvej end følge med tilbage igen, for blive ene tilbage i Viborg kunne der ikke være tale om.

Just som vi står der og ikke ved, hvad vi skal, kommer Krone hen til os og spørger om, hvad der er i vejen. Lund fortæller da, hvordan det er gået os. „Det er også meget slemt“, siger Krone, „men måske der dog er en udvej endnu, thi det er torvedag i dag, og der har ofte i den senere tid været fiskevogne på torvet fra Nissum, og de kører jo gennem Holstebro, men om der er vogne i dag, ved jeg ikke“.

Da vi hørte det, skyndte Lund sig ud af døren og hen på torvet, og jeg stod tilbage i den største spænding. Lidt efter kom Lund tilbage med den glædelige tidende, at der var to fiskevogne, og at han havde talt med nogle af de folk, som kørte vognene, og de havde sagt, at jeg godt kunne køre med til Holstebro, når jeg ville tage til takke. Om en time ville vognen holde for Krones dør.

Lund blev så hos mig og hjalp mig på vognen. Det var ingen fin vogn og heller ikke nogen blød agestol, jeg kom til at sidde i, men det tænkte jeg ikke på, for jeg var glad for, at nu ville det gå hjemad mod Holstebro.

I førstningen kom vi kun lidt fremad, for manden, jeg var med, havde endnu nogle fisk, som han skulle have solgt, derfor kørte han rundt til de nærmeste steder ved vejen.

Det blev sildig, før vi nåede Hagebro Kro, hvor vi skulle være om natten, og kun krokonen var oppe. Hun sagde til mig: „Vi har ingen sengeplads til dig, men måske du kan ligge på sofaen i den store stue, så vil jeg rede lidt op til dig der“.

Ja, det kunne jeg da godt, men jeg skal ikke nægte, at da konen var gået med lyset, og jeg lå i den store, mørke stue, var jeg lidt bange, for jeg vidste jo ikke, hvem der lå i stuen ved siden af. Men jeg var træt og faldt snart i søvn, og da jeg vågnede, var det dag, og glad var jeg, for nu kom jeg hjem samme dag.

Så kørte vi altså af sted igen, og tiden gik hurtigt, for vi talte sammen hele tiden og havde det rigtig gemytlig. Den unge mand, som kørte den forreste vogn, ville snart gerne være i vort lag, når der var lejlighed dertil. Siden traf jeg dem ofte på Holstebro torv som gamle bekendte.

Vi kom til Holstebro ved middagstid, og jeg havde så kun de tre fjerdingvej til Felding skole tilbage.

Da min søster og svoger havde været i Øls nogle år, blev de forflyttet til Fly, 1 mil syd for Skive.

Engang havde jeg et lille eventyr på vejen hjem fra Øls. Jeg var som sædvanlig med en markedsvogn fra Hobro, og det var sildig, da vi kom til Krones i Viborg om aftenen, og der var kun ham selv og en pige oppe.

Der var mange, der skulle indkvarteres den aften, så jeg måtte tage til takke med et lille kammer ind til køkkenet, og pigen fulgte med mig for at vise mig, hvor jeg skulle ligge. Der var ikke hyggeligt, men sengen så god nok ud. Jeg sagde til pigen, at jeg var bange for, at der skulle komme rotter; jeg vidste, at der var mange af dem der i huset.

„Det er der også“, svarede hun, „men det behøver De ikke at være bange for. Der er ingen madvarer herinde, og det er jo det, de søger efter“.

Så gik hun med lyset, og der var dyb mørke om mig.

– Bare jeg nu kunne sove og ikke vågne, før det var dag, tænkte jeg og følte mig ængstelig til mode. Men jeg faldt ikke i søvn straks. Jeg hørte en vogn køre ind i gården.

„Det er sikkert sønnen, som også kører vogn, og som så er kommet sildig hjem“, tænkte jeg.

Lidt efter blev der talt højt ude i køkkenet; jeg kunne let have hørt, hvad de sagde, men jeg hørte ikke efter.

Så blev jeg opmærksom på noget, som pigen sagde. „Du får ikke lov til at komme ind til hende, det kan jeg sige dig. Hun sover måske nu. Vil du så gøre hende bange. Spis nu din mad og gå så igen, så vi kan få ro“.

„Men du sagde jo, at hun var en køn pige“, lød det så.

„Ja, men hvad rager det dig“, sagde pigen. „Ja, men nu har jeg sat mig for, at jeg vil se hende“, sagde karlen.

„Å, der er ingen udvej med dig – nej, lyset får du ikke, det vil jeg nu råde over.

Døren blev så lukket op, og jeg var så bange, men jeg var glad for den flinke pige. Lyset kom helt hen over mit ansigt.

„Nå, kom så, nu har du da set hende“, sagde pigen. „Nå, lad gå da“, sagde karlen, „men i morgen ta'r jeg hende til min kæreste“.

„Hvor sådan en fyr som dig dog kan have store tanker om sig selv. Tror du, hun vil ha' dig? Du kan tro nej“.

Så brat slutter desværre disse rejsebeskrivelser, og der fortsættes umiddelbart efter, uden overgang af nogen art, med noget helt andet.

„Rejser bringer ofte fataliteter med sig“, skrev historikeren Langebek omkring midten af det 18. århundrede. De ord stod fuldt ved magt endnu i over 100 år for Danmarks vedkommende. Men så stundede det mod jernbanelæderen, og hvad den bragte af trafikal revolution, fornemmer vi måske allerstærkest netop gennem jævne og ukunstlede beretninger som ovenstående.

- 1) *Marie Elisabeth Jensen* fødtes 23/11 1832 i Grenø (mellem Grindsted og Billund), hvor hendes fader, *Anders Kristian Fugl* (1800-1871), da var lærer og kirkesanger. 1836 blev A. K. Fugl ansat ved skolen i Nr. Felding, og i dette embede forblev han, indtil han i 1867 tog sin afsked på grund af alder. Nr. Felding blev altså Marie Elisabeths egentlige barndoms og første ungdoms hjemsted. 1855 blev hun gift med gårdejer *Laust Jensen* (født 1821), som da havde overtaget sin fædrene gård i Tvislund.
- 2) *Carl Hassager* (1798-1875) var sognepræst i Nr. Felding-Tvis 1829-41, i Laastrup-Skals 1841-57 og i Særslev på Fyn indtil sin død. Han blev i 1831 gift med en præstedatter fra Sevel, *Dorothea Hørring* (1814-1897). De var begge store, fint dannede personligheder med stærke litterære og videnskabelige interesser, og da hun som enke var flyttet til Frederiksberg, fortsatte hun sine mange studier, hørte forelæsninger på universitetet og granskede ivrigt sin afdøde mands store bogsamling. Ved testamentet af 2. nov. 1888 bortskænkede hun sin ejendoms gård i Frbg. Bredegade med samt sin formue, sin bogsamling og sit møblement til et studenterhjem, der skulle hedde *Hassagers Kollegium* og fortrinsvis være for studenter fra de tre sogne, hvor hun og hendes mand havde haft deres lykkelige hjem.

- 3) *Christopher Sølling Høxbroe* (1803–1852) var sognepræst i Nr. Felding–Tvis fra 1841 og til sin død.
- 4) d. v. s. efter konfirmationen i efteråret 1846.
- 5) Søsteren *Marentine Christine Fugl* (1821–1864) blev gift 5/9 1847 med *Niels Nielsen Lund* (1820–1884), som hun havde lært af kende, medens han i 1843 var hjælperlærer i Laastrup. Hun er altså åbenbart kommet i huset hos pastor Hassagers i Laastrup ret snart efter, at de havde forladt Nr. Felding, og er forblevet der lige til foråret 1847. Niels Lund blev kaldet til lærer i Øls ved Hobro 11/8 1845. 1854 overtog han skolen i Fly. Vi kan således ret nøje indkredse de år, hvor vor fortæller foretog sine dramatiske rejser mellem Nr. Felding og Øls: den første kan tidligst have fundet sted i efteråret 1847 og den sidste senest i foråret 1854. Lund tog sin afsked fra Fly skole på grund af sygdom i 1879 og bosatte sig i Hvornum, ca. 4 km fra hans barndomshjem i Hærup.
- 6) Den mest direkte vej fra Viborg til Hobro gik dengang nord om Viborg Nørresø og videre over Rødding, Vammen, Lindum Skov, Hvornum og Øls. Der fandtes endnu ingen vej over søerne østefter.
- 7) Det stemmer. Fortælleren er i det hele taget særdeles nøjagtig m. h. t. alle angivelser af afstande og vejlængder. De har – af let forklarlige grunde – prentet sig fast og uforglemmeligt i den unge piges bevidsthed.
- 8) Hvornum Vasehus og Kro i den nordre skovkant tæt ved broen over Skals å. Det gamle ord vase betyder vej over mose eller sumpet engdrag.
- 9) Jvf. note 5. Øls skole lå omtrent midtvejs mellem Øls og Hald-Tostrup på landevejen ind efter Hobro.
- 10) Det omtalte krat findes endnu, men der er ingen skovklædte bakker mellem Øls og Trinderup.
- 11) I afskriften står navnet *Bondsholt*, men det må bero på en fejltydning af de gamle skrifttegn. Der har sikkert i originalen stået *Raadskov*, en fejlstavning af *Raaschou*. *Peter Albert Raaschou* var sognepræst i Øls, Hørby og Døstrup 1834–1848 og derefter i Højslev, Dommerby og Lundø indtil 1861. Svogerskabet med pastor Hassager er rigtig nok, men forkert rangeret af fortælleren: det var en søster til Hassager, Anna Bolena, der var gift med Raaschou. R. og H., der var ganske jævnaldrende (begge født 1798), har sikkert været venner fra studieårene i København.
- 12) Måske atter en fejltydning af afskriveren. Aldal nævner i sin „Holstebro Historie“ en Mette *Marie Gram*, der blev begravet i 1865 som nr. 2 på den nyindviede kirkegård ved Viborgvej i Holstebro.
- 13) Denne nu sjældne betegnelse er brugt af Jacob Knudsen i romanen „Sind“ der, hvor Anders Hjarmsted er på session og præsenterer sin velbyggede, men lovlig spinkle krop: „En af *sessionsberrerne* var så venlig at sige ham, at han skulle skabe sig rent forbandet, hvis han ikke blev taget til underkorporal med Tiden“ (udg. 1903 s. 46).
- 14) Slagter *Johan Crone* (1805–1862) havde overtaget den forretning (i Mathiasgade 28), som hans fader Claus Crone (1780–1843) havde grundlagt i 1804, og fik desuden i 1850 bevilling som *værsthusholder*. Den *ber* omtalte rejse har da vel tidligst fundet sted i 1850. Den nævnte pige ved navn Hanne er åbenbart en datter af Crone.
- 15) Det er ikke lykkedes at finde ud af, hvad der skal forstås ved „den gamle fabrik“. Muligvis er der tale om det „gamle garveri“, som i 1835 omdannedes til „Sandbergs Brænderi“ (se Viborg Købstads Historie II, 1940, s. 698 ff), men det er tvivlsomt, efter som pigerne henvises til „kommissen i butikken“.
- 16) Der menes uden tvivl *Vammen*. Det kan umuligt – efter hele sammenhængen at dømme – være Hvam helt oppe ved Alestrup. Sandsynligvis har det mere hjemlige Hvam ved Borbjerg (10 km fra Tvis) spøgt i fortællerens bevidsthed.
- 17) De har åbenbart passeret Skals å et sted lige sydøst for Hersom, og kort efter er han drejet af mod vest efter Hersom, medens hun har taget vejen nordpå vesten om Hærup sø.
- 18) Der har hverken været vej eller sti, og hun er – trods advarselne – kommet lige ud i det sumpede terræn ved nordenden af Hærup sø. Evald Tang Kristensen fortæller ganske lignende oplevelser fra sine fodvandring i Hernings omegn i 1860'erne.

Omkring en bondegård midt på heden

Af Esbern Jespersen

Enestegården Trolldtoft i Vind sogn.

En dag fik jeg besøg af gårdejer Kr. Trankjær fra Vedersø. Han medbragte et sølvbæger, hvis historie han gerne ville lære nærmere at kende. Jeg så på det smukke bæger og spurgte: Hvad ved du selv? – Kun at det stammer fra Trolldtoft, og at kongen har skænket det til daværende ejer, efter at han havde holdt taffel på gården! – Hvad hed kongen? Hvad hed folkene på gården? Hvorfor er sølvbægeret ikke i Trolldtoft nu? – Kun det sidste kunne Kr. Trankjær give besked om. Men han havde fået at vide, at bægeret var sine 10.000 kr. værd, hvilken pris Ringkøbing museum dog ikke så sig i stand til at betale.

Det var alt.

Og det var begyndelsen til efterfølgende historie, som knap nok kan siges at handle om Trolldtoft alene. En bondegård var aldrig sig selv nok, men havde et fællesskab med naboer, sognefæller, folkefæller.

Hvad sølvbægeret selv kunne oplyse, var, som det ledsagende billede viser, årstallet 1708 samt initialerne PKS og KSD.

Så var det i øvrigt signeret med bogstaverne PKV, og efter nogen søgen kunne jeg konstatere, at et sådant mærke måtte hidrøre fra en sølvmedemester, som havde boet i Ringkøbing; han hed *Povl Ottesen Kjærulff* og fik borgerskab i nævnte by den 21. november 1705 og døde 1716. Af hans arbejder kendes i øvrigt en øreskål på tre kugler, spiseskeer fra 1710, beroende i Ringkøbing museum, samt en spiseske dateret 1707, opbevaret på Herning museum. Men før vi går videre, må vi se lidt på gårdens historie, hvilket ikke er så let, med mindre man har forkundskaber. En del af mine forkundskaber er sammentrængt på et par sider i min bog *Vind Sogn*. Og det kan vel siges at være lige lidt nok om en gård som Trolldtoft, der engang har haft en konge som gæst.

Trolldtofts oprindelse fortæller sig i middelalderetage for ikke at sige i den grå oldtid; den må søges et par mil sønden for Holstebro i naboskab med en anden gammel gård, *Stråse*, som nu er skovfogedbolig. De to gårdes tilliggende var vel en 15-16 kvadratkilometer, for det meste (1833) „en uoverskuelig strækning af hede og sandflugt“. Nu er sandflugt og hede for en stor del afløst af frodig skov-

Sølvbægeret

vækst, som det må formodes at have været tidligere, engang i fordums dage, da bønder fæstede bo på et par græsgrønne pletter eller lysninger i storskoven.

Trods de to gårdes vældige arealer var der dog skeltrætte 1537; man måtte jo da vide, hvor skellet gik i denne bedårende ørken, hvor nu kun sparsomme rester af storskoven var tilbage. *Troldtoft krat* kaldes en sådan skovrest, *Alfarris* er dets gamle navn og af professor *Peter Skaunrup* tydet sakralt i *Hardsyssels Årbog* for 1963, hvorved vi godt nok næsten får for mange helligdomme i Vind sogn; for også *Stolbjerg* i Stråssø plantage og *Vindris*, tidligere kaldet *Hardtlund*, tydes af nogle som sakrale steder, der dog nok ikke bør henlede vore tanker på noget i retning af domkirker. Et helligt sted har dog sikkert nok egnen omkring *Præstbjerg* været, for der har været en stendysse så stor som en oldtidshøj (Hans Mariager 1683), åbenbart en harg. Hedenskab må tydes i mange lag, og der har alle tider været opgaver nok for guder eller himmelmagter at forrette for skrøbelige mennesker.

Da *St. Gertruds kirken* rejstes på sin bakke i Vind, fik de *Troldtoft* bønder længere til „kirke“, men de kunne dog immervæk (til den dag i dag) med glæde dvæle en stund i det skønne krat, midtvejs mellem gården og kirken. Da *Moust*, hvormom vi om lidt skal høre, afhændede gården til sin søn, skilte han krattet fra; det ville han selv beholde og have herredømme over.

Den herredagsdom, som sluttede skeltrætten 1537, refererer gamle dokumenter, som når tilbage til 1425, hvoraf vi får at vide, hvad vi jo da for resten slet ikke tvivlede om, at gården var så meget ældre.

Den nuværende ejer, *Valdemar Trolldofts* aner, når tilbage til en mand, der hed *Anders Trolldoft*. Dennes datter, *Anne Andersdatter*, blev næste husmoder i gården og gift med *Jens Jensen*, kaldet *Jens Trolldoft*; dette skete 1646, og herefter kan vi alene af kirkebogen finde stamtavlen og betydelige dele af en anetavle. *Jens Trolldoft*, den største gårdmand i sognet, blev kirkeværge, hvis regnskab hvert år skulle høres af provstskriveren; ved sin side havde han *Knud Graversen* i *Voldsted*, og han gav god besked om sine udgifter til kirkens vedligeholdelse; der var hentet 400 mursten i Gudum kloster og 30 tdr. kalk i Daubjerg; tvende murmestre havde (1653) repareret alle tindingerne på den vestre gavl, og *Karen Nielskone*, „ved Kirken“, sagtens *Kirkegård*, havde fået 2 mark for at holde kirkegårdsdiget ved magt.

Jens Trolldofts landgildehartkorn ansattes til 9111, hvilke tal skal læses td., skp., fdk., alb.

Jens Trolldoft holdt 1678 på sine 1500 tdr. land denne besætning: 2 heste, 2 køer, 2 ungnød, 10 får, 1 svin og 2 bistader.

Kreaturholdet skulle jo opgives til skattevæsenet, og jeg spurgte engang min brave ven, *Moust Trolldoft*, om han troede, hans oldefar med de mange tipper foran havde opgivet korrekt. *Moust* sagde om den ting, at det i hvert fald ikke var let at tælle får ude i heden; han opgav sædvanligvis 100, det var sådan et rundt tal; men han snød måske sig selv, idet jo ræven toldede ganske frækt blandt lammene. Og da *Jens* levede, var der ulve, tænkte jeg.

Anne og *Jens* havde børnene *Jens*, *Anders*, *Maren*, *Karen* og *Peder*.

Maren, som var født 1653, blev næste husmoder i gården og gift med *Peder Knudsen*, og hvor han kom fra, kan formedelst hul i kirkebogen ikke ses. Men 1694 og 95 fødte hun, først sønnen *Søfren* og så *Anders*, hvorefter hun døde 41 år gammel. De to drenge navne lader os formode, at hun har født andre børn.

Der var immervæk begravelse i gården: *Anne Andersdatter* døde 1691 i en alder af 76 år, gamle *Jens Jensen* fulgte efter år 1700 87 år gammel. Forinden havde *Peder Knudsen* dog fundet sig en ny kone; hun hed *Karen Svendsdatter* og var 25 år gammel. Og nu blev der en stor redefuld børn, en halv snes stykker: *Bertel* 1696 og derefter *Knud*, *Maren*, *Mourits*, *Svend*, *Johanne*, *Knud* 1715, *Mette* og *Karen*.

Til denne rede var det altså, kong *Frederik den Fjerde* holdt ind for at spise sine mellemgadder (hvis det ellers passer), og nu skal vi høre.

Sølvbægeret bærer som sagt bogstaverne *PKS* og *KSD*, hvilket jo let kan tydes som *Peder Knudsen* og *Karen Svendsdatter*; et spædbarns vugge stod på jord foruden gænge, og de øvrige unger sjokkede rundt mellem gæs og ænder eller soled sig i *æ Kyk*, en af *Trolldofts* indsande.

Voldbjerg i Hee

Endnu har vi ikke fabuleret ud over det rimelige -- og rimeligvis har kongen været gæst på herregården *Voldbjerg* i Hee, under hvilken Troldtoft lå i al den tid, vi kan undersøge. Man havde altså et rart herskab, 1660 Otto Krag, som på rigsdagen i København ikke kunne underskrive enevoldsakten formedelst ubrugelige gåsefjer. Det var ham, der iflg. børnenes danmarkshistorie passiarede med borgmester Hans Nansen om Blåtårn og borgervæbning. Enevoldsakten skrev han dog under, efter at kong Frederik den Tredie havde tilprøvet ham en. Han skaffede sit sogn en sædedegn og døde 1666, hvorefter hans efterlevende hustru, som hensad i uskiftet bo i samfulde 22 år, var Troldtofts nådige herskab; fruhen hed Anna Rosenkrantz. Efter hendes død og skiftet fik datteren Sophie Amalie Voldbjerg og blev gift med Otto Rantzau. Han var greve 1709, herre til Ballerup, Voldbjerg, Hammelse, Rosenvold og Avnsbjerg, endvidere var han gehejmeråd, ridder og kammerherre -- og så døde han 1719, altså 11 år efter det berømmelige taffel i Troldtoft (mere om dette emne kan læses i min afhandling om Voldbjerg i *Danske Slotte og Herregårde*).

Såvel Otto som sønnen Christian Rantzau holdt forpagtere, og de var næppe meget hjemme på gården; men de roses for deres omsorg for bønderne, påså at de ikke led uret af nogen art.

Skulle man imidlertid jage ulve eller fredeligere vildt, var tiden 1708 ret passende. Vi var færdige med den store nordiske krig -- eller rettere sagt færdige til at begynde igen efter Carl den Tolvtes nederlag ved Poltava; det skete 1709. 1708 gav regeringen sig tid til at udstede en forordning om en bedre fattigpleje, end man hidtil havde haft, vi havde fred, og kong Frederik den Fjerde kunne nok få tid til at besøge venner i Vestjylland. De skånske lande, som svenskerne havde stjålet fra os, skulle ganske vist tilbageerobres, og Peter den Store af Rusland

skulle hjælpe os dermed; men hver ting til sin tid. Om Peter den Store kørte ad vindeltrappen op i Rundetårn, tør man ikke sætte sit hoved i pant på. Heller ikke, at kong Frederik i selskab med herrevenner holdt taffel i Troldtoft, men uhyre meget taler derfor.

*1 RIGSARKIVET
Rigsdagsgården

København K, den 16. april 1969

Fru Rigmor Lillelund,
Naur, 7500 Holstebro.

I besvarelse af Deres forespørgsel af 30. f. m. kan Rigsarkivet oplyse, at der ved gennemgang af registraturerne over Kongehusets og overhofmarskallatets arkiver ikke er fundet oplysninger om, at Frederik 4. skulle have foretaget en rejse til Vestjylland i 1708.

Af de i Danske Kancelli af kongen underskrevne breve ses, at med undtagelse af brevene fra den 4. og 7. november 1708, der er udstedt i Koldinghus umiddelbart før tiltrædelsen af rejsen til Sachsen og videre til Italien, er alle breve dette år dateret Hafnia, Rosenborg, Frederiksborg m. fl. i omegnen af København beliggende steder.

Sammensteds ses, at kongen i 1707 har foretaget en rejse i Jylland, dog at dømme efter den forud lagte rejscrute kun Midt- og Østjylland.

Med venlig hilsen
J. O. Bro-Jørgensen
arkivar – 1. afd.

Sølvbægeret er en realitet fra en ludfattig periode, da man knap nok havde en skilling til overs til „ælelinge almisselemmer“ og sagtens heller ikke så stor en overflod af sølv, at man lod det omsmelte til et fornemt sølvbæger.

Vi skal siden se at finde ud af, hvem der tog bægeret med sig fra Troldtoft..

Inden vi går videre, må vi erkende, at nogen egentlig blodforbindelse mellem de bægerhædrede og de tidligere bønder i Troldtoft ikke lader sig bevise i kraft af de nærværende kilder. Men kædeægteskaber forbinder ligefuldt, og man måtte opfatte Troldtoft som stedse værende i samme slægts besiddelse, og det blev den da også ved at være til denne dag. At herremandens mellemkomst må forudsættes, når fæstevæsenet skulle fornyes, siger sig selv, altså også ved de handler, man betegnede som trolovelser, bryllupper eller copulationer. Arvefæste var ikke lovfæstet, men efterlevedes i det store og hele i de mange gårde, hvis historie jeg har kendskab til – og det er mange.

Peder Troldtoft blev 82 år gammel og døde så 1749. Hustruen Karen fulgte efter 1753, og samme år holdt *Knud Pedersen* bryllup med *Sidsel Iversdatter* fra Vindgab og overtog gården.

Vindgab var på udskiftningstiden delt i Nørre- og Søndervindgab, men disse navne brugtes ikke meget i fordums tider. Præsten henfører døpte og begravede til Vindgab – slet og ret. Undertiden boede der tre skattepligtige bønder i Vindgab. Man giftede sig ud af den ene stue og ind i den anden.

Sidsels fader hed Iver Simonsen, hans kone Gertrud, og begge døde 1775 i 80-års alderen. Stefan Iversen blev næste mand, men kom ud for en stor ulykke, idet han i al menighedens påhør blev udlagt som barnefader til kvinden Inger

Kirstine Gregersdatters slegfreddatter, og han var hendes fasters mand. Stefan rømte efter denne sørgehøjtidelighed i Vind kirke den 13. januar 1763.

Præsten hr. *Therkel* måtte indberette sagen til amtmanden, husbonden og provsten. Den 22. marts rømte qvinden, som dog forinden havde lagt barnet „i en skørt i Vindgabs lade, hvor synden var begået“. Den 1. maj begravede præsten det „uægte barn, som manden havde avlet ved sin kones broderdatter“. Barnet døde i Stråsø 13 uger og 4 dage gammel.

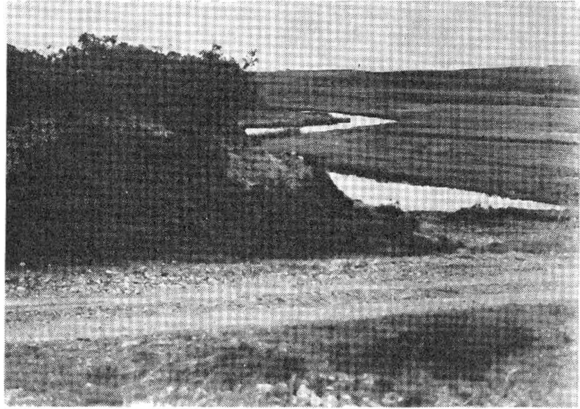
Knud Pedersen og Sidsels tilværelse i Troldtoft falder sammen med stavnsbåndperioden. Af deres børneflokk har jeg noteret tre uden at garantere for, om jeg har fået dem alle talt med. Peder, som blev næste mand i gården, fødtes 1754, altså et års tid efter brylluppet. Karen, født 1757, blev husmoder i Sandfær, og Johanne Marie, født 1760, blev 18 år gammel gift med enkemanden Poul Jensen i *Store Spåbæk* i Nørre Omme sogn, for øvrigt i naboskab til Troldtoft.

Og så døde Knud Pedersen Troldtoft 1775 kun 60 år gammel. Præsten hr. *Therkel* har i sin kirkebog noteret, at samme Knud blev døbt den 22. december 1715 i Vinding præstegård, godt og vel et par mil fra hjemmet. Den lille dreng overlevede altså den kolde køretur, og den 1. januar blev dåben konfirmeret i Vind kirke.

Sidsel sad for gården nogen tid efter mandens død. Hun betalte 1777 til fattigplejen 8 skilling og var dermed sognets største skatteyder; ingen betalte mere, de fleste mindre. Pengene var dengang mere værd end nu. Men præsten jamrer en tyk protokol fuld af sorg og græmmelse over de mange „ælendige almisselemmer“ og de fattige bønders trange kår.

Og så når vi frem til den dag, da folketællingen registreredes 1787.

Der var 187 personer i Vind sogn, fordelt på 40 husstande. Kun to nye ejendomme var blevet oprettet, siden Christian den Femtes landmålere var i sognet for at bonitere og matrikulere. Disse ejendomme var *Mikkelborg*, og *Fuglsang* nede ved Fuglkjær å, hvormed der synes at være gjort „indfald i heden“, som det senere hed om den slags nye bebyggelser, under udskiftningen fra jordfællesskabet. Det var kongen/staten, der ville have heden opdyrket og til den ende lovede eventuelle pionerer skattefrihed i 20 år. Kun én eneste mand meldte sig i hele Bøvling amt; det var Mikkel, og han gik bag af dansen, og ejendommen er nu lagt under Stråsø/Ulfborg skovdistrikt. Mikkelborgs historie begynder 1724, og Mikkel kan betegnes som Danmarks første statshusmand, jvf. hermed min bog *Vind Sogn*, s. 181. Fuglsang oprettedes 1752 af hr. Friedenreich til Krogsdal. Om denne ejendom kan ligeledes læses i bogen *Vind Sogn*, s. 213. Den er nedlagt og inddraget under det nævnte skovdistrikt. Men stedet er let kendeligt ved broen, som fører over åen og videre mod Alfarris og Troldtoft. Her er et helligt sted, lige under Stolbjerg, og her standser bilister op på lune sommerdage for at drikke kaffe under rester af fordums skove. Ad samme vej kom også folketællerne og

Fuglkjær å

fortsatte gennem hede og sandklitter til Troldtoft, hvor de forefandt følgende husstand:

Peder Knudsen, 33 år, husbonde i 1. ægteskab; *Karen Sørensen* datter, 30 år, madmoder i 1. ægteskab; *Sidsel Peders datter*, 4 år, deres datter; *Søren Pedersen*, 2 år, deres søn; *Sidsel Ivers datter*, 58 år, mandens moder; *Johanne Marie*, 27 år, mandens søster; *Peder Mouritsen*, 24 år, tjenestekarl; *Anders Christensen*, 13 år, tjenestekarl; *Christen Jensen*, 14 år, tjenestekarl.

Som vi kan skønne, er *Sidsel* blevet enke i en ret ung alder, hvorfor hun altså nogle år beholdt fæstegården, indtil *Peder* kunne blive gift og få gården. Nogen skifteforretning og aftægtskontrakt har jeg ikke fundet. Den tjenestekarl, som bærer navnet *Mouritsen*, må vi have i erindring; han var fra gården *Kirkegård*, blev siden mand i *Agerfeld*, hvorfra han 1832 kunne levere en datter til *Troldtoft* som husmoder. Men nu *Karen Sørensen* datter – hun var fra *Sandfær*. Og vi tager i forbifarten et kik ind i denne gård. Her traf folketælleren 1787 den 36-årige husbonde *Kjeld Sørensen* tillige med hustruen, den 30-årige *Karen Knudsen* datter, som var født i *Troldtoft*. Man forstod åbenbart at finde sammen i de gamle gårde. *Troldtoft*-manden og *Sandfær*-konen var søskende, og *Troldtoft*-konen og *Sandfær*-manden var også søskende. Vi nøjes foreløbig med at holde fast ved det. Og vi forestiller os nogle glade og muntre familiegilder med traditioner, som kunne komme en fattig degn til gode et par hundrede år senere.

Sandfær var i det 16. århundrede forlenet til følgende: 1526 *Mogens Juel*, 1551 *Niels Krag*, 1559 *Oluf Krabbe* og 1563 *Palle Juel*.

Ingen af de fornemme herrer boede på gården, som snart kom under *Bøvling slot* og senere under *Udstrup*, hvorfra *Anders Kjær* købte den 1784 for 1798 at videresælge den til den iboende bonde *Kjeld Sørensen*.

Gårdens gamle anseelse var da en saga blott. Vi finder den nævnt i mange breve fra senmiddelalderen, for det meste adkomstbreve af forskellig art. Således i Danske Arkivregistraturer VI, s. 56, hvor der anføres et register „over alle de breve, som er udi de lader på den søndre side udi det skab på Foulen på Kaldingborig“ og videre hædder det, at det første brev handler om Sandfærgård Stodt og Mølle, som har været udi bønderhævd ulast og ukæret til nu Herman og Albret Skeel taler derpå MCDXC (1490).

Af andre breve ses det, at der kun er tale om et møllested, hvilket nok vil sige, at møllen har været øde. Men den 30. nov. 1526 får Mogens Juel livsbrev på Sandfær mølle og gård, som skylder 30 ørte mel årlig. Mogens Juel skal betale 30 mark danske kronen. Han skal holde møllen ved magt og bønderne ved lov, medens mølleren skal give ham landgilde og anden rettighed (Fr. 1. reg. 123).

Møllen må have været højt vurderet, når der skulle ydes 30 tønder mel; men dens bedste tid har været forbi. Om betydelig færdsel til møllen vidner de 42 hjulspor, med retningen øst/vest, som kom for en dag, da man brændte Røjkjær hede af; sporene pegede mod Sandfær og på vestsiden af Fuglkjær å sagtens videre mod Tinghøj. Af brevene fremgår det også, at Sandfær har været selvejer-gård, før den kom i kronens besiddelse. Jvf. i øvrigt min bog *Vind Sogn*, hvor en fyldigere redegørelse findes om denne interessante gård og dens beboere.

Sandfær var slægtsgård; Kjeld Sørensens fader, Søren Tellesen, havde haft den før ham og Søren Tellesens fader og bedstefader ligeså. Det var en børnerig slægt, og Karen Knuds datter efterlevede den gamle tradition og skænkede sin mand 10 børn. Hun døde som aftægtskone i gården 1836 og Kjeld tre år efter.

Men da havde man passeret alle tiders værste landbrugskrise. Og efter forskellige transaktioner fik *Christen Hansen* fra Nørgård i Staby gården og giftede sig 1829 med den 44-årige pige Sidsel Pedersdatter fra Trolldoft. Det var jo godt nok, men det var skidt, at hun var for gammel til at føde børn, så krisen fortsatte, og først efter Sidsels død 1858 kunne Christen Hansen, som nu var 60 år gammel, få sig en ung kone; hun hed Kirsten Marie, og hun fik to døtre, den ene kaldet Sidsel efter Hansens første salig kone, og den anden Kirsten Marie som moderen. 1863 døde Christen Hansen, og enken opnåede et lille års tid efter at føde sin afdøde mand et drengebarn samt blive gift med ungkarl *Jens Bak* fra Ulfborg. I dette ægteskab blev der atter et par pigebørn: Mette Marie og Christine Marie, hvorefter der altså var tre hold børn i Sandfær. Og så bare lige et par ord om dem: *Kirsten Marie* blev 19 år gammel en sød og elskelig husmoder i Sønder Vindgab; man husker hende; der flød meget godt til fattigfolk fra Maries gavmilde hænder. *Christine Marie*, kaldet Stine, blev gift med Søren Østergaard i Ulfborg; ham husker jeg som en fremragende fortæller; han kunne jo huske så langt tilbage – til en tid da brændevin var billig, ja så billig, at det var en skam at gå ædru i seng. Sidsel Sandfær blev husmoder i fødegården og gift med *Jens Laurson* fra Trækris; han mageskiftede gården med Niels Peder Mortensen fra

Gården Trolldoft

Halgård i Tvis, hvor han besynderligt nok fik lov at beholde sit navn og kaldtes Jens Sandfær; det var ellers meget almindeligt, at bønder tog eller fik navn efter deres iboende gårde. Men om Mortensen fra Tvis har vindboerne fortalt adskil- ligt, som ikke rigtig tyder på beundring. Vi medtager et par træk, der lyder mere muntert end sandt: Det gik ikke ret godt i Sandfær i Mortensens tid; det gik fak- tisk skidt, manden ville gerne i by, sønnerne gik på jagt, fattige var de og styrtede til købmand, „så snart en høne have gjort en æg“.*) Til sidst var der ikke andre dyr i Sandfær end en kat. Den sidste viden har jeg fra *An Blaabjerg*. Men der blev meget mere for vindboerne at undres over, for i første verdenskrigs gullasch- tid havde grosserer *Poul Lassen* gården, som han drev ved bestyrer; selv boede han kun på Sandfær, når han havde tid og lyst; og her var jo herlige jagtmulig- heder på gårdens ca. 600 tdr. land, hvoraf de to trediedele var skønne lyngbakker, og så var der jo de herlige enge og den blanke å. Grosserereren lod opføre et fårehus til 12.000 kr., penge nok til et husmandsbrug, men altså til får, som skulle græsse nede i engen; en skidt føde til får, tænkte og sagde grossererens sognefæller, og det var jo sandt nok: fårene fik lungeorm og døde suksomsive. En fugtig dag kunne fårehyrden, eller var det bestyreren, meddele grosserereren, at nu var det sidste får død. Hvorpå Lassen bemærkede: det var da godt, de slog til! Den sidste oplysning skal vindboerne ikke hænges op for; jeg har den fra *Simon Ramsløv*, som havde fået den af pastor Larsen, dengang sognepræst i Vinding og Vind. Grosserer Lassen rejste til England og købte avlsdyr, en tyr og tre kvier, til 20.000

*) Fra Anna Mortensen, Fly, har jeg modtaget indsigelse for denne passage. Jeg tænkte ikke på at muntre mig over fattigdom og trange kår, var bare optaget af at viderebringe en spøgefuldst historie, som med en beskedent overdrivelse ville kunne demtere sig selv.

kr., om man ellers tør tro det. Vindboerne var uimponerede, idet de gav hans kostbare tyr 2. præmie på det lokale dyrskue.

Grosserer Lassens sidste bestyrer var *Iver Toft* fra Hee; han købte gården 1925 for 70.000 kr., og nu kom gården i drift. Iver Toft og hans kone Stinne faldt godt til i sognet og kommunen; men allerede 1942 solgte Iver gården for at flytte til Nees. Først solgte han det meste af heden, ca. 250 tdr. land, til staten, som lod det indhegne som urfuglereservat; året efter solgte han resten af Sandfær til to vognmænd, og efter dem fulgte nimrodsønnerne Simon og Mogens Ramsløv. Efter andre transaktioner blev der anlagt dambrug, 72 fiskedamme, som ejes af lrs. Bent Norvang, Fredericia, m. fl. og bestyres af fiskerimester Alfred Kristensen. Det opdyrkede areal, hen ved 200 tdr. land, har gdr. Børge B. Ladekjær, Meldgård i Vinding, i forpagtning; der er ingen kvægbesætning, men utallige svin på gården; det skulle An Blaabjerg have oplevet. Kun én ejendom er udskilt fra Sandfær; efter egnens navneskik hedder det Sandfærhus, men vindboerne, der har sans for rammende øgenavne, kalder det *Vivskræ'f*, af meget forståelige grunde.

Og efter denne parentes vil vi søge tilbage til Troldtoft igen. Det måtte i gamle dage helst gøres til fods forbi *Lærkehøj*, gennem lyng og indsande via Stråse, men i vore dage gennem storskov uden brug af hjælpemotorer, hvis det da ikke skulle være en skoldhed sommerdag, mens staten har undt sine undersætter adgang til skovdistriktets tyttebær; thi i så fald må man godt køre – og man kan køre, endda rundt om den bedårende Lærkehøj, hvor i sin tid *H. C. Andersen* udflugtede i selskab med herrefolkene på Nørre Vosborg – og hvor vi fremdeles lader ham få inspirationen til *Jylland mellem tvende have*.

Peder Knudsen og Karen fik en stor flok børn, og jeg har efter kirkebogen noteret følgende, hvoraf de to findes nævnt i folketællingslisten af 1787: Sidsel 1782, Sidsel 83, Søren 85, Knud 88, Svend 90, Jens 92, Jens 93, Mads 96 og Niels 98.

Når et navn kommer igen to eller flere gange, regner man med, de først nævnte er døde, hvilket man dog ikke altid kan stole på. I Vindgab måtte man engang kalde to drengebørn Poul for at få begge bedsteforældrene kaldt op – en lidt upraktisk navngivning, som måtte suppleres med øgenavne. I det nævnte tilfælde kaldte man den ældste store Poul og den yngste lille Poul, og så klarede man sig, indtil den yngste Poul blev den største. Ja, det var det. Og så går vi videre. Den sidst nævnte Sidsel blev jo gift med den Christen Hansen fra Nørgård i Staby og kom til Sandfær, og det var samme Sidsel, der blev gift for sent til at hun kunne få børn.

Knud 88 blev gift med Sidsel Kjeldsdatter fra Sandfær. Han var en tid ejer af *Nørre Vindgab*, i kriseårene sognefoged, vid i slaget og bange i tordenvej; han bad fadervor, når han skulle over en bro, og han bandede på, at han kunne ordne det sociale problem bedre end foreslået i regeringens nye fattigforordning af 1803;

man kunne slagte et høved og dele nogle kødrationer ud til de fattige, så tav de vel stille, til de fik stegen fortæret. Han havnede i Hee, efterladende sig disse og andre muntre slægtsminder.

Svend 90 fik et stykke jord fra Troldtoft, mest hede, hvoraf man jo havde en guds velsignelse, og lagde det sammen med *Galtmosehus* i nabolaget, men altså i Torsted sogn.

Han fik sølvbægeret – uvist af hvilken grund. Iflg. *Kaae's* bog om Torsted efterfulgtes han i *Galtmosehus* af sønnen Jens Svendsen, som boede der indtil 1916 og forøgede husets tilliggende med endnu mere hede, som slet ikke var dyrkbar; men der var tørv i mosen til glæde for en senere ejer. Huset blev siden revet ned, og jorden lagt under statsskovvæsenet.

Men nu sølvbægeret! Det gik fra Jens Svendsen til plejesønnen Jens Kr. Jensen og fra ham til sønnen Jens Svendsen Jensen, fordi han havde det rette svendenavn. Men han rejste til Amerika efterladende sig sølvbægeret i sin moder Johanne Mariæ varetægt. Hun flyttede til Vedersø, og fra hende kom bægeret til dattersønnen, den førnævnte gårdejer Kr. Trankjær.

Svend Pedersen fik altså bægeret og *Galtmosehus*, medens *Jens 93* fik Troldtoft. Og så giftede han sig med Mette Kirstine, som var datter af Peder Mouritsen Kirkegaard i Agerfeld. Men der skete noget forinden.

Før *Jens Pedersen* giftede sig med sin pige fra Agerfeld, overtog han fødegården, hvilket fremgår af en på Troldtoft opbevaret aftægtskontrakt, som vi nu skal se lidt på.

Dens indhold er, som følger:

Aftægtskontrakt imellem underskrevne Peder Knudsen Troldtoft med bustru Karen Sørensdaughter og vores søn Jens Pedersen Troldtoft af Vind sogn 1826.

Da jeg Peder Knudsen Troldtoft med min hustrus samtykke har solgt og med skøde af dags dato overdraget min iboende gård med bygning, besætning, ind og udbo alt til vores søn Jens Pedersen, så giver han mig og hustru følgende aftægt med visse forbeholdenhed som følger:

1

Skaffer han mig straks 6 fag hus indrettet i den østre ende i salshuset i forsvarelig og beboelig stand med loft over 3 fag, med vinduer, døre, ovn og skorsten, og videre fornøden indretning, som på forlangende skal være i stand for os at iflytte, og bestandig af ham og gårdens ejer holder vedlige os til beboelse; denne bekostning ansættes til 70 rbd.

(De følgende ydelser kapitaliseres til varighed i 5 år).

2

Når vi så flytter i huset, giver han os til årlig ophold:

- a) 4 tdr. rug a 2 rbd. 3 sk. og 3 tdr. byg a 2 rbd.
- b) 3 lispund smør leveret os i 2 terminer, halvdelen til mortensdag og halvdelen til sankt hans og ansættes for 3 rbd. 1 mk. 2 sk.
Kornet leveres os i to terminer, halvdelen til mortensdag og halvdelen til graversdag, og han forskaffer os *møllet* efter fornøden tid.
- c) 1 lispund ost a 5 mk.
- d) 1 lispund fersk flæsk a 4 mk til mortensdag.
- e) 1/2 skp. humle ad mortensdag, 1 mk. 8 sk.
- f) 1 skp. salt 2 gange om året, halvdelen ad mortensdag og halvdelen til maj.
- g) 24 pottes brændevin a pot 12 sk. beregnet 4 gange om året til første januar, 1. april, 1. juli og 1. oktober (beregnet gennem 5 år til 15 rbd.).
- h) 1 slagtefår næst den bedste, som gårdens ejer selv udtager til eget slag, uden uld, 1 rbd. (beregnet gennem 5 år til 5 rbd.).
- i) 2 ænder om efteråret a 10 sk.
- k) 1/2 skp. ærter om efteråret.
- l) 4 pund ister a 8 sk. ad mortensdag.
- m) Fisk, 4 torsk og 8 snese hvillinger om foråret, 1 rbd.
- n) 8 snese æg, halvdelen 1. april og halvdelen til mikkelsdag.
- o) 8 pund tælle om efteråret.
- p) 3 pottes nysmalket mælk daglig, uforfalsket, 11 rbd. 2 mk.
- q) 10 alen hørlærred til sankt hans dag, 1 rbd. 4 mk.
- r) Fornødne træsko. 1 mk. 8 sk.
- s) 12 carduser Ringkjøbing tobak nr. 4, halvdelen til mortensdag og halvdelen til maidag, a 8 sk.
- t) 6 får på foder og græs, som Peder Trolldofts hustru forlods udtager af gårdens nuværende fåreflok og ved aftægtsnydernes død tilfalder gårdens ejer – er 6 rbd.
- u) fornøden ildebrand og plads i käljorden til de fornødne käl.

Når en af de aftægtsnydere ved døden afgår, da bortfalder den halve del af den her specificerede aftægt undtagen de under litri h, o og u benævnte pottes (altså bl. a. tælle til lys og ildebrændsel).

3

De aftægtsnydende skal have fri befording til og fra kirke som og til og fra Holstebro 2 gange om året.

4

Når vi ved døden afgår, da skal han lade os anstændig begrave efter (eg-nens) skik og brug, hvorfor han nyder vores efterladenskaber af kister og klæder udelt uden nogen krav eller tiltale af hans medarvinger.

5

Når de aftægtsnydende således fører deres egen husholdning, da udlånes dem til brug deres livstid af gårdens ejer følgende bohave:

En rok, et par karter, en jernkakkellovn, en kobberkedel på omtrent 24 potters rum, en ølfjerding, to bryggekar, en spand, en bøtte, en ølpot, to fade, to gryder, to grødpotter, seks sætter, to stole, et bord med skammel, en flaske med glas, en lysestage, et sæt mongeltøj, en liden bismær, to tallerkener og to skeer, en ildklemme, klæder til to senge, hvilket for nærværende tid er udtagne, en stueviser, den lodbænk som nu står i vesterstuen, to økser, en sauge, en hammer, en huogtong – hvilket alt efter deres død tilkommer udlåneren i den stand de da forefindes.

6

De aftægtsnydende skal have ret til at flytte med deres aftægt, hvor det indfinder for godt, men ejeren skal ikke være pligtig til at føre deres aftægt længere end tre mil fra Trolldoft, men så skal mælk og ildebrand bortfalde og får føde (føde til fårene) bortfalde imod at ejeren svarer 2 pund uld af hver fårs føde, godt forsvarlig uld. De aftægtsnydende skal have ret til at bjerge i Trolldoft krat og hede klouer (kløver), hæle, kjep, revlinge og bær. Skulle vores søn Jens ved døden afgå eller flytte fra gården, da skal efterkommende ejer være pligtig til at give vi gamle en td. rug mere årlig end som hvad forhen er anført; ligeledes skal ejeren være pligtig til at give vi aftægtsnydende opvartning og pleje i sygdoms og alderdoms tilfælde.

7

Denne aftægt skal være heftende på gården med første prioritets ret, hvo der end ejer den, indtil de aftægtsnydende ere bortdøde.

8

Denne forening haver vi indgået med fri vilje og velberåd hu, samt vedstået underskrevet og forseglede samme i undertegnede tvende vitterlighedsvidneres overværelse.

Trolldoft i Vind sogn den 2. april 1826.

Peder Knudsen Trolldoft

Jens Pedersen Trolldoft

Til vitterlighed

Christen Kirkegaard

m f p

Martin Babr.

Især Jens Pedersens underskrift og segl ser fornemt ud.

Den 2. april 1826 var der stort rykind i Troldtoft, og man havde nok at snakke om. Landbrugskrisen efter to omgange deflation og misvæksten 1826 kunne nok tage humøret fra et gammelt ægtepar, selv om de var ejere af sognets største gård. Ikke så sært, at de ville af med gården og sikre sig en mere sorgløs fremtid deres sidste dage, uden større ansvar og pligter – selv om Jens endnu ikke var gift. Og hushjælp kunne man få, thi familien var stor. An Knudsatter fra Vindgab holdt til i gården og var ejer af kongetienden fra fire Røjkjærgårde. Meget villige var de ikke til at betale, hvorfor hun fra amtet (1844) fik tienden autoriseret til udpantning. Der var nok at snakke om. Det ene vitterlighedsvidne var Christen Mouritsen fra Kirkegård, og dennes broder Peder Mouritsen var ejer af Agerfeld. Man kan tænke sig, at han var med ved handelen, og han havde en datter, han gerne så som husmoder i Troldtoft.

Hvor gammel hun var? Nå, 12 år – men Jens kunne vel godt vente, til hun blev voksen. Sådan snakkede man den 2. april, mens H. C. Andersen oplevede sin 21-års fødselsdag og belavede sig til at gå i Slagelse latinskole hinsides kulturløften.

Man var jo selvejere. Det snakkede man om. Sognefogeden Knud Vindgab havde længe optrådt på kirkestævnet ved Sankt Gertruds kirke med de lange lister over gårde, som averteredes til tvangsauktion. Stråse købte man for 2 potter brændevin. Troldtoft solgte man, fortrød handelen og måtte give en kardus skråtobak i opslag. Uvist om det passer! Men hvad der passer, er, at man for at købe måtte betale forfaldne skatter og renter, og det var der ikke ret mange, der kunne; tilmed var det ukollegialt, om uvedkommende købte de kriseramte gårde (meddelt mig af Niels Søndertoft). De latterlige købesummer huskes og forbedres gennem tiderne, men det faktiske glemmes. Jvf. min afhandling om Den store Landbrugskrise. Mikkel Østergaard kom fra sin gård formedelst en renteskyld på 240 rdl. og gik på sognet. Blåbjerg var averteret til salg formedelst en skatterestance på 36,8 rdl. sølv og 27,8 rdl. sedler.

Men nu havde Peder og Karen Troldtoft sikret sig.

Kontrakten blev læst på Ulfborg herreds ting 14. juni 1827 og bevaret på gården i to eksemplarer.

Om den vordende husmoder i Troldtoft, hvad enten noget bindende hin 2. april blev aftalt eller ikke, kan vi få god besked af et gammelt dokument. Her er dets fulde indhold:

Foreviserinden Mette Kirstine Pedersdatter, Agerfeld i Vinding sogn, som er født og døbt i året 1814 samt vaccineret 1817, har under sin skolegang udvist et meget godt forhold. Tillige har hun imidlertid gjort den fremgang i religion, boglæsning, regning og skrivning, at undertegnede skolekommission

ser sig i stand til at meddele hende den i skoleanordningens paragraf 27 befalede dimissionsattest.

Vinding skole den 3. april 1829.

H. S. Sørensen,
sognepræst.

Bemeldte Mette Kirstine Pedersdatter, som for sin kristendomskundskab har i ministerialbogen den vedtegning „næsten meget god“, har under forberedelsen til konfirmationen udvist et meget godt forhold. I sin dåbspagt blev hun af undertegnede konfirmeret den 1. søndag n. P. s. år. Søndagen derefter var hun første gang gjæst ved Herrens bord. – Gud som er de faderløses fader og enkes forsvar være hendes hulde ledsager. Hans varetægt hvile evindeligen over hende.

Vinding præstegård den 29. september 1829.

H. S. Sørensen,
Sognepræst.

Dokumentet, som altså er bevaret i slægten, er skrevet på stemplet papir nr. 3 anden klasse. Skulle have været skrevet på papir af 4. klasse, men et sådant stykke papir havde *E. J. Gudiksen* ikke, fortæller samme Gudiksen, hvorfor hans navn nu løber med i min historie.

Mette Kirstine var endnu kun 15 år. Og den 14. april 1830 døde Karen Sørens-datter i sin aftægtsstue. Hvad nu? Kunne Jens blive ved at vente efter dette pigebarn? Troløvelse og bryllup fandt sted 1832, da hun var 18 år. Året efter fødte hun en lille dreng til verden, som fik navnet *Peder Agerfeld* og skulle blive næste mand i Troldtoft. Og så kunne gamle Peder lægge sig til at dø, og det gjorde han den 3. februar 1835. Da havde hans gamle øjne set slægtens fremtid sikret. Ja, hans salig kone Karens navn var videregivet til en nyfødt lille pige.

På herredstinget udslettedes aftægtsprioriteten den 15. juli 1835, efter at pastor *H. R. Buchhave* havde bevidnet, at aftægtsfolkene var afgået ved døden.

Den gamle aftægtskontrakt har efter kuløren at dømme været håndteret og læst mange gange, selv om man nok kunne den udenad. Velsagtens søgte de gamle bord og fad i selskab med den øvrige husstand.

Ser man på de mange herligheder, som kontrakten giver besked om, får man lyst til at sammenligne den med andre. *Sørvad* bondens fra år 1804 har faktisk samme indhold, seks fag hus, de tre med loft over, fire tdr. rug o. s. v., blot skulle Kræ Sørvad yderligere have otte pund sød ost.

Et århundrede efter, nemlig 1911 skal aftægtsfolkene have mange andre herligheder såsom sæbe, soda, 12 pund kaffe, otte pund cikorie og 50 potter brændevin;

ydermere skal de gamle have 80 kr. i håndpenge om året. Og hvad folkene i Resdal 1834 medtog af husgeråd, var luksuriøst i forhold til det lidet, man kunne nøjes med i Trolldoft. Kister og kisters indhold nævnes ikke, det medtages som en selvfølgelig ting. Jacob Skold sikrede sig 1836 tre potter sødmælk daglig, og årlig 2 lipspund flæsk uden ben samt 8 pund kandis, og hver søndag et pund nykærnet smør. Efterhånden som der blev parcellister i relation til de gamle gårde, hvor der boede fattigfolk, kunne ikke alene gårdmandsfolkene føle sig forpligtede til at se efter, at de ikke led mere nød, end de kunne tåle, men en aftægtsmand eller aftægtskone kunne også få i sinde at liste til udmarken med en pot sødmælk til en fattig datter. Et sådant besøg fik *Else Catrine Frydendal* tit af sin moder, der nød aftægt i *Gammelvind*; de var jo sikret mere mælk, end de kunne forbruge. Og Else Catrine sad ene hjemme med seks skolesøgende børn, mens manden sled i bøndernes mergelgrave eller var ude som pjaltekræmmer.

De gamles sikrede befordring til kirke eller til købstad skal vi ikke forestille os som luksuskørsel. Det kunne efter *Anders Kjærs* udsagn besørges i en gammel arbejdsvogn med studeforspand. Man kommer nu let til at tænke på Jeppe Aakjærs *På Aftægt*. De gamles problemer var ikke løst, fordi man besad en aftægtskontrakt tinglæst i to eksemplarer.

Det kunne også være byrdefuldt nok, om kontrakterne til enhver tid skulle efterleves. I *Hedegård* i Vinding var der en tid to hold aftægtsfolk, som havde sikret sig et passende antal potter brændevin. Imidlertid blev brændevinen således beskattet, at priserne kunne drive Chr. Hedegaard fra gården, om han skulle have opfyldt kontraktens bestemmelse – siger man.

Og man siger også, at i mands minde kunne det være et problem for de gamle at komme på toilettet. Man havde jo hverken wc eller anden form for lokum; man havde grevningen bag ved kreaturerne, men det var ingenlunde givet, at de unge folk ville have de gamle siddende på hug sådanne steder; de måtte så finde et sted mellem skræpper og nælder – og det værkedede i de gamle knæ. (Meddelt mig af Laura Lyskjær).

Jens Pedersen Trolldoft oplevede en bevæget tid sammen med sin unge hustru *Mette Kirstine*. De oplevede det spirende demokrati eller selvstyre, og de oplevede træarskrigen, krigen i 1864 og tabet af Sønderjylland. Vindboerne var oplagt til deltagelse i slavekrigen, deres første mand sagtes også.

Reglementet for Fattigvæsenet i Danmark af 1803 beroede i Trolldoft i smuk afskrift, et værk på 16 tætskrevne sider i stor oktav og bevaret til denne dag. Forordningen af 13. august 1841, som skænkede os et sogneforstanderskab, måtte Jens Trolldoft nu til at fordybe sig i. Sognepræsten Buchhave anlagde en stor protokol, hvori han indførte alle stemmeberettigedes navne, og som valgbestyrelse antog han en god mand fra hvert af sine sogne. Det blev *Jens Chr. Mikkelsen fra Vejvad* og Jens Pedersen, Trolldoft. Bekendtgørelse om valget, noget hidtil ukendt, på kirkestævnet og valg den 16. november i Vinding skole! Om den nær-

Karen og Karl Kirkegaard

mere fremgangsmåde har jeg fortalt i min artikel om Den fattige mand og hans Hjælpere. Valgt blev Jens Troldtoft, Christen Sandfær, Poul Søndervindgab og Anders Lauritsen Vindby, sognets bedste mænd. Ligeså i Vinding. Og så havde vi vort første „sogneråd“, fælles for begge sognene, som allerede reglement af 1803 havde beordret sammenlagt til et fælles sognedistrikt.

Om forholdene under treårskrigen foreligger ingen efterretninger eller traditioner. Men i 1864 måtte Jens Troldtoft se såvel sin søn Peder Agerfeld som svigersøn drage hjemmefra for at deltage i krigen.

Børnenes navne var følgende: *Peder Agerfeld*, Karen, Peder, Johanne Catrine, Christian Sandfær, *Johanne Catrine*, Niels Christian og nok en gang Niels Christian. At to sønner måtte bære navnet Peder, var rimeligt, da der var to bedste-førældre af dette navn; den yngste kaldte man bette Pejjer.

Omkring 1860 lod Jens Pedersen sin gård udparcellere, og en deklaration derom af 1865 er bevaret i gården. De nye ejendomme fik Peder Agerfeld og svigersønnen *Kjeld Mohrsen*, der blev gift med Karen.

Det var en slem forskrækkelse for nygifte mænd og ikke mindre for deres koner med småbørn i reden at se deres planer og virksomhed afbrudt af krigstjeneste. Såvel Peder Agerfeld som Kjeld Mohrsen måtte af sted.

Mange år efter, da Kjeld sad som aftægtsmand i Kirkegård, fortalte han om sin soldatertjeneste som følger:

Jeg blev udskrevet til konstabel og mødte til tjeneste i København den 10. maj 1852 og gjorde tjeneste ved 1. regiment som menig i halvandet år og derefter som underkorporal; jeg fik i alt 3 år og 4 måneder ud af det, idet jeg først kom hjem i september 1855. Så blev jeg indkaldt igen sidst i marts 1864. Jeg var den-

gang gift og boede i Trolldoft; jeg rejste hjemmefra langfredag i lejet vogn (sammen med andre) til Aalborg, hvor vi skulle møde, og kun dertil fik vi marchpenge. Efter en dags ophold der i byen kom vi til Nyborg, dels sejlene og dels kørende med hestevogn. Og så måtte vi for egen regning rejse til Fredericia.

Jens Chr. Dahl fra Tvis og jeg gik forinden ind til major Lomholt i Nyborg for at høre om befordring og rejseudlæg, men han rystede på hovedet og vidste ingen udvej. Så spadserede vi til Strib og blev derfra sejlet over til Fredericia og fik ophold i nogle barakker nede ved vandet. Få dage efter fik vi ordre til at møde i Sønderborg for at deltage i forsvaret af Dybbøl-skanserne. Og først her fik jeg udleveret uniform, dog foreløbig uden distinktionerne som underkorporal. Samtidig ankom en afdeling rekrutter fra København, men de blev straks efter sendt tilbage til Fredericia.

Jeg var ved Dybbøl i 14 dage og hver anden nat i skanserne. Jeg hørte til 4. fæstningskompagni, hvis kaptajn var Bartholin. Det var urolige dage, og vi blev stadig beskudt af prøjserne. En eftermiddag, just som dæksmanden havde råbt sit „dæk“, blev han selv ramt af en kanonkugle og blev skudt midt over. En nat slog en kanonkugle ned blandt infanteristerne bag ved os; der hørtes jamren, og jeg løb derover for at høre, om min svoger Peder Agerfeld var blandt de sårede; men jeg blev ikke klog derpå. Siden fik jeg at vide, at han var blevet taget til fange den 18. april. Den 18. april var jeg ikke på skanserne. Det blev fortalt mig, at da soldaterne om natten mellem 17. og 18. april skulle ud på afløsning, lavede de vrøvl; de ville ikke ligge derude til ingen nytte; de ville have lov til at slås for alvor. Jeg selv var kun med til at veksle skud med prøjserne en enkelt gang. Den 15. maj rejste vi derfra og kom til København; den 19. maj blev jeg permitteret, og jeg sejlede til Struer, hvor jeg ankom den 20. maj. Dagen efter gik jeg hjem til Trolldoft med minder om sørgelige og triste dage.

Videre fortæller Kjeld, at han nok slet ikke skulle have været indkaldt, hvis ikke han havde været udtaget til underkorporal. Hans kaptajn forærede ham en pipe, som var skænket til soldaterne.

Et billede af Kjeld Mohrsen minder om en apostelskikkelse med stort hvidt skæg.

Om *Kjeld Mohrsen* og hustru *Johanne Kathrines* udgang af verden giver en anelig mindsten på Vind kirkegård besked: *Johanne Kathrine* døde 1906 og *Kjeld Mohrsen* 1918; han var født i Skinbjerg i Nørre Felding 1829 og blev altså næsten 90 år gammel. Det står, at de døde i Kirkegård. Og en aftægtskontrakt, beroende hos frøken *Kathrine Kirkegaard*, Vind Kirkeby, giver besked. *Carl Jensen*, alias *Karl Kirkegaard*, udsteder kontrakten 1899 med bistand af *B. Falbe-Hansen* i Holstebro. Det hedder i kontrakten, at *Carl Jensen* har fået skøde på hans tilkommende svigerfaders ejendom, matr. nr. 1b af Trolldoft, og så følger opregningerne af alle de herligheder, de gamle herefter skal nyde. Vi gentager ikke den lange remse, om end der er kommet nye livsgoder til. Man behøver nu

bare 3 tdr. rug og 2 tdr. byg, men snart ser man hvorfor; nu skal aftægtsnyderne have 100 pund hvedemel og 100 pund rugmel om året; de skal have 16 pund *kaffe*, 16 pund cikorie og 16 pund kandis, 15 læs klyner à 40 snese pr. læs, 10 traver lyng og 2 alens bind (hvorved lyngknippernes tykkelse bestemmes). Brændselet skal sættes op på aftægtsboligens loft, klynerne dog i den søndre ende af det østre hus. Kjeld og hustru sikrer sig kun 12 potter brændevin, men 24 pund røgtobak til pris 50 øre pr. pund. (Hvilke tider). Mange andre moderne bestemmelser læser man i den gamle, eller skulle vi for en gangs skyld skrive, nye kontrakt.

Og så begyndte Carl og Karen at sætte børn i verden, tre fødtes vist nok, mens de boede i Troldtoft nr. 1b, men i 1904 flyttede Carl Jensen med hustru, børn og aftægtsfolk til Kirkegård. Og så blev han kendt som kommunalmanden Karl Kirkegård. Der skiftedes kultur på flere måder. En tid kunne man købe brændevin hos en Johanne Marie i gården, og præst og degn og Jens Troldtoft kunne få sig et slag kort efter gudstjenesten. *Laust Glavind* kunne i denne gård krybe ned i et ølkrus, så kun skægget ragede op. Nu sang man *hjemlandstoner*, og – på Kjeld Mohrsens ligsten henvises til 2. Kor., 2-9:

„Thi dersom jeg bedrøver eder, hvem er da den, som gør mig glad, uden den, som bedrøves af mig.

Og jeg skrev netop derfor, for at jeg ikke, når jeg kom, skulle have bedrøvelse af dem, som jeg burde have glæde af, idet jeg havde den tillid til eder alle, at min glæde deles af eder.

Thi ud af stor hjertets trængsel og beklemthed skrev jeg til eder, under mange tårer, ikke for at I skulle blive bedrøvede, men for at I skulle kende den kærlighed, som jeg har særlig til eder. o. s. v.“

Men nu går det galt med kronologien. Vi må et lille trip tilbage igen.

1871 mistede Kjeld Mohrsen sin hustru Karen, der kun blev 36 år gammel; selv var han nu godt 40 år gammel, og hvad var mere nærliggende end indgå ægteskab med sin svigerinde *Johanne Catrine*, som var 22 år. Brylluppet stod 24. marts 1872, og året efter redte Johanne Catrine til barsel; det blev en dødfødt dreng; næste barn var også en dreng, og først den 20. september 1877 fik de en lille pige, som kunne føre Kjelds første sl. kones navn videre. Det var denne Karen, som siden blev husmoder i Kirkegård; hun ejede en skøn sjæl i et skønt legeme. Jeg mangler bedre ord for at karakterisere hende, men hendes saga kommer ikke vort emne ved; men da jeg alligevel er kommet på afveje, skal lige nævnes, at en af hendes sønner er kommunalmanden og sognefogeden Kjeld Kirkegård, som siges at have videreført nogle af moderens gode egenskaber.

For resten kom der fra Kjeld Mohrsens hjem en skøn flok af smukke, begavede piger, hvoraf de tre blev gårdkoner i Vind sogn.

Og så tilbage til Jens Troldtoft og hans Mette Kirstine.

Den højtbegavede Jens Pedersen Troldtoft slap ikke gennem livet uden bekymringer og følgesvangre afgørelser. Troldtoft havde jo siden oldtidsdage været en enestegård med Stråsø som nærmeste nabo. Han måtte tage bestemmelse om dens udparcellering, og snart efter måtte sønnen og svigersønnen gå i krig for fædrelandet, men hjem kom de jo da med liv og lemmer i behold og velplacerede blev de i de nye smågårde; selv beholdt han hovedparcellen, den gamle Troldtoft. Men hen på sommeren 1869 gik han til sengs; han var 75 år gammel, endnu ejer af Troldtoft, og når han døde, hvad så?

Et hos frøken *Kathrine Kirkegaard* bevaret dokument giver besked. Det er dateret i Troldtoft den 1. september 1869. Og vi får at vide, at Jens d. d. har givet *Peder Agerfeld* skøde på gården. Og så fortsætter dokumentet (i afskrift) med oplysninger om, hvad Jens Pedersen og hans hustru Mette Kirstine skal nyde i aftægt. Som sædvanligt skal der sikres dem 6 fag hus og alle tænkelige rettigheder til gård og brønd, og naturligvis „en begravelse efter egnens skik og brug“. Af livsgoder er kommet ting til som 16 pund kaffe, 16 pund kandis og 16 pund cikorie om året; daglig skal de have 3 potter nymalket uforfalsket mælk; de skal have indbo i rigelig mængde og befordring til kirke og hjem igen 2 gange om året. Hele aftægten kapitaliseres til 875 rd., hvoraf de 40 beregnet som begravelsesudgifter. Og så underskrives dokumentet. Den tidligere så skrivedygtige Jens Pedersen må nu underskrive med ført pen; også Mette Kirstine Pedersdatter underskrev med ført pen, uagtet hun havde attest som en duelig skribent. Som aftægtsydere underskrev alle tre mænd, nemlig *Peder Agerfeld Jensen*, *Peder Troldtoft Jensen* og svigersønnen *Kjeld Møbrsen*. Og så havde Jens Pedersen Troldtoft, mæt af dage, givet afkald på videre indflydelse i denne verden. Den 15. september udåndede han. Og man sendte bud til degnen *Grydgaard*, om han kunne holde sig ædru, mens han forfattede en gravskrift. Det kunne han, og den lyder, som følger:

Minde

over den her i livet så almenagtede mand

Jens Pedersen Troldtoft.

Her i hans iboende gård blev han født den 2. april 1794, og just her, hvor han første gang så verdens lys, skulle også hans livslys vorde udslukket. I efteråret 1832 indlod han sig i ægteskab med daværende hæderlig pige, hans nu efterlevende sørgende hustru Mette Kirstine Pedersdatter, som blev moder til 9 børn, hvoraf de fire ere i den yngre alder indgået til evigheden, de øvrige fem tillige med deres bedrøvede moder står her i dag ved den kære bortgangnes kiste og byder ham det sidste farvel. Han havde den glæde at se de tre af sine kære børn forsørgede her i hans nærhed i ret gode omstændigheder . . .

Hans sidste sygdom varede tre uger, men han led tålmodig og blev kærligen plejet af hans ømme hustru og hjemmевærende børn. – Men som han selv sagde, at Vorherre nok skulle blive den bedste læge, således skete det også; thi den allerkærligste Gud kaldte ham til sit himmelske rige afvigte 15. september 1869 didhen hvor ej er sygdom og kummer, men altid evig glædes sommer,

Her slår lærer Grydgaard over i bunden stil:

I høstens glade dage
dødsenglen kom med bud,
vor gamle broder at tage
fra denne verden ud.
Men se, det er vor håb og trøst,
han modnet er til evigheds høst.

I de følgende vers fortæller Grydgaard om Jens Trolldofts eksemplariske familieliv og afkom; de sidste vil engang skue ham blandt de retfærdiges tal. Og så sluttes gravskriften:

O, venner, frænder hver især,
nu skal vi afsked tage
med ham, som var os alle kær,
dog vil vi ikke klage.
Thi håb vi har, vi hist skal se
han blandt Guds engle svævende
udi lyksalig havn.
Farvel, farvel i Jesu navn. Amen.

Jeg har megen respekt for Jens Trolldoft, men om man tør fæste lid til en historie som den, jeg nu skal referere, tør jeg ikke afgøre; han kunne jo have læst den hos en digter, og hjemmefødsel var han ikke. Og større løgnhals end St. St. Blicher har han næppe været. Historien er som følger: En mand fra gården Blåbjerg var med i krig (hvilken oplyses ikke), og da man i flere år intet hørte fra ham, troede hans kone, at han var død, og giftede sig med en anden. Men krigskarlen var jo slet ikke død. Han kom hjem og blev genkendt af hans datter, som nok så fornøjet eller forfærdet råbte ude fra køkkenet ind i stuen: Far er kommet hjem. – Og så var der ingen anden løsning på affæren end affinde sig med skæbnen. Og begge mændene blev hos konen i Blåbjerg til deres død.

Den dybtsørgende enke Mette Kirstine Pedersdatter fra Agerfeld havde mangen god eller bitter dag tilbage, for hun blev 90 år og døde ikke før 1904.

Det skete i Kirkegård – og hvorfor det? Jo, herhen havde Karl Kirkegård med

*Sandfær
i Iver Tofts tid,
ca. 1938*

hustruen Karen og vist tre børn fået sig placeret just dette år; han havde, som det var hans pligt, taget sine svigerforældre med for at forsørge dem efter aftægtskontrakten eller på anden måde. Og så havde han tillige medtaget den gamle Mette Kirstine. Og hvorfor hun ikke forblev i Troldtoft, kan man efter evne fabulere om. Men hendes søn Peder Agerfeld kom i hvert fald på aftægt i Troldtoft, og han døde før sin moder i en alder af 71 år.

Gamle oldemor Mette Kirstine, som hun benævnes af Kathrine Kirkegård, stod og så ud ad vinduet i Kirkegård, da Peder Agerfelds bære kørtes forbi.

Åh, der kommer de med Pejjer! sukkede hun.

Snart efter udåndede hun og blev begravet på St. Gertruds kirkegård et par skridt fra hendes sidste jordiske hjem.

Men vi må ikke ganske springe en generation over.

Peder Agerfelds kone hed Karen og var fra Kirkegård i Torsted sogn. Af ting, som regeringen nu havde anordnet, var bestemmelsen om, at alle børn efter 1856 skulle forsynes med deres faders efternavn, en sær ting, at man så måtte kalde en pige for søn (sen); men lov var lov, og lov skulle holdes, og der var intet i vejen for, at man kunne benytte mellemnavne; det gjorde man i Troldtoft som et vidnesbyrd om ahneblod fra gamle gæve gårde. For resten blev der i ægteskabet kun drenge, og her følger deres navne med ledsagende årstal for deres fødsel.

Jens Troldtoft Jensen 1861, Peder Kirkegård Jensen 63, Sti Kirkegård Jensen 64, Søren Hestbjerg Jensen 67, *Mourits Troldtoft Jensen* 4. febr, 70, Christen Sandfær Jensen 71, og nok en gang Christen Sandfær Jensen 73.

At hele to drenge fik navnet Kirkegård, kunne begrundes med, at moderens hjem hed Kirkegård; de andre mellemnavne var lige så vel begrundede. Det i Vind sogn fremmede navn Sti havde man fra Torsted.

Gårdejer Peder Agerfeld Jensen døde som nævnt før sin moder, den 13. oktober 1904; hans efterlevende hustru *Karen Pedersdatter*, tog ophold hos sønnen Sti Kirkegård i Vingtoft i Nørre Felding, hvor hun døde den 3. maj 1915.

Hvad jeg hidtil har fortalt hidrører, som det ses, mest fra arkivalier. Og når de tier, ja så tier man – fortsætter ikke. Og man kommer ikke rigtigt indenfor, hvor livet pulserer. Læserne overlades til sig selv med arkivalierfragmenter, og det baggrundsstof, som forfatteren dog måske havde, og de associationer, han blev beriget med, udfylder intet fuldkomment billede for læseren. Således er det vist og vil altid være det.

For mig var der god lejlighed til at komme indenfor hos *Moust Trolldtoft* og *hans kone Maren*, hvilken sidste lever endnu som 90-årig, kvik og veloplagt i Skovgård, sognets gamle annekspræstegård.

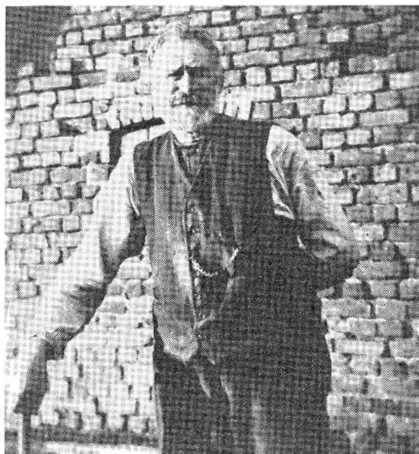
Nylig besøgte jeg hende; hun arbejdede i sin have, men foregav at have god tid til en afbrydelse for at samtale med en gammel ven.

Vi talte om gamle dage, vore unge dage. Om hin sommerdag i tyttebærtiden, da jeg gjorde studier i Alfarris. Motorkørsel i statsplantagen var dengang som nu forbudt, men det generede mig ikke, for jeg tænkte ikke på nogen sinde at måtte starte en bil, mens Hitler startede den anden verdenskrig. Man cyklede, så længe cyklen holdt, og så længe der var hjulspor eller stier. De fik snart ende, og så vadede jeg gennem den frodige lyng- og hedevegetation mod målet, hyppigt med udsyn over alle tiders hære af enebærbuske. De står der endnu som dengang, og lilleputskovens som den har stået der i århundreder med rod i oldtidsdage. Omsider befandt jeg mig midt inde i skoven, i urskoven, efter vestjyske forhold kæmpemæssige ege, tro det om man kan. Der var kaprifolier, ørnebregne og skovbund, som vidnede om ældgamle tider, før bønder satte bo i Trolldtoft. Jeg var ene i skoven – komplet alene, solsorten havde glemte sin sang, der hørtes næppe et eneste fuglepip i den dånende sommervarme. Mer ene var aldrig en sjæl på en klode . . . en stjerne skulle jeg sige. Men så hørte jeg pludseligt pigelatter – i en mennesketom verden. Jeg gik efter lyden, skiftede spor i Thøger Larsens digtning, for nu blev noget andet levende i min erindring: Pigernes latter og lyse hår/ leg som får aldrig ende/ øjnene blå som vand i vår/ mildt om et evig Danmark spår . . .

Jeg gik mod vest, tror jeg nok, kom ud af skoven og så Moust Trolldtofts unge slanke døtre. Det var Dagmar, Karen, Helga og Kirstine, som plukkede tyttebær en halv mils vej fra deres barndomshjem, i deres faders hede.

Jo, Maren Trolldtoft husker nok den historie, men ikke alle pigerne var den dag i heden, hævder hun.

Moust Trolldtoft og Maren var i stand til at hjælpe dem på vej ind i gode bøndergårde. Kommunalmanden *Anders Fonager* ville engang gerne vide, hvorledes det lod sig gøre, uden at der gik svind i formuen. Moust kikkede op ad den høje sognerådsformand og sagde: Låner, bette mand, låner, bette mand. – Men da

Moust Trolldoft

gælden af den årsag ikke syntes at være vokset, opgav Fonager at „forstå“; det var jo i de gode gamle dage. For resten var nøglen til gådens løsning måske Moust Trolldofts mægtige tørveproduktion i tider, da hans sorte kultørv var så god som hård valuta.

Moust var min ven – og nu er han død.

Eneste søn *Valdemar* har nu slægtsgården.

Et sært navn, siger jeg til Maren Trolldoft i Skovgård.

Han hedder jo også Niels, svarer Maren. Han er opkaldt efter min fader.

Jeg tager afsked med Maren, går ud for at starte; hun følger mig til dørs, skal ud alligevel for at fortsætte det afbrudte arbejde i sin have.

Valdemars søn hedder jo *Mourits*, bemærker Maren henkastet. Jeg vidste det godt, vidste tillige, at han ikke ville kaldes Moust, at han snart skulle have realeksamen og næppe ville blive landmand – og hvad så med den gamle slægtsgårds fremtidige skæbne?

Ja, 30 år var forløbet siden mit møde med de unge piger ude i den vilde hede, også for dem, for Maren og hendes søster *Petrine Damgård* i *Krathus*; en ny ungdom har nu *sin* tid. Vor ungdom er blevet historie.

Jeg besøgte også *Petrine* den gang for tredive år siden for at orientere mig om fortiden i Vind. Det var *Stine Vingæs* 90-års fødselsdag; hende måtte jeg især snakke med. Vi blev uenige om kronologien; men så lagde hun sine arkivalier på bordet foran mig, sin egen og hendes afdøde mands skudmålsbøger med gode præstelige oplysninger. Og hun hed slet ikke *Stine Vinge*, men *Mette Christine Pedersen*. Vingenavnet havde hun arvet efter sin mand *Niels Marinus Jacobsen*, som godt nok heller ikke hed *Vinge*, men havde ført det med sig fra *Staby*, hvor

hans fader Jacob havde bekommet navnet efter et stykke jord, som hed Vinge.

Jeg blev en stund ene med Stine Vinge i hendes aftægtsstue; her var hygge, mange familie billeder på væggene, stol, sofa, mere husgeråd og frem for alt en god seng. Jo, Stine havde det rart. Hun fortalte kvikt om sin fortid, født i Trans, opdraget hos et par gamle folk, kom i skole hos en gal jen, som drak sig fuld og ville slå. Og siden kom hun i skræderlære hos Niels Faare i Flynder, hvor hun lærte at sy kållklæjjer; efter tre år hos denne kunstner kunne hun også sy kvindklæjjer og gik så rundt og syede for folk, især i Flynder.

Men så blev hun jo gift med Niels Vinge, og de fik æ hjemmen i *Sofiendal*. Det lyder mere fint end fortjent, selv om der blev et godt hjem omkring en stor flok børn, deriblandt Petrine og Maren Trolldoft. Hjemmet med det fine navn var parcel fra Stråsø og oprettet af cand. phil. Nikolaj Nørskov, hvis kone hed Jacobine Sophie Schjoldann.

Hvorfor Stine Vinge boede i Krathus?

Jo, her boede jo hendes datter Petrine – og her havde hun det godt.

Petrine kaldte os ind til kaffe. Jeg så nok, at hun havde lagt sin pynteligste kaffedug på bordet. Dog vel ikke for degnens skyld?

Det bankede på døren, og ind trinede Moust og Maren, som havde gået den lille spadseretur fra Trolldoft, en halv mils vej, gennem deres egen hede.

Vi blev mange til bords, blandt selskabet Petrines raske sønner. De hører nu til den lidt ældre slægt, og Petrine er ved at blive gammel som sin søster Maren. Men den dag var hun kvik. Jeg mindes med glæde det lille besøg i den smukke lille hedegård. Jeg husker . . .

På Stine Vinges bord lå der to bøger, en opslidt salmebog og et nyttestamente med stor og klar skrift.

Jeg kørte forbi Vind kullede kirke med de henfarnes grave; et smukt jernkors markerer stedet, hvor Jens Pedersen Trolldoft er begravet. På Moust Trolldofts mindesten står årstallet 1951. Der er beregnet plads til Marens navn.

Jeg kastede endnu et blik på Kjeld Mohrsens mindesten; hans kones navn var moderniseret til Johanne Kathrine, intet at sige til det; hvem undgår trykfejl. Så gik vi ud ad æ sønderstæt og så sydpå mod Trolldoft og Stråsø. Der er hede endnu, bl. a. det stykke, som Kaj Munk i belejlig tid erhvervede. Taksationsmændene måtte forud for 13. alm. vurdering spørge digteren om, hvad han brugte sin hedeparcel til.

Til at gå på, svarede Munken.

Vi drog blikket hjem igen, betragtede det smukke hus umiddelbart hinsides vejen og så i døråbningen – Karen Kirkegård! – Og så kom vi ret indenfor. Men det var jo ikke Karen, men hendes datter Kathrine, hvis bistand kom mig ganske uventet. Jo, der er historisk sans endnu. Kathrine huskede sin oldemor og hendes sørgmodige udbrud:

Åh, der kommer de med Pejjer.

Glimt fra Nørre Nissum Sogns Historie

Af J. Søndergaard Jacobsen

Vi kender Chr. Richardts Sang, *Venner, ser paa Danmarks Kort*, hvor der staar om, at vi skal se paa det, til hver Plet har faaet Stemmer, saadan at de kan sige os noget om disse Steder. Der er jo mange Navne paa Danmarkskortet, som har noget at sige os, fordi vi kender noget til, hvordan der ser ud paa Stedet, eller hvad der knytter sig dertil af historiske Minder; og naar vi kommer saadanne Steder, føler vi Sandheden i, at hver Plet har Stemmer, og vi føler os i godt Selskab.

Før Pastor Ad. L. Hansen begyndte sin Skolevirksomhed her, var Nørre Nissum ikke et Navn, der var kendt ud over den snævre Kreds. Hverken ved store historiske Begivenheder eller paa anden Maade havde det paakaldt den store Verdens Opmærksomhed, men alligevel havde det været Centret i mange Menneskers Tilværelse, og der var ogsaa sket det, som det for os her er værd at fæstne Opmærksomheden ved.

Vi vil da først se paa, hvorfor Fædrene i længst hensvundne Dage har kunnet finde paa at kalde Stedet *Nissum*. Der er blandt Navneforskere Enighed om, at den første Del af Navnet er Ordet „Næs“. Sognets Form minder ogsaa om et Næs, naar man ser det østfra, og det er rimeligt, at denne Næsseform før har været mere fremtrædende. Nedbrydningen fortsætter, især efter Gennembrydning af Tangen mod Vesterhavet. – Den sidste Del af Ordet, Endelsen „um“, betyder i de fleste Tilfælde „Hjem“ eller „Boplads“, men kan ogsaa være en Flertalsendelse, og i saa Fald vil Nissum betyde „ved Næssene“. Den første Tydning synes dog den mest nærliggende. Navnets Alder kan ikke nøjagtigt afgøres, men kan gaa helt tilbage til o. 500 e. Kr. Vi har ogsaa i Sognet Navnet Borum, der tilsyneladende er dannet paa samme Maade, men her er Endelsen dog nok „Rum“, der betyder „Rydning“, og saa er Navnet givet til Bopladsen paa Rydningen. Navnet Kamstrup er sikkert af en noget senere Oprindelse. Det er Navnet „Torp“, en Udflytterby eller -gaard, og i saadanne Navne er Forleddet sædvanligvis Navnet paa den Mand, der har foretaget Udflytningen, her Mandsnavnet „Kampr“. Sognet har dog desuden mange ældre Navne paa Bebyggelse. Det gælder f. Eks. Navne som „Hald“, der har sin Oprindelse i „hælde“, Byskov, Lundgaarde, Balle, en svagt skraanende Bakke, Ejdal, der muligvis har Oprindel-

sen i „eje“. Derimod har det ikke, som nogle har ment, noget at gøre med „Egetræer“; i saa Fald vilde det nemlig have faaet Udtalen „Jegdæl“. Desuden er der mange nyere Navne fra de senere Generationers Udstykning fra de ældre Gaarde, f. Eks. Fredenslund, Fredensbolig, Portgaard, Lillelund og Nørskov. Derimod er Sønderskov, som ganske vist nu findes som Betegnelse for en nyere Ejendom, et gammelt Navn paa en Gaard, som i sin Tid blev lagt ind under Kongensgaard. De fleste af de nye Navne kræver ingen Forklaring, heller ikke Navnet „Dronninggaard“, som i 1908 blev udstykket fra Kongensgaard.

Nørre Nisum har som sagt ikke ligget i Brændpunktet for de store historiske Begivenheder, som er nævnt i Danmarkshistorien, men skal vi nævne et Aarstal, da Stedet her var i Periferien, kan vi nævne 1085. I det Aar laa Knud den Helliges Flaade ved Oddesund og ventede paa, at Kongen skulde føre den til England. Det trak imidlertid ud med Kongens Komme, saa Provianten paa Skibene slap op; Mandskabet maatte da fouragere i Omegnen og stadig drage længere og længere ud for at komme til Steder, hvor der endnu var noget at tage. Da kan vi gaa ud fra, at det ogsaa er gaaet udover Spisekamrene og Lagrene af Korn her i Sognet. Det hjalp jo dog ikke noget, for til sidst sagde Krigsmændene: Nu vil vi ikke ligge længere i dette Sultehul! – og saa drog de hjemad, hvad der jo som bekendt kom til at koste dem – og Kongen – dyrt. Nu er der dog intet tilbage af „de usle Hytter af Ris og Kviste“, hvori Nisumboerne dengang fristede Tilværelsen, og det ældste Hus i Sognet, den romanske Kirke, er først bygget ca. 100 Aar senere. Der har rimeligvis dengang staaet en Træbygning der oppe paa Kirkebakken.

De følgende Aarhundreder indtil Reformationen kender vi ikke meget til. Kun Kirken staa som et Minde om, hvad der skete i begge Byggeperioderne med ca. 300 Aars Mellemlum. Først Kor og Skib og sidst Taarnet. Efter den sidste Tilbygning knejsede den paa sin Bakke med det høje Taarn, højere end det nu er, og forsynet med et Spir, der kunde ses „otte Mile paa Havet“ og derfor blev benyttet som Sømærke.

Det er dog ikke særlig Kirkens eller Herregaarden Kongensgaards Historie, vi vil beskæftige os med her, men derimod det Liv, der levedes i Sognet, saaledes som det fra de sparsomme Kilder træder frem for os.

Ved Reformationen 1536 havde man hverken Præst eller Præstegaard her i Sognet. De sidste 100 Aar før havde Kirken været „annekteret“ til Gudum Kloster, og fra dette Nonnekloster var der hver Søndag kommet en af „Præstebødrene“ og havde forrettet Messen her. Klosteret havde saa til Gengæld oppebaaret Indtægterne af Præsteembedet, der navnlig bestod i Tienden. Da saa Klostrene blev nedlagt, og den gamle Ordning ophørte, havde man ingen Præstegaard til den nye evangeliske Præst, og det ser ud til, at der er gaaet hen ved 25 Aar, før Sognet har faaet sin egen Præst, saa den lutherske Reformation, som nogle regner for den største Vækkelse inden for vor Kirkes Historie, er næppe her foregaaet med samme Voldsomhed som adskillige andre Steder i Landet. De fleste Steder, navnlig

paa Øerne, ligger Præstegaarden i umiddelbar Nærhed af Kirken. Her var der dog den Vanskelighed, at al Jorden rundt omkring Kirken hørte under Herregaarden (Kongensgaard), og den var ikke til at røre ved. I Vest gik Kongensgaards Jord til et Stykke ind i det nuværende Nissumby, omtrent til Brugsforeningen, og i Syd til Grøften Syd for Korinth ved den tidligere Østre Skole. Da man saa endelig fik Sagen ordnet, blev det en Gaard omtrent 2 km fra Kirken ved Vejen til Gudum, og saa ser det endda ud til, at to Bønder havde denne Gaard i Fæste og svarede Afgift af den til Gudum Kloster, saa „Præsten haver den ringeste Part“. Han havde dog den Indtægt, som han fik fra Sognets 67 Decimantes (Tiendeydere). I den følgende Præsts Tid synes han dog at være eneherkende i Gaarden.

Inden vi dvæler nærmere ved denne Præsts Forhold, vil vi lige omtale en Begivenhed, som fandt Sted lige uden for Præstegaardens Mark en Foraarsdag 1617. Det angives at være Paasketirsdag i Slutningen af April. Denne Dag var paa den Tid en Helligdag, og det ser derfor mærkeligt ud, naar det berettes, at tre Mænd var i Færd med at pløje paa Sdr. Byskovs Mark, omtrent hvor nu Moselund ligger. I Sdr. Byskov boede paa den Tid Fru Ide Munk, Enke efter Oluf Rytter paa Kabel, saa den Jens Villadsen, som nævnes her, har vel været den, der styrede Bedriften, for 20 Aar før havde Gaarden været en Selvejergaard med Søffren som Ejer. Det er antagelig den Søffren Franzøn, som har faaet sit Navn paa Altertavlen i Kirken, fordi han et af de første Aar efter 1600 gav 10 Daler til denne Tavle.

Det var altsaa denne 3. Paaskedag, at de tre „Plovmand“ var i Gang med deres Arbejde i Nærheden af Lille Borum Markskel. – Nørre Borum var dengang endnu ikke udskilt fra Lille Borum. – Da Jens Villadsen kom i Nærheden af Skellet, saa han Søren Pedersen fra Lille Borum komme drivende med en Flok Kreaturer, som var kommet ind paa hans Jord. Da han var i Nærheden af Jens Villadsen, raabte han i en drillende Tone – vel i den Tro, at det var Kreaturer fra Byskov – at det dog havde været bedre, han havde holdt Øje med Kreaturerne end gaa der og pløje, for saa var den store Skade paa Kornet (Rugen) ikke sket. Jens Villadsen er vel blevet saa forbløffet, saa han ikke fik svaret. Han vendte i alt Fald stille sin Plov ved Agerenden og kørte bort fra Stedet, men da han kom midt paa Ageren, mødte han en anden af Pløjemændene, Chr. Pedersen fra Store Borum. At han pløjede paa Sdr. Byskov Mark, synes gaadefuldt, da St. Borum hørte under Bøvling. Men nu sagde Chr. Pedersen til Jens Villadsen, at han skulde se sig tilbage og se, hvad der skete paa Lille Borum Mark. Han vendte sig da og saa, at Søren Smeds Karl fra Brunsgaard, Jens Nielsen, nu var kommet for at hente Kreaturerne. Det var altsaa der, de hørte hjemme, og nu var det tydeligt, at det trak op til Slagsmaal. Man saa Jens Nielsen tage en Sten op og med hele sin Styrke kaste den efter Søren Pedersen, men det kunde ikke konstateres, om den ramte. Derefter hævdede Søren sin Kølle højt i Vejret og slog efter Jens, men heller ikke her kunde Øjenvidnerne blive klar over, om Slaget traf ham. Saa sprang

*Lærer C. Søgaard Pedersen
ved Østre Skole.
Søgaard var Søn af
Benbrudslæge P. Chr.
Grummesgaard i Resen
og virkede selv som
„klog mand“.*

imidlertid Jens ind mod Søren Pedersen og jog med voldsom Kraft sin Kniv ind i hans Arm. Dermed fik han sit Banesaar og døde kort efter af det store Blodtab, som Saaret forvoldte. Saa snart Jens Nielsen havde øvet sin Udaad, gik han til de omtalte Kreaturer og drev dem hjem til Brunsgaard. De to Plovkørere havde jo imidlertid skyndsomst forladt deres Spand for at ile Søren Pedersen til Hjælp, men der var intet at gøre. Blødningen medførte hurtigt Døden. I Retten udtog man følgende af Sognets Mænd til at syne Liget: Christen Pedersen i Lundgaard, Peder Bertelsen i Ousgaard, Jens Christensen i Skafsgaard, Christen Mogensen i Blæsbjerg og Jens Spend i Kalbore. Da Synet var foretaget, mødte Mændene paa Skodborg Herredsting, som siden 1607 havde været holdt ved Gaarden Tinghøj i Rom Sogn. Her aflagde de Ed med oprakt Finger, at de „den nævnte Onsdag efter Paaskehelligdage nu sidst forleden om Eftermiddagen var i Lille Borum, eftersom de var ombedet og tiltagen at se Salig Søren Pedersen hans Skade, som var bleven dræbt og ihjelslagen. Da saa de, at i hans højre Arm over Albuen var slaget et Knivslag gennem Armen, og de saa, at Aarer, Sener og Kød var skaarret fra Benene, hvilket var hans rette Banesaar, og der fandtes ikke flere Saar eller Skader paa ham“.

Sandemændene – de for Livstid udnævnte Doms mænd – svor derefter Manddød over Jens Nielsen og fradømte ham hans Fred. Det vil sige, at enhver, som traf ham, måtte slaa ham ihjel. Sagen gik til Landstinget i Viborg, hvor Dommen blev stadfæstet.¹⁾

¹⁾ J. Abildtrup: Jydsk Bøndeliv i 1600'erne.

Vi vil nu vende tilbage til Præstegaarden. Forholdene ved Driftsmaaden dér kan give et godt Kulturbillede fra den Tid. Der var i 1630'erne kommet en ny Præst, den Mand, som hidtil har været længst i Embedet her, 41 Aar. Det var *Mads Simonsen Aarup*. Man har fra ham en Indberetning, som nu findes i en Pakke i Stiftsarkivet. Man maa yde Hr. Mads den Hyldest, at hans Skrift er den smukkeste i hele Pakken. Fornavnet staver han „Matths“. Han forsikrer, at Præstegaarden er „ganske ringe, baade paa Ejendom og Avl“. Der kan kun saas 9 topmaalte Skæpper Rug, 9 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre. Desuden kan der avles 3 Læs ond Kærhø. Endvidere har han i Tiende aarlig 7 Tdr. Rug, 16 Tdr. Byg og 26 Tdr. Havre. Men det vil altsammen ikke forslaa til nødtørftig Føde og Underholdning for hans fattige Hustru og Børn og Tjenestefolk, hvis ikke velbyrdige Erik Juul – antagelig den Landsdommer, som havde Gudum Kloster som Len – havde overladt ham mod sædvanlig Landgilde og Afgift en Ejendom, som kaldtes Smedsboel. Til hans Løn maa dog føjes, at han i Kvægtiende fik aarlig ungefær 9 Lam og i Penge 3 Rdl. danske. Paa de høje Fester fik han i Offer 15 Slettedaler, heri dog beregnet andet uvisse Offer.

Hr. Mads blev efter sin Død 1671 begravet i Kirken, under Korgulvet, hvor man under Restaureringer i 1957 stødte paa hans Grav.

Den næste Indberetning om Præstegaarden har vi fra 1690. Vi er da i den Tid, man kalder „Ødegaardstiden“, en fattig og haard Tid for den danske Bondestand, da mange Gaarde var „øde“, det vil ikke i alle Tilfælde sige, at de var uden Beboere, men de var ude af Drift og gav saa ikke Herremændene nogen Landgilde eller Præsten noget Offer eller nogen Tiende. Hvor haardt det i den Tid stod til her i Sognet, ses bl. a. af, at Tiendeyderne, hvis Tal tidligere var opgivet til 67, nu var nede paa 36, og af disse var 7 „forarmede“, men Proprietæren lod dem blive boende i Husene, for at Tømmeret ikke skulde blive bortstjaalet. – Nu blev Tienden taget „paa Kærven“, altsaa udtaget, mens Negene stod paa Marken, og det var muligvis ogsaa det sikreste for Præsten, som for øvrigt hed Høst, men han beklagede sig over, at han „ej videre kan bekomme“ end aarlig 12 Traver Rug, 38 Traver Byg og 18 Traver Havre. Han faar stadig sine Lam, men „ingen Kalve bekommet sidste Aar“. Hans Offer er nu 27 Sletdaler, og nu er der kommet noget nyt til: Sankthansrente, som bestaar i Oste, men Præsten sukker: De fleste giver intet. – Saa er der Æggene til Paaske, 12 Wol (1 Ol = 4 Snese). Naar man ser om en saadan Overdaadighed af Æg, forundres man ikke over, at der endnu kan være bevaret Udtrykket om, at i Paasken er Præstens og Degnens Børn gule om Munden. Præsten kan paa den Tid ikke opgive det nøjagtige Areal til Præstegaarden, da Smedsboel er medregnet. Det hele er takseret til 8 Tdr. 5 Skp. Hartkorn. Præstens Besætning i 1682 var: 2 Hopper, 3 Køer, 1 Stud, 3 Ungnød, 6 Faar og 3 Svin. Smedsboel havde sin egen Besætning: 2 Hopper, 3 Foler, 4 Køer, 2 Stude, 5 Ungnød og Kalve. Til at passe Besætningen var der 1 Dreg og 1 Pige. Besætningerne paa de to Steder synes ikke at staa i noget rime-

ligt Forhold til Arealet. Bygningerne paa Smedsboel blev først nedrevet 1877, og Jorden lagt til Nr. Borum.

Rakkerne

Mens vi nu er ved Pastor Høst, vil vi fremdrage lidt om det Udskud af Sognets Befolkning, som paa den Tid og adskillige Aar efter boede i et Par smaa Hytter, som laa paa Varhede paa Grænsen mellem Ejdals og Sdr. Byskovs Marker. Endnu kan Stedet paavises, hvor de har ligget. Disse Folk var af dem, der gik under Betegnelsen Rakkere. De regnedes for „uærlige“ og maatte derfor paatage sig det Arbejde, som ingen „ærlige“ Folk vilde beskæftige sig med, f. Eks. at flaa selvdøde Dyr, begrave Selvmordere, rense Retirader o. lign. Desuden betragtede de det som deres retsmæssige Næring at „skære“ Grise og Kalve. Her paa Varhede boede den Rakkerslægt, som man kalder „Kolli-slægten“.

En Januar dag i 1685 kom Løjtnant Claus Wildskjøt, som ellers havde Kvarter i Vium i Gudum, ridende ind i Nr. Nissum Præstegaard med sin Tjener. Desuden havde han en sort Hund med sig; den havde et Halsreb, et Stykke Sime, bundet om Halsen, og med dette bandt han den til en Vogn i Gaarden, mens han selv gik ind til Pastor Høst. Han vilde gerne have at vide, hvor det var, Rakkeren boede, for han havde Betændelse i den ene Haand, og han havde hørt, at sligt kunde kureres, hvis man lagde en saadan Haand ind i et kløvet Hundehoved, mens det endnu var varmt; men et Arbejde af den Art kunde kun en Rakker udføre. Præsten var tjenstvillig og fulgte med Løjtnanten over til Rakkerhusene. Rakkeren var imidlertid ikke hjemme, og hans Kone vægrede sig ved at paatage sig dette Arbejde. Saa foreslog Løjtnanten, at de kunde tage tilbage til Præstegaarden og afvente Rakkerens Ankomst. Han bad da Præsten om, at „Operationen“ maatte finde Sted i Præstens Lade. Det kviede Præsten sig dog ved, men han gik ind paa at sende sin Karl til Nr. Tovborg, hvor Rakkeren var, og faa ham til at komme, enten til Præstegaarden eller til Løjtnantens Kvarter, der jo ikke var saa langt borte. Det ses ikke, hvor det er, at den stakkels Hund har maattet lade sit Liv, men Præsten maatte senere paa Tinge føre Vidner for, at han ikke havde befattet sig med Trolderier eller andet for en Præst usømmeligt. Løjtnantens Navn findes senere i Tingbogen, saa Kuren maa have hjulpet.

Kolli-Rakkerne fra Nr. Nissum har ellers en lang Historie, som H. P. Hansen har omtalt udførligt i „Natmændsfolk og Kjæltringe I“. Hvad Rakkeren hed, som kurerede Løjtnantens Haand, vides ikke, men den senere meget omtalte *Erik Kolli fra Rakkerhuset* i Nr. Nissum var da en Dreng paa 8-9 Aar, saa det maa jo nok have været hans Far, der har udført Bedriften. Erik Kolli var flere Gange i Konflikt med Loven. Bl. a. blev han straffet for et Overfald, han i 1721 forøvede mod en Kvinde, Johanne Christensdatter, paa Vejen mellem Birkild og Linde. Det var ikke, som man kunde tænke, en Sædelighedsforbrydelse, men han var blevet gal paa hende, fordi hun gik ham i Næringen. Hun gav sig nemlig

ogsaa af med at skære Grise og Kalve. Han satte en Kniv for hendes Strube og raabte: Nu skal du dø for mine Hænder! – Han slæbte hende hen over Heden til en Mose, men da en lille Dreng, hun havde med, gav sig til at skribe, viste sig to Mænd, som pløjede ikke saa langt derfra, og saa lod Rakkeren hende ligge, men de Penge, hun havde indtjent ved sit Arbejde, fik han dog med sig tillige med hendes Kniv, saa nu var hun foreløbig afskaaret fra at gaa ham i Næringen. Erik Kolli døde her. Kirkebogen oplyser, at „1743 29. Dec. Eric Colli, Rakkeren begravet 2. Søndag i Advent“. (Her maa dog være en Fejl; den 29. Dec kan jo ikke være 2. Søndag i Advent).

Erik Kolli havde en lang Række Børn, som blev født derude i Rakkerhuset paa Varhede. Naar der skulde være Barnedaab derudefra, kneb det ofte med at faa Sognets Folk til at være Faddere, men saa blev hele Menigheden indskrevet som Vidner. En Del af disse Fødsler var ogsaa en Følge af, at omstrefende Rakkere en Tid holdt til her. Flrere Gange maatte Medlemmer af Kolli-Familien staa aabenbar Skrifte i Nr. Nissum Kirke, blev „public absolveret“, naar et Barn var født uden for Ægteskab. Det synes særlig at være sket, efter at Thomas Berg i 1728 var blevet Sognepræst her. Det skete saaledes 1744 med Erik Kollis Datter Johanne og hendes Broder for „Lejermaal“. Fra Pastor Bergs Tid er der fra 1736 en Historie fra Gejlgaard, hvor Manden, Mads Gejlgaard, tilstod, at han havde levet i usædeligt Forhold til sin Tjenestepige og derfor blev public absolveret. Pigen tilstod ogsaa sin Skyld for Præsten, men da hun hørte, at hun ogsaa skulde bekende den for Menigheden, blev hun ude af sig selv og tog sin Tilstaaelse tilbage. Hun fik en Sagfører til Hjælp, og derved fik hun Sagen overført fra den kirkelige Øvrighed til den verdslige og paastod der, at Mads Gejlgaard havde løjet og paaført hende ondt Rygte. Hun forklarede, at Tilstaaelsen var aftvunget hende, da hun i Præstegaarden var ført gennem alle Stuer ind i den inderste, hvor Præstens „Medhjælper“ befandt sig tillige med Degnen, som paa den Tid var Fæsteren i Øster Stokholm, Christen Møller. Ved Synet af denne ærværdige Forsamling var hun blevet saa forskrækket, at hun ikke sansede, hvad hun sagde ja til. Denne Forklaring mente Herredsfogden ikke at kunne afvise, og da der ikke fandtes Vidner, blev den stakkels Maren Jensdatter frikendt, og Mads blev idømt en Bøde for at have løjet. Men dermed var Maalet for Mads' Ydmygelse ikke fuldt. Hans Herskab, Herremanden paa Kappel, følte sig forarget over Mads' Handlemaade og fratog ham Fæstet.

Vi maa imidlertid tilbage til Rakkerne. Den ovennævnte Jørgen Eriksen Kolli blev Faderens Eftermand i „Embedet“. Han blev 1748 gift med Natmandens Datter fra Dejbjerg, Anne Marie Jørgensdatter, og der var foruden Svigerfaderen, Jørgen Natmand, saa fin en Forlover som Fruen paa Kongensgaard, Kammerraad Mathias Pedersens Enke. Trolovelsen fandt Sted i Præstegaarden 23. Juni hos Pastor Lemming, og Vielsen i Kirken var 31. August. Den 25. Februar næste Aar fik de en Datter hjemmedøbt i Præstegaarden, og i 1754 fik de døbt en Datter

Gejlgård i Nr. Nissum (ældre Billede)

Johanne Kirstine, og paa Kristi Himmelfartsdag 1756 døbt en Dreng Hans, som dog døde i 1758, og samme Aar døde det Barn, som Jørgen i 1744 stod aabenbar Skrifte for. Nævnte Johanne Kirstine fødte 20 Aar gl. et Barn. Som Barnefader udlagde hun en Hans Hermansen, som en Tid havde opholdt sig i Kolli-Huset. Næste Aar var hun dog gift med Natmand Jens Simonsen og fødte da under sin Omstrejfen et Barn i Madum. Det anføres der i Kirkebogen, at Parret er fra Nr. Nissum. I Rakkerhuset her fortsætter Slægten sin Kringelgang, og andre Rakkerslægter opholder sig her Periodevis. I 1828, da en Jens Christoffersen var i Politiforhør, fortalte han, at hans Fader, Christoffer Jensen, var død i Nr. Nissum, og Herredsfoged Schönau i Lemvig sendte derfor Forespørgsel til Præsten her, Anker Storm. Denne svarede i en Skrivelse af 3. Maj d. A., at det var ca. 40 Aar siden, Kolli-Huset blev nedbrudt, eftersom Beboerne enten var døde eller fraflyttet Sognet, saa ingen af Jens Christoffersens Slægt var tilbage her. Han havde forhørt sig derom blandt Sognets Folk, men det var kun lidt, de kunde forklare om den. „Kun saa meget kan de erindre, at der blandt Husets Beboere var Een, som de kaldte Jørgen Kolli, men at der nogensinde har boet nogen, som kaldes Christoffer Jensen, veed ingen at kunne erindre sig, hvilket de ogsaa tror maa være urigtigt, men mener derimod, at denne Christoffer Jensen maa være en af

denne Stammes omvandrede, da der ofte paa een Gang kom hele Flokke af saadanne til Huset, og at denne Jens Christoffersen kan da under et saadant Ophold være født her“. – Det har da ogsaa vist sig, at saaledes var Forholdet. Jens Christoffersen var virkelig født her under Forældrenes Omstrejfen, og han blev døbt her Alm. Bededag 1785. Det er muligvis det sidste Barn, som er født her i Rakkerhuset. Jørgen Kolli døde 1786 og blev begravet uden Ligprædiken. Hans Kone, Ane Marie, var død Aaret før. Huset maa saa i Henhold til Pastor Storms Angivelse være nedbrudt sidst i Firserne, men Efterkommerne af Kolli-Slægten træffes gennem flere Aartier i de omliggende Sogne. Saaledes fangede man under den store Jagt paa Rakkerne i Hjerm Herred i 1803 en Svigersøn af Jørgen Kolli. Han hed Jørgen Christensen, men efter Konens Slægt havde han ogsaa faaet Navnet Kolli. Han blev arresteret 25. Dec. nævnte Aar af Sognefogden i Gjørding og bragt til Arresten i Holstebro. Da han næste Dag kom i Forhør, fortalte han, at han havde været Natmand i omtrent 40 Aar i Houe og Nørre Nissum. Han mente, han var født i Nr. Nissum; der var han i alt Fald konfirmeret. De sidste 7 a 8 Aar havde han vandret omkring, indtil han blev anholdt hos Pastor Vejle i Gjørding. Han opgav ogsaa, at han havde været gift med Jørgen Kollis Datter; hun var dog død for nogle Aar siden. Af deres 5 Børn tjente de to ældste, en ved Viborg og en i Ikast. To Sønner, Morten og Jørgen, paa henholdsvis 14 og 11 Aar havde han for en Maaned Tid siden truffet i Møborg, hvor de gik omkring og tiggede. – Nu skulde det imidlertid afgøres, hvor han hørte hjemme. Der var i 1803 kommet en ny Fattiglov, og det gik da saadan, at Nissum slap fri, og Hove fik Forsørgelsespligten. Ingen vilde dog modtage Jørgen for Betaling, og saa maatte han gaa paa Omgang hos Sognets Bønder. Drengene fik man ogsaa fat paa, og dem skulde saa Fattigkommissionen have udliciteret. Man var klar over, at det kunde volde Vanskeligheder, da de fleste kviede sig ved at spise sammen med „uærlige“, men Kommissionen og Præsten havde paa Forhaand bestemt, at hvis de, der fik Tilslaget, skulde ønske det, vilde de først sætte sig til Bords sammen med dem. Sognepræsten, Pastor Nicolai Kamph, viste dog Menigheden et godt Eksempel ved at tage den ene Dreng, og saa gled det hele let i Orden.

Dermed er Rakkerhusets Historie forbi, Huset (eller Husene) paa Skellet mellem Ejdal og Byskov Marker havde gennem henvend 2 Hundrede Aar været Samlingssted for Samfundets Udskud, og herfra har Dønningerne fra deres vilde Liv af og til givet Genlyd mellem Bakkerne.

Degne og Skoler

I den almindelige Bevidsthed hører de to Begreber sammen. Her i Sognet har der dog ikke oprindeligt været nogen nær Forbindelse imellem dem, men alligevel er det vist naturligt at behandle dem under ét.

Dejnen var jo en kirkelig Embedsmand, og saa længe der har været en Kirke,

har der vel ogsaa været en, der har fungeret som Præstens Medhjælper ved Guds-tjenesten. Betegnelsen for denne Medhjælper var „Diakon“, en Tjener, og efter Gennemgangsformen „Djakk“ blev det til Ordet Degn. Om disse Tjenere i Kirken i dens første Tid ved vi intet. Ved Reformationen blev det lovet i Kirkeordinaansen 1539, at Degnene skulde nyde samme Privilegier som „i Bispens Tid“, men den indeholdt desuagtet en Bestemmelse, som skulde komme til at gribe dybt ind i mange Degneembeders økonomiske Forhold, saaledes ogsaa her i Nr. Nis-sum. Der stod nemlig, at i de Sogne, som „ligger noget nær Købstaden“, skal Degnetjenesten besørges af Latinskolens Disciple, som saa skulde have Degne-embedets Indtægter at studere for. I Lemvig blev der oprettet Latinskole 1542, og den tog saa straks Degneindtægterne her. Det var ikke usædvanligt, at naar en saadan „Pebling“ kom til Sognet Lørdag Aften, saa havde Bønderne deres Løjer af at drikke saadan en Knægt fuld, og saa gjorde han tit en ynkelig Figur, naar han skulde optræde i Kirken Søndag Formiddag. Maaske har man ogsaa beklaget sig til Skolen over, at det var for ringe Folk, man sendte herud. I alt Fald gik det saadan, at „Høreren“ overtog Tjenesten her ved Kirken. I 1690 opgives som en Del af Høreren Løn, at han faar fra Nr. Nissum Degneembede, „som han selv med Sang udi Kirken betjener, af Plovkorn 15 Traver, af hvilke de 3de Deele ere Havre, og den 4de Deel Byg; Nannester om Julen 3 Sletdaler; intet Offer paa de 3 Højtider uden af Herregaarden hver Højtid 3 Rdl. danske. Æg om Paasken 5 Wol“.

Degnen havde ikke noget med egentlig Undervisning at gøre. Kun skulde han Søndag Morgen, mens Præsten havde Altergæsterne til Skrifte oppe i Koret, have Ungdommen samlet nede i Taarnet, hvor han lærte den Katekismen ved at sige Ordene for og lade Børnene gentage dem. Det gjorde de slavisk, saa det berettes – dog vist ikke herfra – at da Degnen saa, at hans Brillen ikke var klare nok, tog dem af, saa paa dem og udrød: Hwa' fejler da mi' Breller! A trower di er belaa me' Fjedt! – ja, saa stemte hele Koret i: Hwa' fejler da mi' Breller o.s.v., men de blev stoppet af Degnens forfærdede Udbrud: Hold Kjæft, i Unger!

Egentlig Undervisning fandt altsaa ikke Sted, men saa kom i 1739 Chr. VI Skolelov. Paa det Tidspunkt var dog Latinskolen ved at slippe sit Tag i Degne-embedet her. Skolens Ret til Degneindkomsterne var nemlig ophævet ved Chr. V Danske Lov af 1683, men det varede noget, inden den blev bekendt saa langt fra Hovedstaden. I 1700 var dog Latinskolen gaaet ind paa, at en stedlig Mand blev ansat som „Substitut“. Han skulde saa have en Del af Indtægterne for at udføre de Forretninger, der hørte til Embedet. Resten beholdt Latinskolen. Den Mand, der blev ansat, var den tidligere nævnte Fæster i Øster Stokholm Christen Møller. Da den nye Skolelov kom, havde han altsaa forrettet Degnetjenesten i næsten 40 Aar. Loven bestemte ogsaa, at de smaa Latinskoler skulde nedlægges fra Nytaar 1740. Det gjaldt alle Latinskolerne her i Amtet, altsaa ogsaa Lemvig. Saa blev Chr. Møller endelig rigtig Degn, men da havde han kun godt et Par Aar tilbage.

Dette med Skolehold var jo ikke rigtig noget for ham at tage fat paa i den Alder, han nu havde, men han havde en Søn, Henrik Christensen, som tog fat. Undervisningen skulde finde Sted i den næsten nedfaldne Degnebolig. Der havde jo ingen Degn boet der i mange Aar, og Chr. Møller havde lejet Jorden ud for 2 Rdl. aarlig. Sønnen Henrik havde ventet at faa Degneembedet efter Faderen, men til hans og Sogneboernes Ærgrelse kaldede Biskoppen Organisten i Lemvig, Jacob Dagnes. Han blev noget modfalden, da han saa, hvor elendig Degneboligen saa ud, men næste Aar byggede Kirkeejeren, Kammerraad Mathias Pedersen, Ejeren af Kongensgaard, en ny Degnebolig. Det var hans Pligt, da Degneboligen hørte under Kirken. Dagnes, der er kendt som Bertel Thorvaldsens Morfar, gav sig ikke meget af med Skolehold. For øvrigt beholdt han i den første Tid her ogsaa Organisttjenesten i Lemvig, skønt det synes vanskeligt at forene disse to Embeder, som jo ofte vilde kræve deres Mand paa samme Tid.

Henrik Christensen fortsatte saa med Skoleholdet. Han boede en Aarrække i Sdr. Tovborg, men 1747 forsvandt han fra Sognet, og senere boede han i Rom. Derefter kom en Række Skoleholdere, mens de efterfølgende Degne ikke beskæftigede sig med Skolehold. Men hvor skulde Undervisningen foregaa? – Det var jo let nok i 1740 at bestemme: Skoleholdet skal ske i Degneboligen! – Det var jo let nok, saa længe der ingen Degn boede der, men da der kom en Degnefamilie med mange Børn, blev der knapt med Plads, og Skolen blev derfor i flere Perioder holdt som Omgangsskole i forskellige Gaarde, men til Tider havde man ogsaa Præsteembedets Enkesæde, en lille Ejendom paa Varhede, skænket af Pastor Thomas Berg som Bolig for en eventuel Præstenke, men i Fundatsen var der den Bestemmelse, at hvis der ingen Enke var paa Kaldet, maatte Skolevæsenet benytte Ejendommen. Dette skete dog ikke uden Stridigheder, men fra 1801, da Pastor Schors Enke flyttede fra Sognet, blev Ejendommen overladt til Skolevæsenet og blev efter Sognets Deling i to Skoledistrikter kaldt Østre Skole.

Inden vi gaar videre med de to Skolekredse, maa vi dog se lidt paa, hvem der i „Degnetiden“ virkede som Skoleholdere.

Jens Pedersen Svane var Skoleholder her fra 1746. Han holdt Skole paa to Steder i Sognet i Løbet af Vinteren. En Sommer havde han ikke nogen Skole, saa Sognepræsten, Lemming, sukker: Da falder han fast ene mig til Tynge. – Svane blev 1757 Skoleholder ved Legatskolen i Hjerm og et Par Aar senere Degn i Thorum i Salling. – Fra 1765 var Skoleholderen en Præstesøn fra Lomborg, Hans Paludan. Han havde før været Hører ved Viborg Latinskole, men dette Embede havde han maattet give Afkald paa paa Grund af Drik. Han blev dog ikke Degn her efter Dagnes' Død 1771. Det blev en Mand, som hed Søren Rømer, Søn af Birkedommeren paa Ryssensten. Rømer var imidlertid en svag Mand. I 1775 tog han til Lemvig for at gennemgaa en Kur for sin Sygdom, men han døde under Kuren. Allerede inden han var begravet, for Paludan i Blækkuset og skrev en Ansøgning til Biskoppen saalydende:

I underdanigst Submission drister jeg mig til at træde frem for Deres Høyædle Høyærværdighed med denne min Supplique angaaende Degne-Kaldet i Nørre Nissum, som formedelst forhen værende Degn Mons. Rømers Død er bleven vacant. Da jeg som attestatus har været næsten 10 Aar Skoleholder i bemeldte Nør Nissum Sogn, saa Bønfalder jeg i Underdanighed Deres Høyædle Høyærværdighed, at det gunstigst maatte behage Dem at ansee saaledes mine mange Aars besværlig Skoletieneste, at jeg maatte erholde naadigste Bønhørelse udi denne min Ansøgning.

Herren opfylde deres Høyædle Høyærværdighed og gandske høye Familie med de Velsignelser, som naaer til de høye Evigheds Grændser.

Deres underdanigste Tiener

Hans Paludan

Enke-Boliget udi Nør Nissum, den 13. Februar 1775.

Herpaa skriver Sognepræsten sin Anbefaling:

Studiosus Hans Paludan har i sin Betjenings Tiid indtil paa syvende Aar og i min Salig Formands Tiid i 3 Aar som Skoleholder her i Sognet saaledes forestaaet og forrettet Skoleembedet: at Menigheden finder sig dermed aldeles fornøyet, ligesom jeg ogsaa ved Skolens Besøg og ved den sædvanlige Overhøring i Kirken har mærket ønskelig Fremgang hos de Unge.

Maatte han i denne sin Ansøgning finde Øvrighedens Bevaagenhed, forunder jeg efter Rimelighed: at han dertil ikke skal findes uværdig.

Nør Nissum Præstegaard, den 14. Februar 1775.

Herman Schor

Endelig skriver Provsten i Resen – efter en Overskrift med de sædvanlige Formularer:

Da Candidatus S. Stæ. Theol. Søren Rømer, forrige Sogndegn til Nørre Nissum her i Herredet er ved Døden afgangen udi Lemvig, hvor han for sin Svagheds Skyld laa under Cuur, saa giver jeg mig den ære herved at underrette Dødsfaldet og tager mig tillige den Frihed til dette lidet, vacante Embede at recommandere Skoleholderen i Bemeldte Sogn, St. Hans Paludan. Han har nu holdt Skole i 10 Aar og forrettet samme hellige Gierning til alle Vedkommendes Fornøvelse, som Sognepræstens paa hans Ansøgning tegnede Attest bevidner.

Personen er en Kgl. Attestatus, næsten 60 Aar, grundig i Lærdom og ustraffelig i Levnet. Han har hidtil ernæret sig ved Skole-Embedet, der gik an, saa længe han havde noget at skyde til, men nu slides Klæderne af Kroppen paa ham, og af Skole-Lønningen kan umulig oplægges noget til at anskaffe

nye, thi hvad der bliver i Behold fra Vinteren, kan han sætte til om Sommeren før sin Høst. Vilde Deres Velædle Velærværdighed nu vise den Bevaagenhed imod ham, at han tillige maatte nyde Degneembedet, kunde han nok subsistere uden at geraade i yderste Armod, der visselig vilde gaa mig med alle Retsindige nær til Hierte, saavel som for Personens egen som for Familiens Skyld.

Kiære Hr. Stiftsprovst! Glæd derfor saavel mig med Bønhørelse som den stakkels Mand med Kaldsbrev paa tienneste. Gud skal igien glæde og vel-signe Deres Velædle Velærværdighed udi Ævighed.

Det ønsker Velædle og Velærværdig Hr. Stiftsprovst.

Deres allerærbødigste og ydmygste Tiener

H. Rosenberg

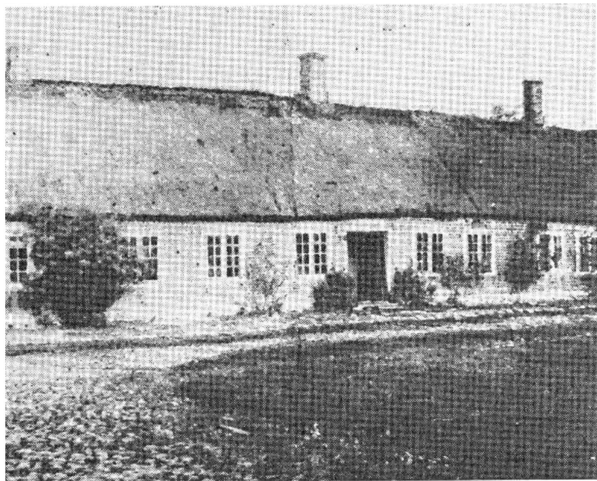
Resenborg, den 18. Februar 1775.

Trods alle disse Ønsker og Formularer fik den „stakkels Mand“ dog ikke Embedet. Der meldte sig saa fin en Ansøger som Gregers Morville, en Præstesøn fra Lejrskov og Student fra Horsens. Han var 25 Aar yngre end Paludan, men fik altsaa Embedet. Han døde dog i en forholdsvis ung Alder i 1787. Foruden Enken, Dorthea Wenster, efterlod han sig 3 Børn, hvoraf den yngste, Niels Chr. Morville, blev Amtsforvalter i Viborg og Fader til den kendte Niels Georg Chr. Morville, der var Medstifter af Hedeselskabet.

Hans Paludans Tøj maa jo efterhaanden være blevet noget luvslidt, saa for at forbedre sin økonomiske Status søgte han 1779 til Ringkjøbing som Skoleholder, men den lette Adgang til Beværtningerne dér gjorde, at han faldt for de Tilbøjeligheder, som havde forvoldt hans Afsked i Viborg (Se Hardsyssels Aarvog 1967). Derefter søgte han igen tilbage til Nr. Nissum og genoptog sin Virksomhed der. Det ses ikke, om han har søgt Degneembedet her efter Morvilles Død i 1787. Det blev i alt Fald givet til Chr. Hansen Karstoft. Han blev imidlertid i 1796 forflyttet til Ølby. Samme Aar døde hans Kone, 22. Juli, men han tog hurtigt efter til Nr. Nissum og friede til Morvilles Enke, Dorthea Wenster, og med hende blev han gift 11. Nov. s. A.

Ved Karstofts Forflyttelse var Paludan 79, men han søgte ufortrøden Degneembedet, og denne Gang lykkedes det ham virkeligt at opnaa den attraaede Værdighed. Og saa kunde han flytte fra „Enke-Boliget“ over i Degneboligen. Herligheden varede dog kun kort. Han døde 27. Juni 1798 og blev 3 Dage senere begravet paa Nr. Nissum Kirkegaard. Han havde ikke været gift. „Alt tyder paa, at han var velbegavet og var en lovende ung Mand, men han ødelagde selv de gode Fremtidsmuligheder“. (H. A. 67).

Da Paludan blev Degn, blev Niels Amstrup Skoleholder. Han boede først i Hyldgaard, men fra 1801, da Fru Schor var flyttet fra Enkesædet, boede han der. Han var oprindelig en duelig Lærer, men forfaldt efterhaanden til Drik, saa det var et Gode for Skoleungdommen, da han i 1822 blev afløst af Raahede.

*Det gamle Stuehus i
Præstegaarden. Bolig for
Præstefamilien til 1887.
Her skrev
G. G. W. Berggreen
den omtalte Sang.*

En Skole i Vestersognet

Da nu Skolen havde faaet sin endelige Plads paa Varhede, syntes man i den nordvestlige Del af Sognet, at nu blev det for galt med den lange Skolevej, og man forlangte at faa egen Skole. Saa blev der oprettet en Biskole, som i de første Aar gik paa Omgang i de forskellige Hjem i Kredsen, men senere blev der lejet Lokale, saaledes holdtes den i nogle Aar i Klarhøj. I 1809 var Lærerens Løn 2 Rdl., saa det er ikke sært, at det til Tider kunde knibe at faa dette „Embed“ besat. Der var saaledes ingen Lærer her i Aarene 1813–15. Børnene har saa i denne Tid ingen Undervisning faaet eller har maattet gaa den lange Vej til Skolen paa Varhede. Saa var imidlertid Skoleloven af 1814 kommet, og dermed blev der Skolepligt for alle Børn. Man maatte saa have en fast Skole, ogsaa i den vestre Del af Sognet. Man forhastede sig dog ikke, saa først 7. Maj 1818 havde man Planen færdig. Der var nu ikke længere Brug for en Degn. I nævnte Lov var der da ogsaa Bestemmelse om, at Degneembederne skulde nedlægges, og Midlerne anvendes til Skolevæsenet. Degneembedet her var et godt Kald, saa af Midlerne derfra kunde der nok lønnes 2 „faste“ Lærere, og man vilde købe Lille Torngaard og indrette den som Skole for vestre Distrikt, men saa oplevede man den Skuffelse, at Degnen, Knud Lyhne, som havde haft Embedet siden Paludans Død, slet ikke havde i Sinde at gaa af. Han var født 1762 og var altsaa nu en Mand paa 56 Aar, men han var nylig blevet gift. Gang med en Datter af Laust Boel i Nissumboel. Da han i 1818 havde Barnedaab, var tre af hans Sønner fra 1. Ægteskab faddere. Der kom nu en lang Række Børn i 2. Ægteskab. Da han var 64, havde han Tvillingen i Kirke, og da sang han selv. Ogsaa denne Gerning, som jo næsten var hans

eneste, lod han Skoleholderen passe. Han passede ellers sin lille Degnelod, og saa var han en ivrig Jæger. Ved Auktionen efter ham blev der ogsaa solgt en Kaarde, som gik til Gantris, hvor den senere blev ødelagt. Ved den ovennævnte Tvillingefødsel var der forøvrigt den Ejendommelighed, at de to Børn ikke havde Fødselsdag samme Dag. Ved deres Daab var der fine Faddere. Saaledes var Jomfru Trine Lund fra Kongensgaard Gudmoder til den ene og Hr. Lund, Kongensgaard, Fadder til den anden. Efter hvad Sulkjær oplyser, gik det ikke Lyhnes Børn saa godt senere i Livet. Endnu i 1878 maatte Kommunen her refundere Fattighjælp til andre Kommuner for dem. Ved mit Arbejde med Hjerm Sogn fandt jeg i Kirkebogen dér for 1866 et Dødsfald: Sara Lyhne, født i Nr. Nissum Degnebolig, 48 Aar, gift med Gmd. Jeppe Sørensen, Skielsgaard Mark. Og Giftermaalet fandt jeg under 1858, hvor der stod, at Enke Sara Lyhne paa Skielsgaard Mark var blevet gift med Jeppe Sørensen af Sevel. – Det var altsaa ikke alle Lyhnes Børn, der faldt Kommunen til Byrde.

Lyhne vilde, som naturligt var, ikke gaa af, og saa maatte man vente paa hans dødelige Afgang. Det skete først 17 Aar senere. I 1835 maatte man saa til at arbejde med Skoleforholdene igen. I Mellemtiden havde man i Vestre Distrikt hjulpet sig med skiftende Biskolelærere. Saaledes havde man i Aarene 1820–22 Claus Beck Wolfram, f. i Lemvig 1801 i en lidt degenereret Slægt. I de følgende Aar var han omvandrende Viseforfatter og af og til Huslærer. I 1837 lykkedes det ham virkelig at faa Lærereksamen fra Lyngby Sem., men han synes ikke at have udnyttet sin Eksamen ret meget. Han døde i Flynder 1874. – Derefter var der i nogle Aar den betydelige Jørgen Broksgaard fra Gaarden Broksgaard i Nordsoget. Han var senere i mange Aar Formand for Sogneforstanderskabet. En Del af hans Efterslægt bærer Navnet Høgsgaard, deriblandt Chr. Høgsgaard, som i en Del Aar boede i Nikolinesgaard og har været Kandidat ved Folketingsvalget, opstillet af de Radikale.

Da nu Lyhne var død, kunde man faa realiseret Planerne om en fast Skole i Vestersognet, men af en eller anden Grund havde man nu opgivet Tanken om at købe Lille Torngaard. I Stedet købte man 6 Tdr. Land fra Pilgaard ved Landevejen „til Ottesund“, og her byggede man Skolen paa det sydvestlige Hjørne. Senere købte man dog 8 Tdr. Land til, da Lærerens to Køer og nogle Faar ikke kunde eksistere paa det, der voksede paa de 6 Tdr. Land. Skolen blev dog først bygget 1836.

Den første fastansatte Lærer ved Skolen var *Søren Hansen*, som var født 1792 i Nr. Lem og havde taget Lærereksamen fra Lyngby 1831 og blev saa 7. Aug. 1835 kaldet hertil og blev gift med en Datter af den tidligere Skoleholder ved Østre Skole.

Om sine Vanskeligheder med at faa noget ud af Skoleloden forklarer han i en Ansøgning til Skoledirektionen for Ringkjøbing Amts nordre Provsti af 11. Dec. 1846:

Under mine samvittighedsfulde Bestræbelser for at opfylde mine Pligter som Skolelærer for en talrig Ungdom i Nørre Nissum Sogns vestre Skole er jeg kommen meget tilbage paa min økonomiske Forfatning; jeg fordrister mig derfor til underdanigst at bede den Høie Amtskoledirektion om en Understøttelse af Amtsskolelærerhjelpekassen, i Særdeleshed af følgende Grunde:

1. 1835 blev jeg ansat i Nørre Nissum Sogns vestre Skole med Løn 4 Tdr. Rug og 8 Tdr. Byg efter Capitelstakst med en meget ringe, ikke tilforn gjødet Udmarkslod, der samme Aar var kjøbt til Skolejord, som Følge deraf gav Avlen saa ubetydelig, at jeg, paa lidt nær, i de første Aaringer maatte kjøbe baade Sæde- og Fødekornt samt en stor Del Fourage til 2 Køer og 6 Faar, og omendskjønt den Høi Kongelige danske Cancellie senere har forøget min Lønning ved Tillæg af Korn in natura, og jeg tillige her har bestræbt mig for at forbedre min Jordlod, er jeg dog, fra de første Aaringer af, kommen i en saadan Gjæld, at jeg ikke ser mig istand til ved egen Kraft at afbetale samme. Hertil kommer
2. at min Kone i de senere Aar har været svagelig, saa jeg ikke har kostet faae Penge paa Doctor og Medicin.
3. For 2 Aar siden mistede jeg den ene af mine Malkekøer, der foraarsagede mig et Tab paa 14 Rdl. courant.

Som Paategning paa Ansøgningen skrev Sognepræsten:

Skolelærer Hansen har bestandig her været bekendt for en flittig og agtværdig Christen og tillige som en nidkjær og duelig Ungdomslærer, er uden egen Skyld i nogen Henseende af de i Ansøgningen anførte Grunde geraadet i en ikke ubetydelig Gjæld, hvorfor jeg paa det indstændigste kan have denne trængende og venlige Skolelærer anbefalet til den høie Skoledirektions Understøttelse.

Nørre Nissum Præstegaard, den 11. Dec. 1846.

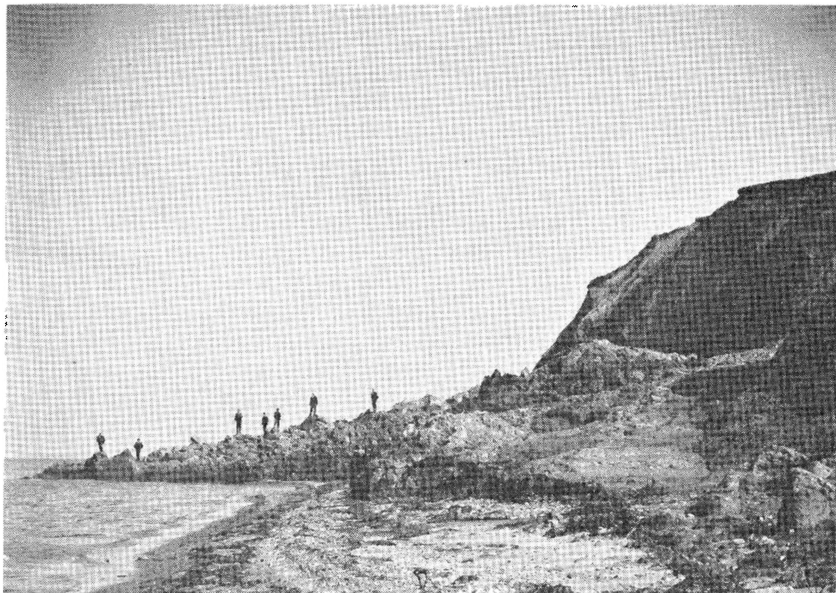
Underdanigst

Lind.

I Begyndelsen af 1847 er der udbetalt Skolelærer Hansen 16 Rdl. i Understøttelse. – Hansens Klage over sine Indtægter af den store Jordlod synes ikke helt berettiget, og han omtaler ikke den store Indtægt, han havde ved at sælge Havesager til Harboøre. Denne er i Embedsbogen opgjort til 9 % af hans Embedsindtægter. For øvrigt flyttede han fra Sognet 1850, og han har ikke her faaet noget godt Eftermæle. En, som havde kendt ham, sagde til Sulkjær: Han var en fortrukket Galt! – I Resen var det det samme. Der blev han 9 Aar senere afskediget for Drikfældighed. Derefter boede han i et Hus ved Skolen til sin Død 1881.

Vi kan ikke gaa i Enkeltheder, men det kan give et Kulturbillede at se, hvorledes det stod til her i Sognet, da vi fik den nye Skolelov 8. Marts 1856. Efter denne krævedes der visse Forbedringer ved Skolerne, og for at faa Klarhed over, hvordan det stod til i de forskellige Sogne, blev der i Foraaret 1856 udsendt Spørgeskemaer til Lærerne til Udfyldning. Ved et lykkeligt Tilfælde har jeg faaet Lejlighed til at se de Svar, der indkom her i Provstiet, men det, der særlig interesserede mig, var jo Indberetningen her fra Sognet. Den ene er fra Søren Raahede i Østre Skole. Der var stillet en lang Række Spørgsmaal, som skulde besvares. Først Børnetallet. Deraf var der i øverste Klasse 26 og i underste 12. Skolestuen er $8\frac{1}{4}$ Alen lang og $8\frac{1}{2}$ Alen bred, og Højden er $3\frac{1}{3}$ Alen. Gulvet er brændte Sten, og der er ingen Ventil. Der er Bilæggerovn; tvende Slagbuer kan oplukkes. Forstuen, som er fælles for Skolestue og Lejlighed, er 3 Alen lang og $4\frac{5}{8}$ Fod bred, altsaa 2 Alen 10 Tommer. Højden er den samme i hele Huset. Ingen Knager eller Hylde i Gangen. Lejligheden har 3 Værelser, henholdsvis 6×5 , $5\frac{1}{2} \times 7$ og $6\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{4}$ Alen. Læreren holder selv Kakkellovn. Denne Bygning var bygget 1840. Udhuset er $28 \times 8\frac{1}{2}$ Alen, 3 Alen høj til Bjælkerne, er tilstrækkelig og af god Beskaffenhed. Der er Gymnastikplads nær Skolen, og den kan benyttes som Legeplads. Der er et brolagt Fortov paa 1 Alen omkring Huset, og Gaarden er brolagt; der er Brønd ved Huset; og „een Latrin haves med Plads til tre“. Noget saadant var dog endnu ikke almindelig Luksus ved Skolerne. Naar man her kunde prale med saa høj Kultur, var det ikke en Herlighed, man havde haft længe. Det er i alt Fald i Halvtredserne, man finder en Ansøgning fra Lærerne i Østre og Vestre Skole om, at der maatte blive bygget Nødtørftshus ved hver af Skolerne, og Sogneraadet viste den storslaaede Gestus at bevilge Ansøgningen.

Jordloddens Hartkorn er 3 Skpr., 3 Fdk. og 1 Album. Lodden er 6 Tdr. Land middel Jord; thi heraf har 3 Tdr. Land Takst 13 (den højest mulige var 24), 1 Td. Land har 8, $1\frac{1}{2}$ Td. har 3, og den sidste halve Td. har 11. Der kan holdes 2 Køer, men ingen Faar. Haven er $\frac{1}{2}$ Skp. Land af god Beskaffenhed. Kommunen betaler Skatterne af Ejendommen. – Lønnen er 4 Tdr. Rug, 640 Pd. Brød, 31 Stk. røget Faarelaar a $4\frac{1}{2}$ Pd., 47 Snese Æg, nogle Rigsbankmark, 44 „Tvillinger“ Havre. Som Brændsel ydedes 18 Læs a 30 Snese. Middeltal for Offer og Accidenser 114 Rdl. 1 Mk 6 Sk. Offer og Accidenser, Nannest og Degnetrave er beregnet til 30 Tdr. Byg og 2 Tdr. Rug. For Kirkesang faar han 10 Rdl. – Kirkeklokken ringes ej Morgen og Aften af Skolelæreren, da han bor over $\frac{1}{4}$ Mil fra Kirken, „for det øvrige i 1 A § 34 bjærgede min Formand Afgrøden paa Kirkegaarden, som jeg og gør“. – Som senere tilstaaet Tillæg anføres 5 Tdr. Byg efter Kapitelstakst efter Resolution af 30. Nov. 1841. Paa Spørgsmaalet om, om Læreren selv oppebærer Naturalydelserne, besvares bekræftende, og deri ønskes ikke nogen Forandring, saa længe Læreren ikke har større Jordlod. Da har han Naturalydelserne behov for at kunne føde sine 2 Køer. Han er for Tiden fri for under nogen Form at svare Pension. – Derefter oplyser han om sig selv, at hans Navn

Skred ved Høgsgaard Strand 5. Maj 1907

er Søren Raahede, at han er født 7. Sept. 1800 og saaledes er 55½ Aar gl. Paa en vedlagt Seddel tilføjer han, at han i Jan. 1817 blev antaget af Skolekommissionen i Varde til Lærer ved Borgherskolens yngste Klasse i denne By, hvor han forblev til Mikkelsdag 1818, kom den 1. Okt. paa Det kgl. Seminarium i Borris, hvorfra han blev dimitteret 20. Sept. 1820, konditionerede derefter i 2 Aar og blev 22. Sept. 1822 kaldet til fast Skolelærer ved Nørre Nissum Sogns Hovedskole, hvor han endnu er. – Det tilføjes, at han var født i Raahede i Hvidding Sogn i „Hertugdømmet Slesvig“. Han blev gift 1823 med Christiane Jensdatter fra Gudum, f. 1801.

Fra Vestre Skole er Svaret: 28 Børn i øverste og 18 i nederste Klasse. Skolestuens Længde er 8 Alen, Bredden 10 Alen og Højden 3¾ Alen. Der er Stengulv, ingen Ventil, men en Bilæggerovn. Forstuen har en Længde paa 4 Alen og en Brede paa 2½ Alen. Knager og Hylde har ikke. Om Lejligheden berettes: Foruden Køkken og Spisekammer har Læreren 3 Værelser, som er forsynede med Brædegulv. Det ene af Værelserne er forsynet med Bilæggerkakkellov. Dagligstuen er 5×6 Alen, Sovekammeret 8×4¼ Alen og Gæste- eller Pigekammer 6×4 Alen. Udhuset 28 Alen langt, 7½ Alen bredt og 3 Alen højt . . . er tilstrækkelig og af god Beskaffenhed. Der er Gymnastik- og Legeplads, og foran

Skolebygningen „haves en brolagt Fortoug paa 2 Alen. Gaarden er ikke brolagt, da den benyttes som Gymnastik- og Legeplads. Brønd haves og éen Latrin“. Hartkorn af Jordlodden er 5 Skpr. Den er 15 Tdr. Land; for Størstedelen af yderst daarlig Beskaffenhed. Middeltakst 5. – Med en besværlig og bekostelig Drive-maade kan holdes 3 Køer og 6 Faar. Havens Størrelse 2700 Kvadratalen af daarlig Beskaffenhed. Sognet betaler Skatterne. Om Embedet og Læreren selv berettes: Intet leveres in natura. 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg betales efter Kapitelstakst. Af Nannest, Smaaredsel og Degnetrave faar han intet. Brændselet er 529 Snese Skudtørv. Af Offer og Accidenser faar han intet. Det gaar altsammen til Læreren i Østre Skole. Af senere tilstaaet Tillæg har han faaet efter Cancelliets Resolution af 13. Juli 1839 2 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in natura, og efter Kultusministeriets Resolution af 4. Sept. 1854 er der tillagt Embedet 5 Tdr. Byg efter Kapitelstakst. Han har hidtil selv oppebaaret Naturalydelseerne og ønsker ingen Forandring heri. Han opgiver, at hans Navn er Jens Bruun Henriksen, 31½ Aar, født 25. Sept. 1824, og han blev 3. Marts 1851 kaldet til Lærer ved Nr. Nissum vestre Skole.

Det kan tilføjes, at han var født i Engbjerg, hvor hans Far var Lærer. Han tog Eksamen fra Snedsted i 1847 og en Tid Hjælpepædagog hos Faderen, inden han kom hertil.

Aandeligt Liv

Vi ved ikke noget om, hvordan de første Præster efter Reformationen forkyndte Ordet. Vi har hørt Navnene paa Mads Simonsen Aarup og Høst, men om deres aandelige Habitus ved vi intet. Vi kan vel vente, at de som Børn af deres Tid har holdt stærkt paa den rene lutherske Lære, men hvorledes deres Forkyndelse er blevet modtaget, ved vi ikke. Det lyder i alt Fald ikke godt, naar det ved Pastor Tobiasen Birks Død (1728) berettes, at Nr. Nissum Menighed var den mest ryggeløse i Skodborg Herred. Den Mand, der nu kom, finder vi Mindet om paa den store Sten, som ligger Øst for Vaabenhuset. Tidligere laa den i Plan med Overfladen, og der var almindelig Færdsel over den. Derved er Indskriften blevet afslidt, saa vi ikke nu kan læse, hvad der har staaet paa den. Men da Præsten skrev sin Indberetning herfra 1766, kunde den læses. Han gengiver den saaledes:

„Herunder er bered Hvilested for denne Menigheds Sognepræst og Sjælesørger Thomas Bergh, fød i Thisted 1692, den 15. Juni, døde i Nørre Nissum Præstegaard den 29. April 1743 – tillige med sin elskelige Hustru, hæderlig Matrone Anne Marie Jensdatter Gjesing, fød i Aalborg den 4. Februar 1684, død Anno 1753, den 23. Februar – begge i et uødeligt Haab formedelst Jesu Christi Opstandelse fra de døde, Joh. 11, Vers 2: Jeg er Opstandelsen og Livet“.

Vi har nu Indtrykket af, at mange blev grebne af Bergs hjertevarme Forkyndelse. Det er nævnt, at Berg holdt strengt paa Kirketugten, og at mange maatte staa „aaenbar Skrifte“ i Kirken, navnlig naar de havde overtraadt det 6. Bud.

Ogsaa Drikkeriet ivrede han imod. Man fandt ved hans Død et Brændevinstøj i Præstegaarden, men det er formodentlig et Apparat, som han har taget i Forvaring fra et af Sognebørnene, som ikke har kunnet modstaa Fristelsen til Hjemmebrænding.

I Bergs Tid begyndte Brødremenigheden sin Virksomhed her paa Egnen. Den kristelige Vækkelse er dog først kommet ved en Student Jesper Støvring. Han var fra Aalborg, men naar han begyndte sin Virksomhed her paa Egnen, var det maaske fordi, han havde en Broder, Jørgen Støvring, som var Degn i Møborg. Han arbejdede godt sammen med Pastor Berg, saa der kom en stor Vækkelse, og den fortsatte, efter at Jesper Støvring o. 1736 havde forladt Egnen, som en Lægmandsbevægelse i Forstaaelse med Præsten. Saa skete det i 1740, at en af Brødremenighedens betydelige Mænd, Gert Hansen, paa sin Rejse kom til Holstebro, og her traf han en Mand, Kristen Rytter, som fortalte om Vækkelsen i Nissum. Det blev Gert Hansen saa optaget af, at han straks tog hertil sammen med Kristen Rytter. De fandt, at her var 93 „opvakte“, og deraf var de 57 „kommen til Erkendelse“; de andre 36 hørte gerne Sandheden. Han fik at vide, at det var Jesper Støvrings Forkyndelse, der havde sat det i Gang. Nu var det Præsten, der øvede Tilsynet, men en Skræddersvend, som man før havde foraget, var den daglige Leder. Han var dog stadig i Forbindelse med Præsten. En Enke hjalp ham i Arbejdet med Kvinderne, Jesper Støvring, der kaldes Separatist, havde nu forlagt sin Virksomhed til Møborg og Nees. Han, der efterhaanden synes at være blevet mere fanatisk, fik her Bryderier med Herremanden paa Bækmark, Chr. de Linde, som ikke vilde have, at hans Bønder husede denne Prædikant. Pastor Berg døde 1743, men hans Eftermand, Erik Lemming, var Pietist, saa Arbejdet her blev fortsat under hans Vejledning. I 1742 fik man en ny Degn, Jacob Dagnes, der som nævnt blev ansat meget mod Beboernes Ønske. Modstanden mod Dagnes gav sig Udslag i, at man gav mindre Offer og søgte at narre ham m. h. t. Tiendekornet ved at dele Negene i to. Dette er dog formentlig – og forhaabentlig – ikke fra de vaktes Side, han har mødt denne Modstand. Jeg har før fremsat den Formodning, at Dagnes var Pietist, og jeg fik det bekræftet, da jeg i en Pakke fra Ribe Bispearkiv fandt et langt Brev fra Dagnes til Biskop Brorson (se Hards. Aarb. 1964). Han tiltaler Biskoppen som „kiere Fader“ og bruger de Vendinger, som var sædvanlige for Pietister, f. Eks.: „Var det ikke, at den barmhjertige Gud tugter mig, da blev jeg ganske vist forført af Verden, men nu kan det ikke ske formedelst den Modgangshede, som ter sig udi mig; jeg vidste for nogen Tid ikke andet, end jeg var afdød (fra) Verden, men jeg har for kort Tid siden befundet, hvad Kiærlighed der ligger begravet i mig til den, hvilket jeg med Pine og Smerte paa mit arme Sind maa drage ind til Gud for Jesu Christi Skyld af Naade“. – Brevet slutter med, at der røbes en hjemlig Tragedie, som dog sikkert forud er Biskoppen bekendt. „Min Begæring er til Eder, at I udi Eders Bønner beder for mig og min stakkels Kone . . . Jeg lader hannem vide, at hun er afvænt fra Brændevin og i lang Tid ikke har

smagt dette, hvorfor den naadige Gud bør at loves og prises for den Velgerning mod mig og mine smaa Børn“.

Biskop H. A. Brorson var 2 Gange paa Visitats her i Sognet. Første Gang i Bergs sidste Leveaar, Onsdag den 29. August 1742. Han skriver da, at Berg prædikede „ret skikkelig“, Ungdommen svarede upaaklagelig, og Meigheden var begærlig efter at høre Ordet. – Biskoppen kom her igen i 1751, og da var det under dramatiske Omstændigheder. Biskoppen beretter derom i Visitatsbogen, at han kom hertil om Morgen fra Lemvig „i hart Vær“, men da han kom til Præstegaarden, „paakom den svare Storm, hvorved der skete saa stor Skade baade til Lands og til Vands, saa at hverken jeg eller Menigheden kunde komme til Kirken, hvilken varede den ganske Dag og Natten over“. Næste Morgen Kl. 6 blev Visitatsen afholdt. „Eric Lemming holdt der en smuk Cathekisation over de 2 Ting: at kjende sig selv og Christus“. Det er antagelig denne Visitats, der er skildret i Chr. M. Christensen: *Den hvide Mønt*, hvor man hører om den sangglade Degn, der synger, da han gaar op i Kirketaarnet for at ringe og siden leder Menigheden under Sangen. Da er Dagnes antagelig kommet over Begyndervanskelighederne her og er ogsaa blevet fortrølig med Menighedslivet her. Brorson synes at være blevet meget interesseret i Pastor Lemming, saa han blev næste Aar befordret til et bedre Kald, Ude- og Oppesundby (Frederiksværk). Om den næste Præst, Chr. Bruun, skriver Brorson, at da han første Gang hørte Bruun prædike og siden eksaminerede ham, blev han meget bekymret, da han tvivlede om, at han havde de fornødne Egenskaber til at blive Præst. Han kunde ikke ordinere ham, før han igen en Tid havde optaget sine Studier. Det gjorde han saa under cand. theol. Kanneworfs Manuduktion, saa han fik „saadan Indsigt og Smag udi de Ting i Theologien og Bibelen, som han endnu var uforfaren udi, saa jeg haaber, det skal blive ham og hans anfortroede Menighed til sand Nytte og Velsignelse, hvorføre jeg ogsaa i Herrens Navn med Glæde har ordineret ham til bemeldte Kald“. Man ser dog ikke, om han har samarbejdet med de vakte. I hans og hans Efterfølgers Tid ser det ud, som det vakte Liv sygner hen. Da Brødre menigheden i 1801 samlede Fortegnelse over sine Medlemmer i Hardsyssel, er Nr. Nissum slet ikke nævnt. I Rationalismens Tid stod det smaat til her som i de fleste Sogne. Vi har ikke noget sikkert om, hvad der kan være sket her i de Aar, da den Gudelige Lægmandsbewægelse bragte Røre i de fleste Sogne i Vestjylland. Men uberørt har Sognet sikkert ikke været. Derom vidner et lille Træk. I Fousing boede paa den Tid en af Vækkelsens Mænd, som hed Søren Narсков. Han fik en Dag o. 1840 Besøg af P. K. Algreen, som i sin Tid havde været Seminarielærer i Snedsted, men var blevet afskediget, fordi han havde deltaget i De gudelige Forsamlinger. Nu studerede han til Præst. Under Besøget i Fousing blev de to enige om en Dag at tage en Tur gennem Klosterheden for at besøge en Trosfælle i Nr. Nissum. Desværre ved vi ikke, hvem Besøget gjaldt, eller om de under Besøget her har afholdt noget Møde. Under Turen gennem Klosterhedens Lyng gik Søren Narсков med

*Fra den ældre Bebyggelse.
Ane Voldborgs Hus
paa Gejlgaard Mark.
Nedrevet o. 1920.*

bare Fødder, og Algreen udtalte sin Forundring over, at Fødderne kunde taale det. Søren stod da stille og sagde: „Det har sig med det som med Naaden og Naadens Erfaringer. Hvis vi slider paa Erfaringerne, bliver de tyndere og tyndere ligesom Saalerne i jeres Sko, men hvis det er selve Naaden, vi slider paa, saa bliver den tykkere og tykkere, og paa samme Maade er det med Huden under mine Fødder“.

Om Præsterne her paa den Tid ved vi kun lidt. Pastor Anker Storm, en Præstesøn fra Egtved, døde 1837 og blev begravet Øst for Kirkens Kor. Der satte Beboerne et Gravminde, som stod der indtil for faa Aar siden. Derpaa stod der: Du var en Hyrde god – og vogted tro din Hjord. – Efter Formen tyder Rimet jo paa, at det er af hjemlig Oprindelse, og efter Indholdet kan det godt udlægges, at han har været en Ven af det vaagnende aandelige Liv. Hans Efterfølger, D. P. Lind, ved vi kun lidt om. Den næste, Falkenskjold, som kom fra Rind-Hernes, regnedes for en dygtig Prædikant, men blev her kun en kort Tid og synes ikke at have efterladt sig noget Spor. Jens Bjerre, Sandholm, fortæller i sine Erindringer (Danmarks Folkeminder Nr. 56), at han gerne om Søndagen var i Kirke for at høre Falkenskjold, men det synes at have betydet mere for ham, at han Søndag Eftermiddag, naar Præsten var taget til Gudum Præstegaard, kunde besøge to aandelige vakte Piger, som tjente i Præstegaarden. Der havde de mange skønne Timer med Samtale og Sang. Han kom nu sjældnere til Gilder, og han kunde føle en indvendig Tomhed ved Dansen, som han ikke selv begreb. Han var til Stede ved et Møde i Vejrum, hvor Vilh. Beck og Johs. Clausen talte, og fra den Dag, siger han, fik han det slaet fast: Søg først Guds Rige og hans Retfærdighed! – og han fulgte det. Det havde til Følge, at de Glæder, han før havde søgt, havde mistet

noget af deres Interesse for ham. Et andet Vidnesbyrd fra den Tid har vi fra hans Bror Niels-Niels i England, som han kaldtes for ikke at blive forvekslet med Broderen Niels i Kvisgaard i Fabjerg. Han fortæller, at hans Gudmor, Grethe i Grøngaard, da de Daabsdagen kom hjem fra Kirke, lagde en Salmebog under Drengegens Hovedpude i Vuggen. Saa troede hun, at han vilde blive god til at synge. Han gik til Præst hos Falkenskjold, uden at det gjorde større Indtryk paa ham, men da han var til Alters, følte han en Fred, som overgaar Menneskeforstand. Hans Broder Mads gav ham ved Konfirmationen en Bog: Den unge Kristen. – Den Bog kom til at betyde meget for ham. Den var han altid glad for at læse; og ved sin Død fik han den med i Graven. Niels Bjerre fortæller ogsaa i sine Erindringer om, at han en Tid efter sin Konfirmation opholdt sig hos sin Bror Kristen, som havde en Gaard i Kvium i Hjerm, og der kom han i Berøring med Missionsfolk. Nabogaarden dér var nemlig et af Centrene for det frembrydende Trosliv der i Sognet. Der kom Niels til at tænke over, om der var en Gud, der var os nær og ledede alle vore Veje, og om der virkelig var hellige Mennesker. Hans Tanker blev alvorlig vakt. Da han igen var kommet hjem, prædikede Pastor Steenberg fra Gudum en Søndag i Kirken. Denne Prædiken om den tabte Penning og en Synders Omvendelse greb ham stærkt, og han blev især ængstelig for, om hans Far var en uomvendt Synder. Han søgte senere en personlig Samtale med Pastor Steenberg, men der fandt han ikke rigtig noget Svar paa sit Spørgsmaal og gik skuffet derfra. – Ogsaa Niels Bjerre omtaler Ane Kathrine fra Fiskbæk i Gudum, som tjente i Nr. Nissum Præstegaard, og som Broderen Jens havde saa megen Glæde af at tale med. Niels omtaler, at de havde en Bror, som i lang Tid laa syg af Tuberkulose, Tæring, som man dengang kaldte det. Ham var Ane Kathrine flittig til at besøge. Hun sang ofte for ham: Jeg gaar saa tryk og rolig – jeg ved en bedre Bolig – min Aand modtage skal . . . eller: Naar et Hjerte er uroligt – banker, stormer, gør Alarm . . . og Bjerre siger, at med disse Sange var det, som hun indførte en religiøs Rørelse blandt os Søkende. Broderen døde i Efteraaret 1865. Ogsaa en Pige, Stine Vestergaard fra Fabjerg, som var Husbestyrerinde hos Lærer Nørgaard i Vestre Skole, omtaler Niels Bjerre som en god kristelig Pige, som han havde mange berigende Samtaler med, og det var ham derfor en Sorg, da hun døde. Senere fik han Forbindelse med de grundtvigsk vakte Kredse paa Mors, og der fik han at vide, at der i Lemvig var en Kateket Lund, hvis Forkyndelse man satte stor Pris paa; og Bjerre regnede denne Oplysning for noget af det vigtigste, han havde hørt under Opholdet paa Mors, saa da han kom hjem, søgte han straks Lunds Forkyndelse, og der følte han, at han mødte det levende Ord i Troen og Daaben „med Bekendelsen og Lovsangen som det store Vidnesbyrd om Menighedslivet“. – Jacob Bjerre saa med Mishag paa, at hans Sønner var saa optagne af at høre Pastor Lund, men en Dag var denne dog Gæst i Hjemmet, og der blev talt og sunget som sædvanlig ved deres Sammenkomster. Jacob Bjerre og hans Kone var glade for at overvære det, men Jacob sagde til Lund, at han havde

det imod de opvakte og hellige, at de ikke vilde bestille noget. Da Niels lidt efter skulde køre Lund hjem, sagde denne: Der kan du se, Jacob Bjerre! Niels vil da godt bestille noget. Han vil da køre for os!

Pastor M. A. S. Lund blev senere Præst i Fjaltring, men ogsaa der søgte flere af Brødrene undertiden ud for at høre Lund. Saaledes gik Jens Sandholm derud en Juledag til Højmesse, og efter Middag i Præstegaarden igen hjem til Nissum, en Tur paa i alt 6 a 7 Mil. M. A. S. Lund blev et kendt Navn inden for den grundtvigske Vækkelse. Han var sidst Præst i Vium og Lysgaard, hvor han døde 1913.

Mod Slutningen af den Periode, vi her har omtalt, virkede der her i Sognet en Præst, G. G. W. Berggreen, en Søn af den store Komponist A. P. Berggreen. Han havde højkirkeligt Præg og syntes ikke rigtigt om Indre Missions Udsendinge, som paa den Tid begyndte at virke paa Egnen, og engang ved et Møde i Broksgaard, hvor der blev talt af den kendte Lærer fra Handbjerg, N. M. Lind (født i Øster Lind i Gudum), skal Berggreen have mindet denne om, at det var bedre, han blev hjemme og passede sin Skole. Paa den anden Side var han heller ikke afvisende over for de nye Toner. Engang der skulde være Missionsmøde i Lemvig, og Taleren blev forhindret i at komme, fik man Berggreen til at overtage Hvervet.

Berggreen havde en lille poetisk Aare. En Dag i 1874 sad han hernede i den gamle Præstegaard og skrev et Digt: *Om mit Hjerte kunde give sig Luft i en Sang . . .* Han sendte Digtet til sin Far, som 12. Juli 1874 skrev en Melodi til det og sendte begge dele tilbage, idet han selv forsøgte sig med et Vers: *Ak, kunde jeg blot rime som du, min kjære Søn . . .* – Baade Pastor Berggreens Digt og Faderens Melodi blev optaget i næste Udgave af Berggreens Koralbog. Sangen udtrykker, at det gælder om at lytte til Tonen fra Himlen, saa Hjertet tager derimod:

Og findes der en Sangbund, der vil klinge fuldt igen,
maaske den bærer Tonen til andre Hjerter hen.

Det var netop et Formaal for den Forkyndelse, som kom til at lyde her i de følgende Aartier, at den skulde give en saadan Genklang i Hjerterne, saa Tonen kunde bæres „til andre Hjerter hen“.

Thorsminde

Fra et beskedent fiskerleje til en moderne fiskerihavn

Af N. Jensen Dam

Thorsminde ligger omtrent midt på den smalle landtange, der går fra Fjaltring over Bøvling Klit til Sdr. Nissum og skiller Nissum Fjord fra Vesterhavet.

Mindet, som det er kaldet i gamle officielle skrivelser, eller „Æ Miind“, som det lokalt benævnes den dag i dag, hører i kommunal henseende til Sdr. Nissum kommune, men fra umiddelbart nord for stedet og til Fjaltring skel – ca. 10 km – hører klitten under Bøvling sogn (Tangsø kommune). I retslig henseende hører det under Lemvig rets- og politikreds, og skellet for denne er i 1892 af justitsministeriet i en bekendtgørelse fastsat til „det nordlige skel af matr. nr. 1 af Sdr. Nissum markjorder“, og alle arealer i Thorsminde er i matriklen betegnet Sdr. Nissum Klitenge. Grænsen, der er vinkelret på Vesterhavet, skulle derefter trækkes i en lige linie i øst ud over det umatrikulerede område i Nissum Fjord, men denne grænse blev dog i slutningen af 1940 ændret, så dens østlige del fik en skrå retning i nordøst, men ud imod havet er 1892-grænsen bevaret.

Om udviklingen i dette område i løbet af de sidste ca. 140 år har jeg forsøgt i det efterfølgende at give en oversigt, og jeg har som kildemateriale først og fremmest benyttet „Betænkning ang. Ordning af Udløbsforholdene ved Nissum Fjord“ – afsnittet „Historisk Oversigt“ dog i meget sammentrængt form. For fiskeriets vedkommende har fhv. opsynsmand ved Thorsminde Redningsstation, Søren Madsen, Thorsminde, været min kilde.

„I 1833 eller 1834 indsendtes der gennem Ringkjøbing Amt til Rentekammeret fra beboere i en del af sognene omkring Nissum Fjord et andragende om, at der måtte træffes foranstaltninger til at afværge den skade, som fjordens højvande jævnlig forårsagede på engene ved fjorden og ved de tilstødende vandløb, idet fjordens udløb til havet ved vestlige vinde tilstoppedes med sand og grus, som forhindrede bortstrømningen af fjordens vand. Rentekammeret bestemte derefter, at der skulle foretages en undersøgelsesforretning og udarbejdes et forslag med hensyn til ordningen af udløbsforholdene. Efter at et sådant forslag var blevet udarbejdet og vedtaget af lodsejerne, blev det under 25. november 1834 godkendt af Rentekammeret.

Forslaget fastsatte, at midtstrømmens tværprofil ved udkastning – udgravning – skulle have en 4 alens bundbredde, at udkastning skulle finde sted, når vandet stod 2 fod over alm. sommervandstand i fjorden, i december–februar først ved en vandstand på 3 fod (henholdsvis 0,95 og 1,25 m over D. N. N.) – d. v. s. dansk normal 0 – at udkastningen burde ske på 1 dag med maksimalt 80 mand, at bidragspligten lagdes på et areal af i alt 3850 tdr. (ca. 3270 tdr. land eng og ca. 580 tdr. land „Forte“) der omsættes til 3560 bidragsenheder, der også kaldes tdr. land, og at der med amtet som øverste myndighed oprettedes en organisation til udkastningsarbejdets iværksættelse og ledelse.

1839 ændredes sommerflodemålshøjden fra 2 fod til 1½ fod og i 1844 halvårsinddelingen fra marts–november og december–februar til 6 sommermåneder og 6 vintermåneder, og efterhånden ophævedes flodemålene helt og erstattedes ved skøn.

Ordningen i 1834 bestemte, at der hvert 3' die år skulle holdes møde mellem tilsynet og en deputeret fra hver af de 13 bidragydende sogne. Der holdtes imidlertid møder med alle interesserede hvert år, ja tit før hver udkastning. Amtmanden præsiderede ved møderne indtil 1839“.

Denne ordning, der kun tjente til at tilgodese landbrugsforholdene omkring fjorden – fiskeriforhold eksisterede overhovedet ikke på daværende tidspunkt, og der var ingen faste beboere på stedet – synes ikke at have været fyldestgørende eller af nogen længere varighed, og årlige bekostninger har der jo også været forbundet med ordningen, idet betænkningen herom oplyser: „Vedrørende Mindet har kommissionen ladet udarbejde, såvidt kilderne har oplysninger, oversigter for tidsrummet 1834–1860 over de perioder og det antal dage, Mindet har været lukket hvert år, tidspunktet for hver udkastning, hvor stor en arbejdskraft, der har været anvendt, og hvor mange dage der er medgået hertil, samt hvor stor organisationens indtægt og udgift og påligning pr. enhed har været gennem tiderne. Det ses heraf, at Mindet som regel er blevet helt eller delvis lukket omkring maj–Juni måned ved tilsanding fra havet, og af fjordens vand åbnet eller udvidet omkring oktober–december måned, at antallet af „lukkedage“ har varieret mellem 60 og ca. 120 og antallet af „manddage“ mellem 60 og ca. 550, og at påligningen har varieret mellem 0 og 32 øre pr. enhed, i gennemsnit ca. 12 øre, samt at totalbeløbet for ovennævnte periode er ca. 11.000 kr. eller ca. 425 kr. årligt“.

Allerede i det tidsrum, som her er nævnt, blev der arbejdet med at få etableret en mere stabil og varig ordning, og betænkningen nævner herom: „I 1840 fremkom første gang projekt til ordning af fjordens udløb med anvendelse af afvandingssluse, idet proprietær Petersen, Ryssensten, mente, at det for en sum af ca. 40.000 kr. (c: 20.000 rdl. rede sølv) ville være muligt at tilvejebringe en ny udløbskanal med bolværker langs siderne og med sluseanlæg af træ indbefattet porte, der skulle forhindre havvand og sand i at strømme ind i fjorden gennem kanalen, og at opføre en vold af marskjord mellem klitterne til at forhindre havets

indbrud over tangen. I overensstemmelse med de øvrige lodsejeres ønske afviste Rentekammeret imidlertid under 24. december 1840 dette projekt som uoverkommeligt og uhensigtsmæssigt og udtalte, at den hensigtsmæssigste ordning fremdeles var den, der var fastsat i 1834“.

Der synes herefter at være sat ind for alvor på at få forholdene ændret således, at man kunne blive fri for de idelige oversvømmelser af eng- og landbrugsarealerne omkring fjorden og blive befriet for det pligtarbejde, som det på en måde var, til stadighed at skulle stille mandskab til rådighed til udkastning af udløbet, og der begyndte nu at komme entreprenører ind i billedet: „Ved kgl. resolution af 19. juni 1844 meddeltes der strandingskommissionær L. C. Kastberg bevilling til at inddæmme den nordlige mellem Fjaltring, Bøvling og Nees sogne beliggende del af Nissum Fjord ca. 1100 ha. Dette inddæmningsarbejde blev ikke gennemført. Der opførtes vel en del af dæmningerne, men de ødelagdes umiddelbart efter, da de ikke kunne modstå fjordens angreb, når dens vandspejl hævede sig under havets indtrængning igennem Torsminde“.

Her benævnes stedet for første gang som Torsminde, men skrevet uden *b*.

Denne koncession overgik senere til Handelshuset Joseph Qwen og Sønner, København. „I året 1856 indsendte handelshuset Joseph Qwen og Sønner i København et andragende til indenrigsministeriet om bevilling til at inddæmme og udtørre hele Nissum Fjord, idet andragerne påregnede at kunne tørlægge et areal på 5750 td. land“.

Efter at indenrigsministeriet havde haft andragendet „til høring ved Ringkjøbing Amt, underøvrighedene og forstanderskabet for de til fjorden grænsende sogne, udtalte alene Ringkjøbing Amt sig til gunst for andragendet, medens de øvrige stedlige myndigheder alle var mere eller mindre ugunstigt stemt mod andragendet, hvorefter der under 4. september 1857 blev afgivet en kgl. resolution, hvorved indenrigsministeriet blev bemyndiget til at tilkendegive handelshuset Joseph Qwen og Sønner: „At der fra det offentliges side intet haves at erindre imod, at de inddæmme Nissum Fjord og som ejendom erhverve det ved sådan inddæmning indvundne areal, for så vidt inddæmningen bliver påbegyndt inden 2 år fra denne resolutions datum og derefter stadig fortsættes således, at årligt en passende del af hele arbejdet er udført, og dette er fuldført i løbet af 10 år eller senest inden udgangen af året 1867, samt såfremt der, forinden inddæmningen foretages, tilvejebringes samtykke fra samtlige til fjorden grænsende lodsejere som fra de pågældende kommuner og i øvrigt enhver, der ved foretagendets udførelse vil blive skadelidende, og derhos stilles en efter Vort Indenrigsministeriums skøn passende sikkerhed for, at fjordens nuværende udløb, såfremt de ikke ser sig i stand til at fuldføre det påbegyndte arbejde, bringes i samme stand, i hvilken det for tiden befinder sig“.

Indenrigsministeriet fastsatte den i ommeldte kgl. resolution foreskrevne sik-

kerhedsstilling til 8.000 Rdl., og dette beløb blev indbetalt af handelshuset Joseph Qwen og Sønner til statskassen, og inddæmningsbevillingen blev udfærdiget.

I året 1859 overdrog Joseph Qwen og Sønner sine rettigheder efter de ovennævnte bevillinger til Thomas Kingdom i London, og arbejdet påbegyndtes i august 1859 under ledelse af den engelske ingeniør Earle. I den nordlige del af fjorden byggedes en dæmning. Tillige påbegyndtes i 1860 opførelsen af en midlertidig sluse af spinkel tømmer i det gamle Torsminde. Havet ødelagde imidlertid samme efterår denne svage bygning.

Denne sluse har været opført omtrent på det sted, hvor grænsen mellem de to retskredse senere blev fastlagt.

Arbejdet blev herefter fortsat, men mødte forhindringer bl. a. ved en betydelig modstand fra de tilstødende grundejeres side, og der var blevet nedsat en landvæsenskommission til godkendelse af inddæmningsprojektet. Landvæsenskommissionens behandling af sagen trak stærkt i langdrag, og kendelse blev først afsagt 19. september 1863. Kendelsen blev indanket for en overlandvæsenskommission, men denne kom ikke til at afsige kendelse, idet der blev opnået forlig om den kendelse, der var blevet afsagt af landvæsenskommissionen i september 1863.

Nu blev arbejdet påny fremmet, og man skred til udførelse af sluseanlægget i det gamle Torsminde, hvilket anlæg blev fuldført i 1865. I slusen var der vist nok en så bred portåbning, at fiskerbåde kunne passere igennem. Heller ikke denne sluse var holdbar, den blev underskyttet, truede med at vælte og måtte opgives som ubrugelig kort tid efter, at den var fuldendt.

På det tidspunkt ser det ud til, at fiskere er trådt ind i billedet, da der nævnes mulighed for gennemsejling for fiskerbåde, men bebyggelse af fiskere på stedet har der endnu ikke været. Det var endnu stadig afvandingen og udtørringen, der var det fremherskende i foretagendet, og arbejdet hermed fortsatte omend under skiftende selskaber.

I 1863 blev arbejdet overdraget til et under navnet „The Danish Land Company, Limited“ dannet selskab, og det ses, at Vandbygningsvæsenet nu er kommet ind i billedet, da det nu har stillet nærmere betingelser med hensyn til vandets hensigtsmæssige afledning og til dæmpning af den sandflugt, der måtte opstå på de tørlagte arealer. I juni 1866 engageredes stadsingeniør i Odense, cand. polyt. C. Bruun, som ledende ingeniør, og han ledede inddæmningsarbejdet indtil juni 1881. Han havde anset det for ugørligt at bygge slusen i selve det gamle udløb, idet dette burde holdes åbent under slusens opførelse. Han udarbejdede et projekt, hvis omkostninger ansloges til 980.000 kr. med et indvundet areal på i alt ca. 15.000 td. land.

Ved kgl. resolution af 31. december 1869 blev det tilladt A/S „The Danish Land Company, Limited“ at forandre navn til „The Nissum Fjord Company“. Ved samme resolution blev det endvidere tilladt, „at den i henhold til kgl. resolution af 3. juli 1866 fastsatte plan for inddæmningsarbejdets udførelse blev for-

andret derhen, at den sluse, hvorigennem vandet fra fjorden skulle ledes ud i havet, i stedet for at opføres i fjordmundingen (Torsminde Gabet) skulle anlægges på et omtrent 1500 alen nordligere beliggende punkt i den klittange, som adskille fjorden fra havet, og at hovedkanalen som følge heraf skulle føres til dette punkt og ved en gennemskæring af tangen videre til havet“.

Efter i forvejen at have bygget hele to sluser, var man nu endelig nået frem til den plads, som den sluse, der findes i dag, har. Men vanskelighederne tåmede sig stadig op både på den ene og den anden måde, og da der skulle ske gennemskæring af tangen, forlangte indenrigsministeriet nedsat en landvæsenskommission, og over for denne blev der fra de tilstødende kommuner og private lodsejere fremsat adskillige indsigelser mod den af selskabet ønskede ændring i den oprindelige plan. Det lykkedes imidlertid selskabet at opnå et forlig med ejerne af de på selve klittangen liggende lodder, og de øvrige indsigelser blev af landvæsenskommissionen dels erklæret for ugrundede, dels anset for afgjort ved de forannævnte indgåede forlig for overlandsvæsenskommissionen.

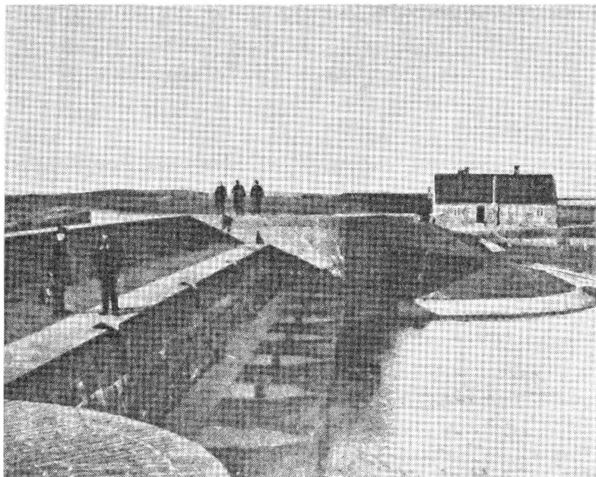
Slusen ved Torsminde blev opført i årene 1868–1870, og i 1869 blev der samme sted tilvejebragt en kanal ved gennemgravning af klittangen. Slusen var udført af murværk og havde 8 gennemstrømsåbninger med selvvrirkende sluseporte ud mod havet samt jernstigbord, der skulle betjenes med spil. Heller ikke denne sluse løste problemet, da det hurtigt viste sig, at den forannævnte kanal ud mod havet sandede til og lukkede slusen.

Der blev opført en slusemesterbolig, og en mand ved navn Adser Kjærgaard blev ansat som slusemester.

I de følgende år førtes der vidtløftige forhandlinger mellem indenrigsministeriet og selskabet, og sidstnævnte gjorde gentagne gange forsøg på at opnå adgang til at blive ejer af Feldsted Kog, men ministeriet tilbageviste enhver forhandling herom.

Den 27. december 1884 meddelte selskabet ministeriet, at inddæmningen af Nissum Fjord var opgivet, og det var nu interesseret i at få oplyst, om ministeriet kunne have nogen interesse i at erhverve slusen med tilhørende slusemesterbolig og de tilstødende klit- og englodder matr. nr. 10, 11, 12a, 12b og 13 af Klitenge, Sdr. Nissum Sogn. Ministeriet havde haft forhandling om denne overtagelse bl. a. med Ringkøbing Amt og de til Nissum Fjord stødende sognekommuner, hvorfra der ikke havde været vist nogen interesse for købet, og ministeriet lod derefter under 11. december 1885 selskabet tilkendegive, at det offentlige ikke ønskede at købe slusen.

Selskabet „The Nissum Fjord Company“ vedblev foreløbig at være ejer af slusen, men det solgte i året 1904 såvel slusen som de selskabet tilhørende eng- og klitlodder, matr. nr. 10, 11, 12a, 12b og 13 af Klitenge, Sdr. Nissum Sogn og slusemesterboligen til den tidligere slusemester Adser Kjærgaard. Salgssummen for slusen, de anførte arealer og slusemesterboligen var i alt 700 kr.

*Slusen af 1870 og
slusemesterboligen
(østsiden). Foto 1896.
Rekonstruktion.*

Det eneste, selskabet havde opnået ved sine lange og besværlige anstrengelser for at få fjorden afvandet og udtørret, var i årene efter 1870 at få inddæmmede fjordens sydøstlige del, Fælsted Kog, ved en 42.000 fod lang dæmning, hvorved inddæmmedes 2500 td. land, hvoraf dog kun 900 td. land blev tørlagt.

At det har kostet selskabet betydelige summer igennem de mange år, der er gået, ses af følgende: „Om de i hele sluseperioden til anlæggene i Nissum Fjord virkelig medgæede summer, har det ikke været muligt at få nøjagtige oplysninger, men det kan ses, at der i årene 1870–1881 af englænderne er udgivet mindst 800.000 kr. Desuden medgik der i årene 1868–1870 ca. 200.000 kr. til slusens bygning. Foruden denne million var tidligere medgået anlægssummer for sluser og inddæmninger før 1866, erstatninger til lodsejere, vedligeholdelse, administration o. s. v., men hvor store disse summer er, vides ikke“.

Hermed var det engelske selskabs rolle udspillet; det havde ikke haft held til at bringe udløbsforholdene i orden og under kontrol, og det blev herefter Vandbygningsvæsenet, som måtte føre opgaven videre. Men nu havde udløbet også fået betydning for fiskerierhvervet; der var flyttet enkelte beboere til Thorsminde, og fra lodsejerside blev der også til stadighed presset på for at få udløbet stabiliseret. Forhandlinger fulgte på forhandlinger; flere landvæsenskommissioner afholdt møder, og der blev foretaget beregninger over de administrative udgifter og deres fordeling, men det før ønskede slutresultat, en endelig og holdbar afvanding af fjorden, udeblev.

I 1929 fik Vandbygningsvæsenet bevilling til udbygning af den bestående sluse, der nu var i privat eje, med tillæg af yderligere 2 gennemstrømsluser og en kamersluse, som den ses den dag i dag, og denne sluse blev åbnet i 1931.

Samtidig blev kørebanen over slusen udbygget, og der blev foretaget uddybning af kanalen fra fjorden og ud i havet, og i kanalens sydside blev der uddybet og indrettet en kajplads, hvor fiskerbåde kunne fortøje, og der blev plads til ca. 30-40 både, men de skulle være indrettet således, at de kunne lægge masten ned for passage gennem slusen.

En slægting af foranævnte Adser Kjærgaard har fortalt mig, at Vandbygningsvæsenet, da det skulle til at udbygge slusen, havde fået nedsat en landvæsenkommission for at erhverve slusen, og der blev da tilbudt Kjærgaard et beløb på 3.000 kr. for slusen og det nødvendige areal til uddybning af kanalen og anlæg af kajplads, men Kjærgaard ville nu ikke afstå slusen for dette beløb, hvorefter der senere blev nedsat en ekspropriationskommission, og denne afsagde kendelse om, at slusen med de nødvendige arealer skulle afstås for 2.500 kr., og således blev det. Kjærgaard beholdt så slusemesterboligen og det af de tidligere erhvervede arealer.

Fiskeriet som eneste ernæringsmulighed for stedet

Som det er kendt fra andre store anlægsarbejder, der har været udført ved off. foranstaltning, er der altid fulgt en arbejdsstab med de pågældende entreprenørselskaber, som har haft arbejdet overdraget, og det har også været tilfældet ved det her omhandlede arbejde. Det siges, at der har været ca. et halvt hundrede mand beskæftiget, og nogle af disse er blevet tilbage og har bosat sig, således Adser Kjærgaard, Kristian Isaksen og mulig flere. Adser Kjærgaard var bådebygger.

Ernæringsmulighederne var blevet små efter slusearbejdets ophør, og derfor blev fiskeriet taget i brug. Derom har tidligere opsynsmand ved redningsvæsenet Søren Madsen, der er født i 1896 i Thorsminde, fortalt.

I slutningen af 1800-tallet var stedet kun et meget lille fiskerleje, og der var da kun nogle få beboere, 7-8 familier, og på Bøvling Klit omtrent samme antal. Alle beboere ernærede sig ved fiskeri i fjorden og på havet, samt af lidt fåreavl. Fårene græssede i klitterne. Nogle enkelte af beboerne havde købt sig et engareal, så de kunne holde én eller to køer; der kunne så kærnes smør, og de kunne få mælk til børnene; de var alle børnerige familier med 8-14 børn hver.

Indtil 1929 var udløbet fra fjorden tilsandet, undertiden flere gange om året, og da måtte beboerne og lodsejerne omkring fjorden selv sørge for at få det åbnet. Der var udtaget en opsynsmand ved udløbet, og når vandet i fjorden var steget til ca. 1 meter over daglig vandstand, og vandstanden i havet var lavt, sørgede opsynsmanden for, at der blev „bøjet“ til udgravning af løbet, og så mødte alle de tilsagte og begyndte at grave en smal rende fra fjorden og ud i havet på det sted, hvor fjorden var nærmest havet; det kunne godt variere noget fra den ene gang til den anden. Fjordvandet dannede da under udstrømningen i løbet af ca. et døgn et åbent løb, hvorigennem der kunne sejles ud og ind fra havet.

*Et af de ældste huse
og det mindste hus på
Thorsminde.
Foto 1926.*

Der var sam regel to sæsoner, hvor fiskeriet særligt blev drevet på havet; det var ca. 2 måneder om foråret og 2 måneder om efteråret, og for at fiskeriet kunne regnes for nogenlunde godt, skulle det helst indbringe ca. 300 kr. om foråret og ca. 150 kr. om efteråret til hver fisker. Når havet var uroligt (og ligeledes på visse tider af sommeren), var det fjorden, der skulle give føden. Der blev kun benyttet ganske små både eller pramme på fjorden, og de lå inde i fjorden. Havbådene lå altid på eller ud til stranden, enten udløbet var åbent eller ej, det var kun robåde, men det var ret gode og solide både, og med tiden blev de også forsynet med små motorer, men det var stadig åbne både.

Selve bebyggelsen dengang lå meget lavt og spredt, og ved højvande i fjorden eller ved digebrud kunne husene sættes under vand – dog undtagen Adser Kjærgaards og Kristian Isaksens, som lå noget højere, og der holdt så de andre familier til, indtil vandstanden igen var blevet normal. Det fortælles, at vandet en gang steg så meget, at det stod op i vandgryden på komfuret, og gulvbrædderne sejlede rundt i stuen.

Der var ingen gæld på ejendommene, og der var ingen skatter. En fisker kom ikke til at betale skat, inden han var fyldt 30 år, og så kom han kun af med 15 kr. om året. Fiskene blev solgt omkring i sognene enten af fiskerne selv eller af fiskehandlere, som kom og købte af fiskerne. En mand, som havde været bager i Bonnet, var tilflyttet – bager Jepsen kaldte de ham – han havde to islænderheste; han kørte en dag i hver uge med fisk i sognene nordpå og kom om aftenen tilbage med proviant, som han havde købt i Bonnet Brugsforening, og provianten blev fordelt mellem fiskerne.

Omkring 1914 blev der mulighed for eksport af fisk, og fiskerne kunne nu afsætte hele deres fangst samlet til eksportør Chr. Jørgensen, Bøvlingbjerg.

Børnene gik i skole dels i „klitskolen“ – den lå omtrent midt på Bøvling Klit – og dels i et udhus ved Adser Kjærgaards ejendom – den lå tæt ved slusen. Læreren var som regel en seminarist, og han boede i „klitskolen“, men der har dog også været lærere, hvis hele uddannelse var et ophold på en højskole eller en efterskole. Der var undervisning hver anden dag i „klitskolen“ og hver anden dag i „Æ Miind“, og læreren måtte så hver anden dag gå de ca. 3½ km til Thorsminde i al slags vejr. Der var ingen vej; vognene kørte i engene tæt ind til klitterne, men læreren og posten, der kom fra Fjaltring, holdt en sti vedlige oppe i klitterne. Konfermanderne gik til præsterne enten i Fjaltring eller Husby.

Redningsvæsenet blev oprettet i Thorsminde i 1882 med en redningsbåd og et raketapparat, men hestekraften til at køre båden til havet skulle leveres fra gårdene i Fjaltring, da der ingen heste var i Thorsminde, og der skulle mindst to spand svære heste til hver gang, da der krævedes 4 heste til at trække redningsbåden igennem klitterne.

Da slusen blev genåbnet i 1931, og der blev tilbygget kammersluse, blev den gamle redningsbåd ombygget med en motorbåd, og denne blev anbragt i et nyt redningshus ved østenden af kajpladserne, og det blev ordnet således, at redningsbåden var anbragt på en slikske, så den kunne skubbes lige ud i kanalen, sejle igennem slusen og hurtigt komme på havet, og hestekraft blev herefter uforønden. Det gamle redningshus, der lå umiddelbart ind til klitterne, fik byen overgivet til indretning af en kirke, der betjenes af præsterne skiftevis fra Bøvling og Sdr. Nissum.

I tiden fra 1. november 1925 til 30. september 1965 har jeg på en måde personlig haft tilknytning til stedet, idet det hørte ind under det tjenesteområde, jeg som politimand betjente i denne periode. Jeg har således kunnet følge med i den udvikling, der er sket i de sidste ca. 40 år, og den må betegnes som ret enestående set i forhold til de anstrengelser og det arbejde, som var gået forud i de forløbne ca. 100 år for at bringe udløbsforholdene i blot nogenlunde tilstand.

De første år måtte jeg også benytte stien i klitterne og tage turen fra Fjaltring til Thorsminde til fods, men der blev senere mulighed for at kunne benytte motorcykel eller bil, men vanskeligt var det alligevel. Kanalen fra havet og ind til slusen var tilsandet, og udløbet blev stadig udgravet med „bøjjet“ mandskab og ved håndkraft. Forholdene var vanskelige, og levevilkårene for beboerne var meget små. Der flyttede da stadig flere familier til, og der blev arbejdet ihærdigt med udbygning af fiskerflåden, men det var dog først efter 1931, da kammerslusen blev åbnet, at det ret tog fart. Nu blev bådene større, og der kom ca. 4-5 stykker til årligt, og det blev nu også til tider ret store fangster, der indbragtes.

I slutningen af 1930'erne foranledigede Vandbygningsvæsenet, at der blev op-

ført et beskyttelsesdige, der strakte sig fra slusen i syd og til gården „Dalgaard“ i Fjaltring i nord, og samtidig blev der anlagt en indgrøftet vej øst ind til dette dige. Vejen havde dog kun gruset vejbane. Arbejdet blev udført af entreprenør Bechgaard, Aarhus. Da arbejdet var halvt færdig, kom besættelsen i 1940, og arbejdet måtte afbrydes, men det blev optaget straks efter krigen, og i 1947 blev vejen åbnet, og dermed var vejforbindelsen i orden for al trafik.

Forinden dette arbejde kunne påbegyndes, måtte der foretages ekspropriationer af hele linien, som dige og vej skulle gå igennem, og der blev nedlagt tre ejendomme i Fjaltring, på Bøvling Klit ca. 12 ejendomme, og de sidstnævnte beboere, med undtagelse af to, flyttede nu til Thorsminde. De fik tilkendt erstatning for deres nedlagte ejendomme, så de med et beskedent tillæg kunne bygge nye huse, og så var de nu på fiskepladsen.

I 1950 blev fiskepakhuset opført på havnen, hvorefter fiskerne kunne stå indendørs og pakke og sælge deres fangster. I 1957 blev der oprettet fiskeauktion; den blev afholdt i pakhuset, der blev udvidet lidt i den anledning, og Harald Winkel blev udnævnt til auktionsmester. Herefter kunne den årlige omsætning gøres op, da al salg af fisk nu går over auktionen. Der omsattes på auktionen i 1957 fisk for 1.400.000 kr., i 1958 for 1.600.000 kr. og i 1966 for 5.750.000 kr.

Harald Winkel blev valgt til formand for fiskeriforeningen, og sammen med foreningens øvrige bestyrelse gik han nu stærkt ind for at få bygget en ny havn, og denne skulle anlægges vest for slusen og syd for kanalen, så bådene kunne sejle fra havet og direkte ind i havnen. Der blev sendt flere andragender til fiskeriministeriet, og bestyrelsen var flere gange til direkte forhandling med ministeren, og dette resulterede i, at der i 1964 blev givet bevilling til anlæg af den ønskede havn, og arbejdet hermed blev straks påbegyndt, og det blev fremmet så stærkt, at havnen var færdigbygget i 1967, og den 21. august 1967 blev den indviet af fiskeriminister J. Risgaard Knudsen.

På havnepladsen er samtidig opført en stor, moderne auktionshal med indbyggede pakhuse, hvor fiskeeksportørerne kan pakke deres fisk, og lige ved siden af et nyt isværk, der leverer bådene forsyning af is, da de nu sejler langt efter fiskene, ligesom de nu også driver fjernfiskeri både i Kattegat og Østersøen.

Byen er vokset til et indbyggertal på ca. 500, og den består nu af så godt som nye, moderne huse. Der er udført kloakanlæg, der dækker hele byen, og samtidig med anlægget af den nye havn har amtsvejvæsenet udbygget nye gader og store, brede fortove, og gaderne er asfalterede, og det er i det hele en moderne by.

Fiskerflåden består af omkring 40 til dels nye, store både, udstyret med de mest moderne hjælpemidler som radio m. sender, ekkolod o. s. v., og den føres af mange unge, dygtige fiskere, der for en stor del er 2. eller 3. generation af dem, der selv skulle grave sig ud til havet; det beviser jo, at det kunne nytte at tage den opgave op, som englænderne efter 1904 så sørgeligt måtte forlade, men stridigt har det alligevel været.

Tre Vestjyder

Af C. S. Nygaard

Vestjyder eller Vestjylland er et vidt Begreb, thi baade Ringkøbing og Ribe Amter regnes jo med til Vestjylland. Mærkeligt nok regnes Thy ikke med, skønt Kysten fra Thyborøn til Hanstholm er næsten lige saa vestvendt som den fra Thy til Esbjerg. Men det er jo nok Limfjorden, der giver et saa skarpt Skel mellem Thy, Hanherred, Vendsyssel og det øvrige Jylland, saa det er mere naturligt at kalde de tre Dele nordenfjords for Nordjylland – skønt det nu nok kan hævdes, at Thy og Thyboere ligner Vestjylland og Vestjyderne mere end Vendsyssel og Vendelboerne.

De tre Vestjyder, jeg vil skrive lidt om, skulde nu egentlig kaldes „Harboer“, thi før Danmark blev inddelt i Amter, kaldtes de forskellige Landsdele „Sysler“. Det eneste, der er tilbage af denne Betegnelse, er vist Vendsyssel, men det er blevet mere og mere almindeligt at bruge Navnet Hardsyssel om den nordlige Del af Ringkøbing Amt. Historisk Samfund for Ringkøbing Amt kalder sit Aarskrift „Hardsyssels Aarbog“, og i historisk-geografiske Skildringer træffer man oftere end før denne nye – eller gamle – Betegnelse.

Dr. phil. Villads Christensen skriver f. Eks. i „Danmark, Land og Folk“ (S. 399, 3. Del): „Hardsyssels Indbyggere er Harderne eller Harboerne, og det udbredte Slægtsnavn Harbo stammer altsaa herfra. Maaske har ogsaa Kongenavnet Hardekud Tilknytning til Hardsyssel, thi Provinsens Navn er oprindelig Hard eller Harthe Sysse, og Navnet Knud synes særlig at være knyttet til Hardernes Land. Da Navnet Thøger hører hjemme i det sydlige Thy, bliver Knud Thøgersen saaledes det typiske Navn for Manden fra de vestlige Limfjordsegne“.

Den kloge og inspirerende Egnshistoriker gør sig nu – tilsyneladende – skyldig i en lille Tilsnigelse: Thi naar han nævner Knud Thøgersen som det typiske Hardsyssel-Navn, saa ved han nok, at Lemvig-egnen har sine Thøgersener, men han ved ogsaa, at den Knud Thøgersen, hvis Navn alle Egnens Folk kender, ikke var født der, men stammede fra Salling. Men han ved for det tredje, at denne Knud Thøgersen var noget af en „Mærkesmand“ for Lemvig-egnens Bønder, og derfor er det et helt Fund, han har gjort, da han i denne Kombination af Navne fandt en Repræsentant for gammel nordisk Kæmpeaand og Kristenaand paa disse Egne.

(Vi husker jo Knud den Store og Knud den Hellige, men mindre den hellige Thøger, der efter Sagnet skrinlagdes i Vestervig Kirke, hvor der skete Mirakler ved hans Grav).

Knud Thøgersens Historie skal jeg ikke fortælle, men jeg vil nævne enkelte Træk fra hans Erindringsbog, der netop hedder „Træk fra et langt Livs Oplevelser“.

Han var som nævnt Sallingbo, men som han siger: Selv om det hedder: „Var Salling hed, som den var fed, var der ikke bedre Land i Kristenhed“, saa har Salling ogsaa sin svage Side. Mod Vest var der mager Sandjord mellem bakkede Hedestrækninger, afbrudt af Kær, Smaasøer og Engdrag. Og paa et af de simpleste Sandarealer laa det Husmandssted, som var Knud Thøgersens Hjem. Det var et fattigt Hjem. Faderen kunde ikke ernære sin Familie alene ved Jordbruget, men „kompenserede“ sin Indtægt ved at drive Fiskeri paa Fjorden eller ved at gaa paa Dagleje. Men, skriver K. T., der avledes udmærkede melede Kartoffler paa den sandede Jord, og naar man saa fik Fisk til, manglede man da aldrig noget at spise, selv om Spisesedlen var lidt ensformig. „Fisk og Kartoffler og Kartoffler og Fisk. Dette mindes jeg, var den væsentlige Afveksling i vor daglige Kost“.

Undertiden bagte Moderen Bygmelspandekager, som Børnene ansaa for Gildesmad. Sigtebrød blev der kun bagt til Jul. „Nej, naar Moder bagte, lavede hun særlige Kager til os af Grovmelsdej. De var i Andeskikkelser og blev spist med Appetit uden Smør eller andet Tilbehør. Underernæret? Jo Pyt! Nutidsvrøv!“

Det var andre Tider dengang! Han fortæller et lignende Træk, der staar i den dybeste Kontrast til Jeppe Aakjærs Skildringer en Menneskealder senere. Det drejer sig om hans Arbejde som Faarehyrde. Her er ingen Jammer og Beklagelse over den fattige Drengs onde Kaar. Nej, han „røgtede sit Kald“ som Faarehyrde, liggende paa Solsiden af de brede Kæmpehøje, hvorfra alt tegnede sig klart gennem den høje Septemberluft. „Aa, de dumme Fæ, som beklager Vogterdrengen. Han har haft sine lykkeligste Timer, sine herligste og uskyldigste Drømme, mens han frit skuede over Hjemlandets Herlighed, og Kvæget laa og tyggede Drøv paa Formiddagsmaden“.

Et Træk mere fra Knud Thøgersens Barndom skal fortælles, fordi det viser den uhyre Betydning, Barndommen har, og et godt Hjem kan have i et Menneskeliv.

Som 10-aarig fik Knud Plads paa Lunø paa den anden Side Fjorden, hvor hans Fasters Mand var Lærer. Han havde det godt, men længtes! Somme Tider kunde Længslen blive saa stærk, at han kravlede op paa en Havrestak for om muligt at kunne se et Glimt af sit Hjem, men maatte nøjes med at se Skyerne, der vandrede hen over det fra Synskredsen i Nordvest.

Jeg vil citere nogle Linier af Knud Thøgersens Bog om Længslen. De er saa smukke, at de burde være klassisk Læsning.

„Hvor Barnelængsel er en underlig Ting! Man er i en Sjælskvide, der sammensnører alle Bevidsthedsorganer og presser al Glæde, alt Haab ud af dem, indtil

man endelig opdager en spirende Evne i sit Indre, et Kald til at kæmpe imod sin egen Forsagthed, fordi den Tilskikkelse, som fremkalder Forsagtheden, er en given Ting: Her skal du være, lyde, passe dine Ting, hvis du ikke vil bringe Skam eller Sorg over dit Hjem, og dit Hjems Gud er jo med dig og vil hjælpe dig gennem Længslen“.

Og saa gør han Resultatet af denne Sjælsspænding op med følgende smukke Betragtninger: „Barnlig set er man efter en saadan Sommers Udfærd et nyt Menneske. Hengivelsens Evne er bleven én herlig bevidst, saa man er kommen i en anden Stilling til sit Hjem end den fordrende. At bringe virkelige Ofre over for Forældre og Søkende falder én naturlig og let i hvert Fald den første Tid efter Hjemkomsten, indtil Egenkærligheden igen begynder at rejse Hovedet“.

Ved en ulykkelig Hændelse paadrog K. T. sig som 19-aarig en Hjertesygdom, der tvang ham til at opgive sin Gerning som Landmand og lade sig uddanne til Lærer paa Ranum Sem. Han fik Lærereksamen i 1874 og var derefter Lærer forskellige Steder, Højskolelærer ved Lundby Højskole i Himmerland, Friskolelærer i Lemvig m. v. og forsøgte saa i 1882 at starte sin egen Højskole paa Dybebjerg ved Bonnet, en Mils Vej sydvest for Lemvig. Men Forsøget mislykkedes – vist nok af flere Grunde. For det første var det nærmest haabløst – dengang – at oprette Højskole i Vestjylland, fordi Strømmen gik til de store Skoler paa Øerne. For det andet var Knud Thøgersen en lidt kantet Natur, der havde sine egne Meninger og aldrig kunde tie i en offentlig Debat, selv om det havde været klogt at gøre det.

Og saa skete det mærkelige, at denne Enspændernatur alligevel ikke blev en ensom Mand, der lukkede sig inde med sin Skuffelse eller rejste et bedre Sted hen. Nej, han blev boende og omdannede sin Højborg til et Husmandshjem, der gennem de fattigste Kaar blev et Forbillede for hans Standsfæller i gammeldags jævn og sund Livsførelse. Flid, Nøjsomhed, personlig og aandelig Styrke, med ét Ord: Karakter – det var hans Særkende. Det er opløftende at se, hvad det dog er, der skaber Respekt for et Menneske i det lange Løb. Knud Thøgersen blev nok en Slags Fører for Husmændene, men Føringen laa mere paa det teoretiske Felt end paa det praktiske. Det var paa Ideernes Omraade, han hævdede sig. Som Andelsmand, som Friskolemand, som grundtvigsk Valgmenighedsmand, som politisk Outsider (en Tid Formand for det radikale Venstre, siden dets stærke Reverser. Altid i Opposition mod Flertalsvælde eller Partidiktatur – „I vor hjemlige Kreds har jeg alle Dage givet Rollen som politisk Fribytter, og den er mig naturbestemt til min Dødsdag“, skriver han i sin Erindringsbog).

Frihedsmand til Fingerspidserne – det er vel den korteste Karakteristik, der kan gives af K. T., og som saadan blev han kendt over hele Egnen – for ikke at sige over hele Landet – som Deltager i offentlige Diskussioner, mundtlige eller skriftlige. Og da man i Anledning af hans 70-Aars Fødselsdag 4. April 1921 indbød ham til en Fest i Lemvig, var det „smaa“ og „store“ Landmænd, Byfolk, Folk fra forskellige politiske og religiøse Retninger, der stod sammen for at hylde ham

– som en Personlighed af Format – for ikke at bruge saa stærkt et Ord som „Aandshøvding“.

En anden Mand, en *indfødt* Harbo, der hævdede sig over Jævnmaalet af Landsmænd, var den bekendte Seminarieforsøger – og en Tid Undervisningsminister – Jens Byskov fra Gjedved Sem. Han kom til Verden 1. Juni 1867 i Nr. Nissum, altsaa i det Sogn, som har givet Nissum Bredning Navn, og han var efter min Mening ikke blot en ægte Harbo, men en af de ypperste Repræsentanter for den vestjyske Race.

Det var ham en Hjertesag, at Racen holdtes ren, og han har kæmpet mangen en Dyst for at holde al Svulst og Forlorenhed ude af jysk Tale og jysk Udtryksmaade. Det kunde der siges meget om og meget mere om hans straalende Evner som Lærer og Folketaler. Her kan dog kun blive Plads til et Par Glimt. – En af hans Elever skrev i „Gjedved Budstikke“ 1944: „Vi husker allesammen disse Timer, da Byskov fik et eller andet Problem til at fænge i vore Sind – pustede lidt til Gløderne, som man gør, naar man tænder op i en Kakkelovn, og der er daarligt Træk, og saa gaar, naar man er sikker paa, Ilden ikke gaar ud. Saa stak Byskov af med et lunt Smil – efterladende et ivrigt diskuterende Publikum, der var ved at glemme alt andet, selv Bagerens Kager eller varme Wienerbrød“.

Paa samme Maade har Byskov kunnet holde en stor Forsamling i Aande med sine tankevækkende Foredrag. Han appellerede til det, man i Psykologien kalder „logisk Følelse“, der jo ytrer sig i, at den sætter en Tankevirksomhed i Gang, der kan være mindst lige saa „varm“ som det, man i almindelig Forstand kalder Følelse.

Byskovs berømteste Foredrag, det, der har Titlen „Begavelse“, handler netop om den logiske Følelse, som ikke kan blive tilfredsstillet, før den har ført en Tanke til Ende. Forskellen paa et begavet og ubegavet Menneske – siger Byskov – ligger ikke i *Evnen* til at tænke, men i *Lysten* til at forfølge en Tanke – eller maaske rettere i *Ulysten* ved at slippe en Tanke, før den er ført til Ende!

Det er altsaa *Følelsen*, der er den drivende Kraft, og derfor slutter Byskov ogsaa Foredraget med at sige: „De kan gerne sige, at det, De har faaet, kun er en Prædiken om det bekendte Vers af Grundtvig: „Han har aldrig levet, som klog paa det er blevet, han først ej havde kær“.

En af de mest „bedaarende“ Egenskaber ved Byskov som Folketaler var hans Humor, der kunde faa et Anstrøg af Drilleri, naar han deltog i en Debat om vigtige Spørgsmaal. Han var jo som Knud Thøgersen Frihedsmand til Fingerspidserne, og det var en Fest at høre ham diskutere med Afholdsagitorerne Harald Bergstedt og Larsen Ledet! – Den første gik hurtigt amok over for den uforstyrrelige, irriterende roligt smilende Satyr. Den anden maatte opbyde al sin Veltalenheds Vælde for ikke at blive slaet helt ud. – Engang kom Byskov – tilfældigt – til et Møde, hvor Larsen Ledet diskuterede med Lektor Røgind om personlig Fri-

hed. Larsen Ledet fastslog med stor Aplomb, at den personlige Frihed havde sine ofte ret snævre Grænser! Hvis en Mand f. Eks. gik paa Gaden og svingede ugenert med sin Stok og saa ramte en med- eller forbipasserendes Næse, saa havde han jo straks overskredet Grænsen! Dette Billede skulde selvfølgelig illustrere, at Manden, der holdt paa Snapsen, meget let kunde komme til at genere sin Næste! Lektor Røgind var ikke hurtig nok i Vendingen til at parere Angrebet, men saa bad Byskov om Ordet og sagde, at selv om Larsen Ledet havde Ret i, at *min* Ret endte, hvor Næstens Næse begyndte, saa kom det dog i nogen Grad an paa, hvor lang Næstens Næse var, og hvor tilbøjelig han var til at stikke den i andres Sager!

Hvor en Ting har sin Styrke, har den ogsaa sin Svaghed, siger et gammelt Ord. Byskovs Styrke var jo hans klare Tanke og sunde Fornuft; hans Svaghed var nok, at han kunde forfalde til at bruge sin skarpe Forstand til at vende op og ned paa Tingene af Lyst til at rokke ved de alt for sikre Meninger, som de fleste Mennesker „hyggede“ sig med – ikke mindst de lærde!

Derfor var det ikke helt ved Siden af, naar Larsen Ledet ved en anden Lejlighed sagde om Byskov, at han var „Danmarks største Paradoksmager“. Jeg skal senere nævne et Par Eksempler paa Byskovs Paradokser, men først vil jeg omtale en tredie Harbo, der er blevet endnu mere berømt end Husmanden Knud Thøgersen og Skolemanden Jens Byskov, nemlig Digteren Thøger Larsen, der er født 24 Aar efter K. T. og 8 Aar efter J. B.

Thøger Larsen var Lemviger og levede i Lemvig hele sit Liv som Redaktør og Digter, men han var af Bonderod og født i Tørring Sogn, hvor hans Far havde en lille Gaard, men desuden ernærede sig som Fisker og Tækkemand.

Jeg skal ikke prøve paa at vurdere Thøger Larsen som Digter og Menneske, men jeg vil nævne et Par Træk om ham, der staar at læse i et Mindeskrift, som „Lemvig Hjemstavnsforening i København“ udgav i 1945 i 70-Aaret for hans Fødsel.

At T. L. var typisk Vestjyde – tung, kritisk „ukultiveret“, ligegyldig med sit Udseende og sin Anseelse – er der mange Vidnesbyrd om. Hans gode Ven, Kreditforeningsdirektør Orla Buhl, der var baade en stor Spasmager og Visemager, skrev engang i en Revy en Sang om ham, hvori der staar: Mange rundt i Riger og mangen en Lemviger beundrer Thøgers Værk. Thøger han er ligeglåd, hvad hele Verden siger og mangen en Lemviger!

Orla Buhl, der tillige var en dygtig Tegner, skrev under en Tegning af Thøger Larsen følgende modificerede Valgsprog: Folkets Ligegyldighed, min Styrke!

O. B. fortæller et Træk, som belyser dette. Jakob Knudsen var paa Foredrags-tourné paa Lemvigegnen og logerede hos Orla Buhl. B. inviterede Thøger Larsen til at spise til Middag sammen med sin ældre Digterkollega, men Thøger sagde Nej. „Jeg vil ikke ødelægge noget for jer. Jeg har for nylig kritiseret J. K. sønder og sammen, og det kan han givet ikke tage!“ – Der kom dog et Møde i Stand,

men nogen særlig Kontakt blev der ikke etableret mellem Mændene, skriver O. B., men J. K. laante nogle af Thøgers Produkter og læste hele Natten, hvorefter han sagde til O. B.: „Hvor er han storartet. Den Mand bliver ikke tilstrækkelig paa-skønnet“. J. K. fattede nu den Plan, at han som Konsulent for det Anckerske Legat vilde indstille T. L. til den aarlige Understøttelse – hvilket dog ikke kom til Udførelse, da Jakob Knudsen var død, før Dispositionen skulde træffes.

At Mødet mellem de to Digttere endte „uden nogen særlig Kontakt“ kan godt undre, da der aabenbart var et dybt aandeligt Slægtskab imellem dem, men jeg tænker, det kom mest af deres religiøse Indstilling. T. L. var fra et Hjem, hvor der herskede en dyb Religiøsitet af en noget pietistisk eller indremissionsk Farve. Han overtog *ikke* sine Forældres Tro og var vel nærmest Modstander af en kristelig Livsanskuelse, men Dr. phil. Søren Haller, der ogsaa har skrevet en Artikel i Mindeskiftet, siger heri, at vel kan og skal der ikke skrives om, hvad T. L. inderst inde har tænkt om disse Ting, men „saa meget skal blot efter den paalideligste Kilde meddeles, at T. L. ved en livsvigtig Begivenhed søgte og fandt Hjælp i Grundtvigs Vers: „Sov sødt, Barnlille! Lig rolig og stille! Saa sødelig sov som Fuglen i Skov, som Blomsterne blunde i Enge! Gud Fader har sagt: Staar, Enge, paa Vagt, hvor mine de smaa er i Senge!“

Der er store Lighedspunkter mellem de tre Vestjyder eller Harboer, jeg her har omtalt!

En enkelt særlig Ting vil jeg nævne til sidst: at de alle tre var opvokset under meget smaa og fattige Kaar. Dette kunde nok friste en Sceptiker til at sparke ud efter Velfærdssamfund, social Forkælelse og moderne Børneopdragelse og deslige, men her bliver man pludselig standset af „Paradoksmageren“ Byskov, der i sin Bog „Oplevelser og Betragtninger“ skriver et Sted, at det slet ikke er sikkert, at Børn fra fattige Hjem bliver mere dygtige, mere nøjsomme, mindre fordringsfulde end Børn fra velstaaende Hjem, og der er endda en Fare for, at de bliver mere haardhændede; „for at sige det groft: De trange Kaar kan frembringe gode Albuer, de gode Kaar gode Hjerter“.

(Maaske bør man dog her anføre et Par kritiske Bemærkninger til Byskovs Paradokser, som en af hans bedste Lærlinge, Forfatteren Anders Uhrskov, har fremsat i „En Bog om Byskov“. De er rettet mod et Foredrag om „Ros og Dadel“, hvori Byskov siger: „Det gælder om for de voksne, at det er af Betydning, at Opdragelsesmidlerne Ros og Dadel anvendes i det rigtige Forhold. Jeg tror, vi har godt af at møde begge Dele, men mest Dadelen. Enhver Landmand ved, at den rette Foderblanding har saa meget at sige, naar der er Tale om Husdyrene, og i Menneskets Verden gælder det samme, naar der er Tale om Karakterens Ernæring og Dannelse. Jeg vil antage, at den mest passende Foderblanding her er saadan noget som 95 pCt. Dadel og 5 pCt. Ros. Det er i alt Fald helt galt og kan være skæb-

nesvangert, om man faar de to Procenter byttet om, den Kost kan intet Menneske taale i Længden“.

Uhrskov kommenterer: „Jeg maa beklage, at jeg, hvad de to Procenter angaar, er af den ganske modsatte Mening. Hvis et Barn kommer ud for 95 pCt. Dadel, bliver dets Barndom forkvaklet, rimeligvis ødelagt. Hvis en normal voksen kommer ud for angivne Procent Dadel, bliver han slaaet ud. Det skulde være et mærkeligt Menneske, der kunde holde til saadan en Trommeild, som 95 pCt. Dadel, d. v. s. Kritik, frembyder. Jeg er ikke engang sikker paa, at en forholdsvis robust Natur som Byskovs kunde tage det“.

Saa følger Uhrskov nogle Linier til, der viser, hvor svært det har været for ham at sige sin beundrede Lærer imod. Det tjener baade Mester og Lærling til Ære: „Hvis denne Bog (Uhrskovs Bog om Byskov) indeholdt 95 % Dadel, vilde den være ulæselig og bunduretfærdig. Men ganske enkelte Procent Dadel kan ikke undgaas, det vilde heller ikke være i Byskovs Aand at gøre det. Og Byskovs Aand har jeg i tresindstve Aar i væsentlig Grad følt mig vejledet af i min Tænkning. Maaske er det derfor, jeg siger ham imod“.

Paradoks-Beskyldningen mod B. faar ens Tanker til at strejfe den mest berømte Vestjydes Navn, Søren Kierkegaard. En af *hans* dygtige Lærlinge, Prof. K. E. Løgstrup, har sagt et godt Ord, som man kan sige er smedet i samme Esse som Søren Kierkegaards (Inderlighedens). Da han rejste fra Sognepræsteembedet paa Vestfyn og i den Anledning blev interviewet af Redaktør Rosted, Assens, sagde han om sin Prædikemaade, at han havde gjort, hvad han evnede for at skabe „den fornødne Spænding mellem Ord og Menighed, mellem Tekst og Tilværelse, som er en Forudsætning for, at en Prædiken er til at holde ud at høre paa“.

Thøger Larsen har haft den „fornødne Spænding“ i sig. Derfor kan det ske, at han, den *ikke-kristne* Digter, kan sige Ord, der griber dybere end mange af vore kristne Forkynderes. I et Digt, der handler om Livets og Dødens Gaade, siger han:

Du føler, hvor Livsflammen Aar for Aar
forbrænder dit Hjerte til Kul,
hører den hylende Træk, der gaar
gennem Livsgaadens Nøglehul.

Det eneste, der kan lindre hans dybe Livssmerter, er Tanken om Barndommen. Derom har han skrevet et Vers, der gaar dybere til Hjerte end mange af de skønneste Vers fra Salmebogen:

Vær glad, om du møder et vissent Skær
i Drømme fra Barndommens Vaar.
En Naadens Søvn. Din Fader er nær,
din Moder i Køkkenet gaar.

Clausager-Slægten

Af Jan Aas Jansen

Det er ikke min Hensigt i denne lille Opsats at skrive Clausager-Slægstens politiske Historie eller dens Deltagelse paa saa mange forskellige Maader i anden offentlig Virksomhed, dertil mangler jeg Indsigt og Materiale.

Men jeg synes, der maaske kunde være Grund til, her i Amtets historiske Aar-bog at mindes det – om ikke enestaaende saa dog sjældne Tilfælde – at Slægten har været repræsenteret i fire Generationer af seks Personer i det danske Folketing i 62 Aar og i Landstinget i otte Aar i Tidsrummet fra 1849 til 1945, og ligeledes de mange betydelige Tillidshverv inden for Amtets Grænser, som Slægten har været betroet.

Clausager-Navnet har Slægten taget efter Gaarden Clausager i Sædding Sogn, hvor den bosatte sig i 1833.

Efter Grundlovens Givelse i 1849 valgtes Gaardejer Jens Andersen Clausager som Skjern-kredsens første Folketingsmand 1849–54 og 1858–62.

I Folketinget tilsluttede han sig Partiet „Bondevennerne“, som Venstre dengang hed. Han var tillige en anset Mand i sin Hjemegn som mangeaarigt Medlem af Sogneforstanderskab og Ringkøbing Amtsraad m. m.

I sin private Virksomhed virkede han meget med Opdyrkning af Hede og Engvanding. Paa hans Gravsten paa Sædding Kirkegaard staar der:

Jens Andersen Clausager
født i Bjergbo 8/10 1809 død i Clausager 1/9 1885.

At gavne, glæde og fornøje
havde stedse han for øje.
Folk og Land han havde kær
elsked' dog sin Gud især.

Jens A. Clausagers ældste Søn, Anders Jensen Clausager, var ligeledes Folketingsmand for Skjern-kredsen 1866–78 og 1887–90 og tillige Landstingsmand for 11. Landstingskreds 1878–86.

Om ham skriver H. Vulf i „Den danske Rigsdag“ 1882: „Han er en af de mest sympatiske Bønder i Rigsdagen; der er noget sobert, trofast, men tillige be-

A. B. Clausager

M. Clausager

A. J. Clausager

stemt over ham. Man føler sig vel i Selskab med den nette Bonde med det aabne Ansigt“.

I Rigsdagen tilsluttede han sig det forenede Venstre og stemte i 1866 mod Grundlovsindskrænkningen.

I 1872 er han Venstres Medlem af Udvalget om Højres Skoleforslag – Udvidelse af Skolepligt til 15 Aar og andre Tvangsbestemmelser – hvilke han modsatte sig.

I 1877 er han Medlem af det forenede Venstres Bestyrelse som Medunderskriver paa Protest mod den første provisoriske Finanslov.

Ved Partiet Venstres Deling i 1878 fulgte han Frede Bojsen, som dannede det moderate Venstreparti, og under dette Partis Forligsbestræbelser med Højre i 1888 anbefaler han dette med følgende Ord: „Følelsen er imod Forliget, men Fornuften siger: Den gunstige Lejlighed bør benyttes. Grundlaget er taalelig, antagelig, der er næppe Udsigt til noget bedre“.

I sin Hjemegn var han Amsraadsmedlem, Landvæsenkommisær og Branddirektør m. m.

Fred. Nørgaard og Hans Jensen giver ham da ogsaa det Skudsmaal i „Venstres Historie 1837–1937“: „Folketingsmand, Gaardejer A. J. Clausager nød stor Anseelse overalt i hele Vestjylland“.

En anden af Jens A. Clausagers tre Sønner, Anders Bjergbo Jensen Clausager, var ogsaa Folketingsmand for Skjern-kredsen 1878–87 og 1892–95. Paa Rigsdagen

tilsluttede han sig ogsaa det moderate Venstre-parti; men stemte dog ikke for Forliget med Højre i 1894.

Ogsaa han nød stor Tillid i hjemlig Kreds. Sogneraadsformand, Amtsraads-medlem, Landvæsenskommissær, Overskatteraad, Skoledirektion og mange flere offentlige og faglige Tillidshverv. Som Ejer af Fødegaarden Clausager fortsatte han Faderens Hededyrkning og Engvanding.

I tredie Generation var to af A. J. Clausagers Sønner Folketingsmænd. Gaardejer Jens Jensen Clausager for Herning-kredsen 1924–26 og Landbrugslærer Hans Kragmose Jensen Clausager for Odsherred-kredsen 1920–39. De tilhørte begge Venstre-partiet.

J. J. Clausager var desuden mangeaarig Kommunalmand, landbrugskyndig Direktør i vest- og sønderjysk Kreditforening, Formand for Statshingstekommissionen i Ringkøbing Amt m. m.

Hans K. J. Clausager var et meget fremtrædende Medlem i Rigsdagen i økonomiske Spørgsmaal, skriver Fred. Nørgaard og Hans Jensen i „Venstres Historie“. Han var Medlem af Finansudvalget, i Toldraadet, Ligningsdirektoratet og andre Tillidshverv.

Som Repræsentant i Folketinget for Clausager-Slægtens fjerde Generation havde gamle Jens A. Clausagers tredie Søn, Gaardejer Mads Jensen Clausager – mangeaarig Sogneraadsformand og Sognefoged i Sædding – en Sønesøn, cand. polyt. Peder Halskov Clausager, der var radikal Folketingsmand for Kolding-kredsen 1939–45. Ogsaa han beklædte flere Tillidshverv bl. a. Medlem af Kolding Byraad.

Som et Kuriosum kan nævnes, at alle Jens Andersen Clausagers tre Sønner blev dekorerede for deres Deltagelse i offentlig Virksomhed. A. J. Clausager og H. J. Clausager med Dannebrogordenen og A. B. J. Clausager med Ridderkorset af Dannebrog.

Saavidt mig bekendt er Clausagerens offentlige Virksomhed ikke historisk nedskrevet, maaske kunde denne lille Notice bevirke, at en dertil interesseret Skribent kunde tage Tanken op til Udførelse, saa man her i Ringkøbing Amts historiske Aarbog kunde bevare Mindet for Efterslægten.

Skoleforhold i Sevel i gamle dage

Af Marinus Søndergaard

Skoleloven af 1814 påbød, at sognene skulle indeles i passende skoledistrikter, og hvert distrikt have en fast skole. I Sevel fandtes der hidtil kun én fast skole, nemlig den der oprettedes i Sevel degnebolig i henhold til Chr. VI' skolelov af 1739, og hvor undervisningen begyndte Mikkelsdag 1743. Desuden skulle der undervises tre steder i lejede lokaler, men fra 1800 opgav man at leje skolestuer dertil og lod undervisningen foregå i omgangsskoler, således at der skiftedes mellem forskellige gårde i distrikterne.

Da så skoleloven af 1814 kom, måtte myndighederne i gang med at tilrettelægge undervisningen efter denne, men der synes også her at have været samme vanskelighed som i adskillige andre sogne: I degneembedet i Sevel sad en mand med privilegium på degneembedets indtægter, og en del af disse havde man tænkt at udnytte til fordel for det samlede skolevæsen. Det var jo vanskelige tider efter statsbankerotten i 1813. Sognets præst, Rasmus Hørning (1801–31) beklagede sig da også i en skrivelse til provst J. B. Krarup i Vejrum (1798–1830, provst fra 1824) over de tunge byrder, der blev lagt på befolkningen i disse tunge tider, hvor store byrder i forvejen blev lagt på befolkningen og tyngede den hårdt. Kunne denne vanskelige sag endda udskydes nogle år, til der blev heldigere tider; så kunne forordningen let iværksættes, mente pastor Hørning. Han havde nemlig planlagt, at der foruden hovedskolen i Sevel by også skulle være en sådan i Mogenstrup, og til denne skulle der bygges en ny skole og købes jordlod. Endelig skulle der være en biskole i søndersognet ved Søndermølle. Dette blev dog ikke iværksat før efter pastor Hørnings død i 1831. Samme år døde nemlig den sidste privilegerede degn, Peder Sejersen. Hans eftermand skriver i sin embedsbog:

„Da jeg, Chr. Christensen Astrup, tiltraadte Embedet efter afgangne P. Sejersen, der saavel som hans Formænd havde Degne Indtægterne af hele Sognet uden Deling, fandtes her Forslag til Skolevæsenets anordningsmæssige Indretning i ovenmeldte Sevel Sogn, der blev bifaldet ved Cancelliets Approbation af 25. Okt. forrige Aar“.

Planen går altsaa som nævnt ud på, at sognet skulle deles i de tre skoledistrikter.

Det blev således bestemt, at de to Bjørnkjær-gårde med tilsammen 11½ td. hartkorn, som ved en tidligere ordning var henlagt til Haderup, skulle nu føres tilbage og lægges til biskoledistriktet.

Til hovedskolen i Sevel by skulle henlægges: Sevel, Sjøgård, Hjelm Mølle, Stubbergård, Hedegård, Djeld, Sevelskovby, Nørstoft, Hølmkjær, Lindholt, Godrum, Råe, Jattrup og et lidet hus, Sahlshøj kaldet. Dette distrikt har omtrent 100 børn.

Den nye hovedskole i Mogenstrup skal ligge mellem Mogenstrup og Trandumkirkegård, og dertil skal høre Mogenstrup, Sebstrup, Karstoft, Trandumkirkegård, Over og Neder Trandum og Dueholm. Hertil er omtrent 40 børn.

Biskolen skal ligge nordvest for Søndermølle, og hertil skal høre foruden nævnte Søndermølle tillige Trevel (= Trevæld), Trandumskovby, Hahl, Nautrup, Kokborg, Herrup, Skank, Blakskjær, Mundbjerg, Hæk og Bjørnkjær. Hertil er der mellem 30 og 40 Børn.

Sevel sogn har 423 tdr. hartkorn, og det opgives, at den løn, degnen hidtil har fået, udgjorde:

- 1) Degnekorn 8 tdr. rug in natura. – 2) Højtidsoffer omtrent 30 rbd. sølv. – 3) Skoleløn 3 rbd. sølv. – 4) Intet. – 5) En brøstfældig degnebolig, 8 fag. – 6) En skolelod på 4 tdr. land og af eng så meget, at der derpå kan avles et læs hø.

Som fremtidig løn foreslås:

- 1) Til skolelæreren i Sevel by: a) 6 tdr. rug og 10 tdr. byg in natura samt 2 tdr. 3 skp. byg, som betales efter hvert foregående års kapitelstakst. b) Højtidsoffer af det hele sogn og accidenser af det til Sevel bys hovedskole hørende distrikt samt af det sydlige biskoledistrikt med undtagelse af Søndermølle, Trevel og Trandumskovby, p. t. 50 rigsbankd. c) Bopæl, som af sognet tilbørligen forøges og vedligeholdes. – d) Foder: 3 læs hø, hvert til 32 lispund, 2 læs halm, hvert til 24 lispund. – f) Til hus og hovedskolens fornødenhed 30 læs hedetørv a 10 snese og 10 læs skudtørv a 16 snese.

- 2) Til hovedskolen i Mogenstrup foreslås a) 6 tdr. rug og 10 tdr. byg in natura samt 17 tdr. 6 skp. byg, som betales efter hvert foregående års kapitelstakst. – b) Accidenser af det til hovedskolen i Mogenstrup hørende skoledistrikt samt Søndermølle, Trevel og Trandumskovby i biskoledistriktet, p. t. 10 rbd. sølv. – c) Den af sognet hidtil erlagte skoleløn 6 rbd. sølv. – d) Bopæl, som af sognet bygges og vedligeholdes. – e) Det foder og den jord, som ved skoleanordningens § 55, litra c og d er skolelæreren tillagt. – f) Indtil bopæl kan erholdes, lejes af skolekommissionen en nogenlunde passende lejlighed for ham, og i årlig erstatning for det foder og den jord, han imidlertid må savne, gives 11 tdr. 3½ skp. bygs betaling efter foregående års kapitelstakst. – g) Til hans og hovedskolens fornødenhed: 30 læs hedetørv a 10 snese og 10 læs skudtørv a 16 snese.

- 3) Til biskolen i det sydlige distrikt leveres årlig 8 læs hedetørv a 10 snese og 3 læs skudtørv.

Enhver af hovedskolernes lærere underviser 4 hele dage i hovedskolen og 2 dage i biskolen, og under opholdet i biskolen gives dem kost og nattehold i nærheden af skolen eller også 13 rigssk. sølv i godtgørelse for samme, altså for 184

dage 24 rigsbkdl. 88 sk. sølv. Desuden for den af lærerne, der beskikkes til kirkesanger 10 rigsbkdl. sølv.

Dertil hører uden ligning af nedlagt degnekald og nedlagt kapellan 1) degnekornet 8 tdr. byg, 2) højtidsoffer, p. t. 60 rbdl. sølv, - 3) skoleløn 6 rbdl. sølv.

Derefter bliver at pålign: 1) 4 tdr. rug, - 2) 20 tdr. byg, som leveres in natura, - 3) 20 tdr. 1 skp. byg, som betales efter foregående års kapitelstakst, - 4) den omtrentlige betaling for skolelærernes kost og nattehold 24 rigsbkdl. 88 sk. sølv, - 5) 68 læs hedetørv og 23 læs skudtørv, - 6) 4 læs hø og 4 læs halm til skolelæreren i Mogenstrup, dersom ikke en skolelod erholdes, hvorpå foruden sommergræsning for 2 køer og 6 får, hvad der på dette kan avles, 7) 3 læs hø og 2 læs halm til skolelæreren i Sevelby, 8) til bemeldte skolelods og nødvendige skolebygningers anskaffelse et årligt bidrag pr. td. hartkorn 24 rigssk., - 9) midlertidigt hushold for skolelæreren i Mogenstrup, 10) 10 rigsbkdl. sølv for kirkesangeren.

Dette forslag blev så indsendt gennem Ringkøbing amts østre provsti (Hjerm-Ginding og Hammerum herreder) til cancelliet til godkendelse, men her foretog man dog nogle ændringer. Således skulle den gamle skoleløn, 6 rbdl. sølv og de 2 tdr. 3 skp. byg efter kapitelstakst, som var tillagt læreren i Sevel by, bortfalde; ligeledes de 10 rbdl., der var beregnet som kirkesangerløn. Heller ikke den snedigt udfundne plan om at lade undervisningen i biskolen besørge af de to lærere ved hovedskolerne med 2 ugentlige dage hver kunne cancelliet gå med på. De to faste lærere måtte blive hjemme og passe deres skoler der, og så måtte „en dertil duelig person antages til at forestå undervisningen i biskolen mod derfor at erholde for kost og nattehold i nærheden af skolen eller den foreslagne godtgørelse samt årlig løn 24 rbdl. sølv, dog at børnene de 2 sidste år før deres konfirmation søger den hovedskole, som er deres opholdssted nærmest“.

Med disse ændringer blev så skoleplanen for Sevel sogn stadfæstet den 23. oktober 1831 og underskrevet med så fine navne som Steemann, Monrad og Ørsted. Desuden findes også navnene Larsen, Hansen og Maud.

Hermed var lønningerne til skolelærerne fastlagt, men lærerne har ikke ret længe følt sig tilfreds dermed, thi ifølge en gammel protokol kom der i 1839 en ansøgning fra lærer Michelsen i Mogenstrup og Astrup i Sevel by. De anmodede om at få deres løn forhøjet med 25 tdr. byg efter kapitelstakst. Som begrundelse for ansøgningen anførte Michelsen, at hans jordlod var for lille og for ringe, og offer og accidenser gav mindre, end det var anslået til i skoleplanen. Astrup besværede sig ligeledes over, at offer og accidenser ikke svarede til det anslåede, og at det ikke kom ham fuldt til gode, da han måtte betale en mand 6 rbdl for at ringe bods- og bedeklokken samt til gudstjeneste.

Ansøgningen blev imidlertid afslået med den begrundelse, at skolelærerne for-

mentlig kunne være godt tjent med den løn, som ved den approberede skoleplan var tillagt dem, så meget mere som de var blevet fritaget for at besørge undervisningen i biskolen. Man måtte hævde, at skolelærernes jordlodder var fuldkommen tilstrækkelige til, at de kunne græsse deres køer og får, selv om de benyttede meget til kornavl. Angående offer og accidenser mente man, at de indkomne beløb fuldt ud svarede til den sum, som de var sat til i skoleplanen. Hr. Astrup havde for øvrigt ikke udtalt sig tydeligt i sin ansøgning, så skolekommissionen følte sig overbevist om, at han ikke uden at træde sandheden for nær turde påstå, at han ikke havde fået de 50 rbdl.

Først 1846 kom ansøgningen til behandling i sogneforstanderskabet. Det skete i mødet 16. okt., men her henviste man til skolekommissionens svar af 1839 og tilføjede: „Der blev dengang ikke bevilget skolelærerne noget tillæg, og da de ovennævnte grunde endnu er til stede, tillader undertegnede medlemmer af forstanderskabet sig til at henholde sig til foranstående erklæring, hvortil dog tilføjes, at ingen af supplikanterne i mindste måde er trængende til den ansøgte forhøjelse i deres løn. Hr. Astrup har nemlig kun 2 børn, lærer Michelsen ingen, og begge har de penge på rente. Med hensyn til sognebeboernes vilkår, da er disse vel nu, på grund af de sidste heldige år, for størstedelen ret tålelige, men der er dog ret mange fattige hartkornsbrugere, ligesom sognet er meget bebyrdet med udgifter til skolevæsenet, fordi der er bygget 3 skoler og skal lønnes 3 lærere, skønt 2 havde været tilstrækkeligt til børnetallet. Sogneforstanderskabets medlemmer tillader sig derfor at være af den formening, at supplikanterne kan være veltjent med den dem ved den approberede skoleplan tillagte løn, og føler sig forpligtet til på sognebeboernes vegne at erklære sig imod enhver forhøjelse deraf“. – Sognepræsten, den gamle Hans Jakob Bøtcher (præst i Sevel 1836–55) fik derefter sagen til erklæring. Han synes at være lærerne nok så venlig stemt, idet han erklærede: „Uden at kunne eller ville betvivle, nægte eller underkende de af sogneforstanderskabet i nærværende erklæring anførte grunde, af hvilke det ikke har kunnet anbefale lønforhøjelse for Sevel sogns faste lærere, må undertegnede sognepræst som supplikanternes nærmeste foresatte dog tillade sig at udtale det ønskelige i, om det noget usikre og variable offer og accidenser, der på forskellig måde kan være ført forkert, bliver noget forhøjet. Ligeledes må jeg erklære mig for, at udgiften til kirkeklokkens ringning bliver udført af sognet, ligesom og, at den vel ikke så byrdefulde, men dog altid for mindre indtægter generende udgifter for befordring af embedsbreve – skolelæreren kan nemlig ikke forlade sin skole – bliver pålagt sognet at lade denne byrde udføre ved sognebud. Astrup er for øvrigt en meget god kirkesanger og en meget nøjagtig kirkebetjent, der med megen omhu og akkuratesse fører de ham betroede kirkebøger, ligesom han varetager undervisningen med flid og duellighed. Michelsen er også både duelig og flittig i sin gerning. Idet jeg fremsender disse andragender til det høje collegiums bedømmelse, må jeg sluttelig bemærke, at det til opmuntring for supplikanterne vel

kunne synes ønskelig – og for sognebeboerne i det hele ikke meget trykkende – om Astrup får tillagt 5 tdr. byg efter kapitelstakst, og Michelsen, der ifølge den approberede skoleplan får 17 tdr. 6 skp. efter kapitelstakst, får 20 tdr. i alt“.

Dette forslag af præsten gik cancelliet med til, og meddelelsen herom er 10. jan. 1847 indført i sogneforstanderskabets protokol.

Biskolen ved Søndermølle

Ved skolekommissionens møde i Sevel præstegård den 2. sept. 1832 blev *Jens Peder Christensen Nautrup* antaget til at besørge undervisningen i biskolen fra 1. nov. 1832 til 1. maj 1833 for en løn af 10 rbdl. sølv samt den før nævnte godtgørelse for kost og nattehold. – Han blev derefter soldat.

Derefter blev *Otto Andersen* fra Svendshede antaget. I hans virketid gik det dog ikke uden gnidninger. Allerede 26. febr. 1836 måtte skolekommissionen ved et møde på Stubbergård behandle en klage over ham fra beboerne i biskolens distrikt. Den indeholdt en besværing over, at deres børn under *Otto Andersens* undervisning fik lært for lidt, og man ønskede derfor en anden ansat i hans sted. De forstærkede deres andragende med påstand om, at der også var så meget at udsætte på *Otto Andersens* vandel, at et så dårligt menneske kunne de ikke have til at undervise deres børn. Endelig var der den omstændighed, at de let kunne få en lærer for en mindre løn end den, *Otto Andersen* fik. Som bevis for denne sidste påstand kunne der fremlægges ansøgning fra to, der ville påtage sig gerningen for en løn af 16 rbdl. 25 sk. sølv. Den ene af disse var skolens første lærer, *Jens Peder Nautrup*. Den anden hed *Jens Chr. Larsen*.

Skolekommissionen syntes dog ikke, man uden videre skulle slå hånden af *Otto Andersen*, men man greb den kærkomne lejlighed til at få lønnen sat ned, så man syntes, det skulle tilbydes læreren at blive, hvis han fremtidig ville nøjes med den løn, som de to andre havde tilbudt sig for, men i så fald „med tilhold om, at han såvel i som uden for skolen skulle opføre sig, som det sømmer sig en ungdomslærer samt i skolen flittigere udføre den ham betroede gerning“.

Det trængte sig også på med at få bygget en skolebygning i søndersognet. Pastor *Martin H. Lund*, som var præst i Sevel fra 1832 til sin død 1835, havde nemlig skænket et legat på 150 rbdl. til dette formål, og 2. okt. 1836 var skolekommissionen samlet i Sevel hovedskole for at forberede dette byggearbejde. Næste år modtog man det forbløffende krav fra myndighederne, at der i den nye skole skulle være en højde på 4 alen mellem gulv og loft, „hvilket kommissionen finder urimeligt, da det vil forøge bekostningen så meget, at sognet vil blive uforholdsmæssig bebyrdet på en tid, da skatter og offentlige afgifter er meget vanskelig at udrede“.

Ved samme møde måtte man behandle en sag om nogle børn, som uden deres forældres eller husbonders viden havde forsømt skolen, og man dømte: „Disse børn bliver at afstraffe i skolen“.

Protokollen er underskrevet af Jakob Boserup, der betegner sig skolepatron. Han overtog ved den tid Stubbergård efter sin far og var fra 1849 den første folketingsmand for Lemvig-kredsen, men har for øvrigt gjort sig sørgelig bekendt blandt senere tiders historikere som den, der ved flytningen til Ny Stubbergård ødelagde godsets store arkiv ved at lade en stor del køre ud i søen og for øvrigt overlod en del af de gamle pergamenter til egnens beboere, som brugte dem til at lappe skindtrøjer med.

Skolen her, som var bygget lidt nordvest for Søndermølle, fik efterhånden navnet Mundbjerg skole. Otto Andersen, som der blev klaget over i 1836, synes at være gået ind på de betingelser, der stilledes ham for hans fortsatte forbliven i embedet. Han fortsatte til 1846. I det år antog man boelsmand *Jens Peder Christensen Nautrup*, altså den mand, som havde været den første lærer ved skolen, og som i 1836 gerne ville have overtaget pladsen igen. Der blev sluttet akkord med ham om, at han i løn og kostpenge skulle have 45 rbdl. samt for rengøring og for at holde kakkellovnen forsynet med ildebrændsel 1 rbdl., i alt 46 rbdl.

Udtalelser fra skolevæsenets tilsyn

1838, den 5. maj holdt biskoppen i Ribe, *Tage Müller*, visitats i de tre skoler i Sevel sogn. Han skriver i protokollen, at han er godt tilfreds med børnenes kundskaber, men kun én af skoleforstanderne viste den interesse for sagen at møde op ved visitatsen, „hvilket gjorde mig ondt“.

Petrus Jobs Bøtcher, søn af den tidligere nævnte sognepræst H. J. Bøtcher, var fra 1842 hjælpepræst hos sin far og blev 1855 hans efterfølger og samme år provst for Ringkøbing amts østre provsti (Hjerm-Ginding og Hammerum herreder). Han er for øvrigt kendt som modellen til Den gamle Provst i Marie Bregendahls roman. – Som hjælpepræst indgav han o. 1845 (regnet efter angivelsen af lærernes alder) følgende beretning om skolevæsenet i Sevel:

1) Sevel skole: Astrup, 52 år gl., seminarist fra Borrís. Flid god. Duelighed mg. Forhold eksemplarisk. 41 drenge, 29 piger.

2) Mogenstrup skole. Michelsen 53 år gl. Seminarist fra Snedsted. Læreren flid synes ikke at kunne kaldes ringere end god, så lidt som hans duelighed. Hans forhold er gode. 12 drenge, 14 piger.

3) Søndermølle skole: Otto Andersen, 63½ år gl. Ej seminarist, men en gl. øvet skoleholder. Hans flid er rosværdig. Hans duelighed med hensyn til boglæsning og religion god, til regning og skrivning mindre god, men dog antagelig. 23 drenge, 15 piger.

1844, den 23. jan., indberettede sognefoged Mads Pedersen, Djeld, til sogneforstanderskabet, at Chr. Nielsen i Bjørnkjær intet ejede, hvori der kunne effektueres udpankning for den ham idømte mulkt for hans datters skoleforsømmelse. Det blev oplyst, at Chr. Nielsen tjener i Haderup sogn og næsten aldrig er hjemme, men at det er moderen, Ane Kjerstine Jørgensdatter, der uagtet gentagne påmindelser ikke har ladet barnet søge skolen, hvorfor det indstilles til amtsskole-direktionen, at *han* må afsone mulkten på „vand og brød“.

År 1857 afholdt P. J. Bøtcher, der nu var blevet sognepræst og provst, en prøve med de børn, som afvigte efterår var antagne til konfirmationsforberedelse. De blev alle antagne, derunder også de to af naturen kun mådeligt begavede børn, en søn af Peder Volsgaard, Nautrup, og en datter af Peder Jensen, Bjørnkjær, der var i en alder af 18½ år, „til hvis konfirmation biskoppens samtykke er indhentet“.

Efterskrift

At skoleloven af 1814 betød en stor økonomisk belastning for landkommunerne, er uden for al tvivl. Efter statsbankerotten 1813, hvor en rigsbankdalerseddel sank ned til 1/14 af sin pålydende værdi, kan der ikke have været stor velstand på landet. Men at den tvungne undervisning samtidig blev af allerstørste betydning for den opvoksende slægt, er lige så sikkert. Det er egentlig bemærkelsesværdigt, at loven har kunnet bestå næsten uændret med de samme fag indtil skoleloven af 1937, der påbød, at der ved skolerne skulle findes sløjdscole, kolekøkken og gymnastiksal. – Selv gymnastik hørte med til skoleloven af 1814, men ganske vist udendørs og kun beregnet for drengene. – I 1958 blev der påbudt undervisning i fremmede sprog, men alle de nye fag skulle optages inden for de 7 års skolegang. Nu er der stærke røster fremme om 8-9-10 års tvungen skolegang. Mange ønsker dog de sidste 3 år tilbudt som frivillige, idet der henvises til, at den største part fortsætter uddannelsen enten på realskole, ungdomsskole eller fagskole, hvortil der ydes store tilskud af stat og kommune.

I Sevel sogn findes nu 3 skoler: Sevel skole med 100 børn og 4 lærere og 3 lærerinder. – Mogenstrup skole med ca. 80 børn og 3 lærere og 2 lærerinder. – Herrup skole (afløsning for Mundbjerg skole) med ca. 100 børn og 2 lærere og 3 lærerinder. Alle skoler er inddelt efter årgange.

2 skoler er nedlagt, nemlig Trandum og Nørstoft. Der er ingen fortsættelsesklasser ud over de syv årgange.

I Sevel skoles embedsbog har lærer Astrup indført følgende om sine forgængere i degneembedet:

- 1) Jens Hansen, begravet Kr. Himmelfartsdag 1688.
- 2) Christen Jakobsen Degn omtales 1690.

- 3) Gregers Justesen Degn 1709.
- 4) Niels Olesen Lægaard ægteviedes 2. advents søndag 1725 til ærlig og gudfrygtig pige Ane Lauridsdatter.
- 5) Mads Christensen Lund, født i Ryde sogn, kaldet 1765, men tiltrådte først embedet som sognedegn 1768 og døde 16. sept. 1790. Han var ellers en ordentlig mand, en sød sanger og god skolemester. „Hans sjæl være indbunden i de levendes Knippe“. (Kbg.)
- 6) Peder Mulvad, død 1802, 74 år gl. Begravet på Sahl kirkegård.
- 7) Peder Sejersen, død 24. febr. 1831.

Disse oplysninger om de gamle degne kan suppleres efter Hardsyssels Degnehistorie:

1) *Jens Hansen* benævnes med tilnavnet *Maribo*, antagelig efter sin fødeby. Han var født 1619 og ansat her 1653, aflagde embedsed 26. juni s. å. Han var gift.

2) *Christen Jacobsen* har tilnavnet *Mejrup*. Han var søn af præsten Jacob Hansen Dufrich, som var præst i Mejrup 1641–63. Sønnen blev student, aflagde ed 13. maj 1689 i Haderup præstegård. Degn her 1688, men „har hverken degnebolig, hustru, folk eller fæ, såsom han lever ugift og bor i en stue hos Niels Willadsen i Hofgård.

3) *Gregers Justsen Torning*, degn her 1706 efter først at have været formandens substitut. Hans hustru var født Thøgersdatter. Der nævnes 2 børn, Marie Magdalene, f. 1706, og Just, f. 1709.

4) *Niels Olufsen Leegaard* ell. *Lægaard*, der var degn her 1718–36, var student og betegnes som „ærlig og gudfrygtig“. Der var 4 børn i ægteskabet med Ane Lauridsdatter. Han døde 6. april 1736.

5) *Henrik Gerner*, som var degn her fra 1736 til sin død 1768, nævnes ikke i Astrups fortegnelse. (Han har jo samme navn som helten fra Svenskekrigene, Birkerød-præsten, der døde som biskop i Viborg 1700, så man må formode, at han er af dennes slægt). Gerner var 2 gange gift, hans sidste hustru var fra Sahl. Han døde af „Blodgangs Sygdom, som har sin Udgang fra Degneboligen og græsser i Byen“. – I 1743 er hans „Kopskat“ modereret på grund af hans fattigdom.

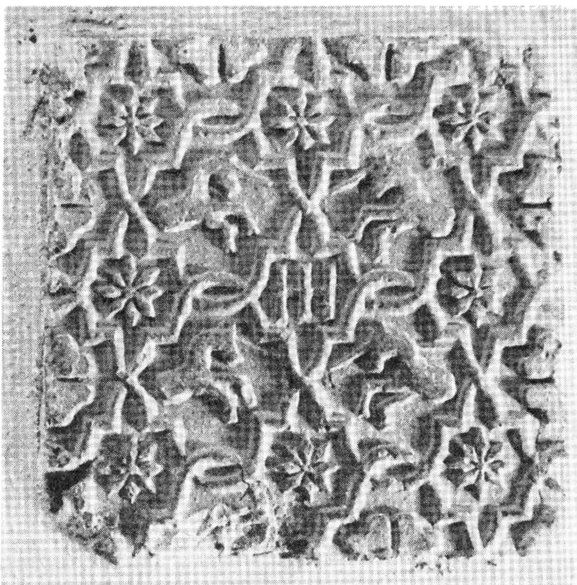
6) *Mads Christensen Lund*, f. 1723 i Ryde sogn, blev 1765 skoleholder i Sevel, og efter Henrik Gerner's død 1768 fik han degneembedet, og der blev straks efter bygget en ny degnebolig. Han var gift med Else Cathrine Nielsdatter.

7) *Peder Mulwad*, f. 1728 i Brøndum præstegård i Salling. En broder, Niels, var præst i Haasum-Ramsing i Salling 1758–88, en anden broder, Christopher, var præst i Ejsing-Handbjerg 1758–1802. P. Mulwad var student og blev 1764 degn i Sahl og efter Mads Lunds død 1790 forflyttet til Sevel, hvor han døde 1802. Han var 2 gange gift, men efterlod sig ingen børn.

8) *Peder Sejersén*, f. 1762 i Horsens. Han blev i 1790 Mulwads eftermand i Sahl og i 1802 hans eftermand i Sevel. – Gift med Margrethe Lund fra Fredericia, f. 1770. I ægteskabet var der 11 børn. – Han var kaldet af Kammerherre Sehested på Rydhave. – Han betegnes som en god rimsmed, og „skolen holdt han med mådelig flid“.

Om Astrup selv kan fremføres:

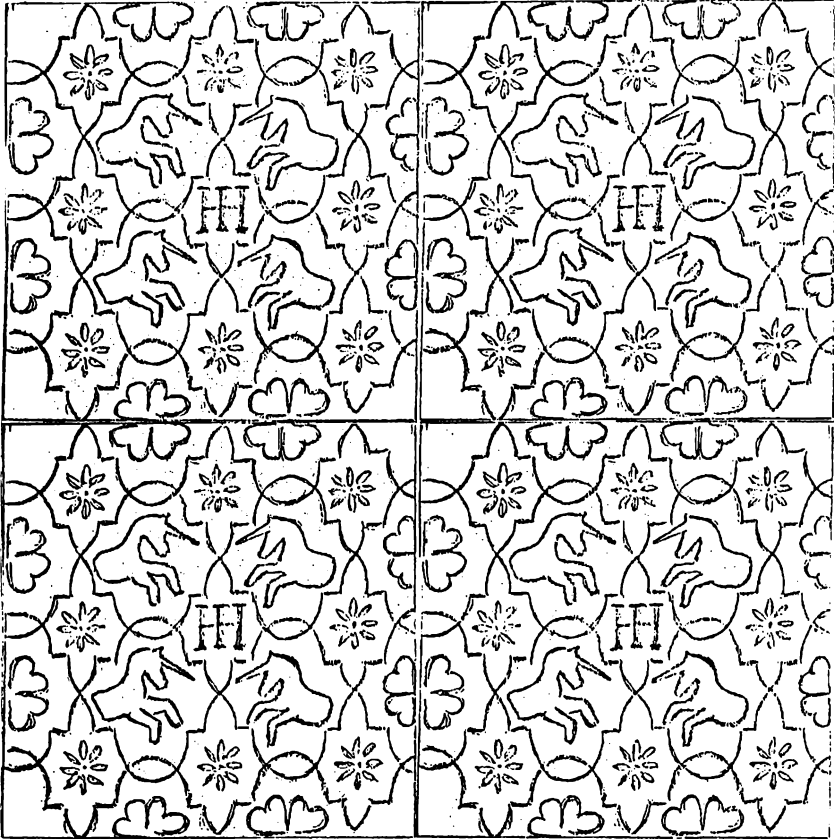
9) *Christen Christensen Astrup*, f. 1792 i Astrup by i Brøndum sogn ved Esbjerg, Søn af Christen Sørensen. Seminarist fra Borris 1821. Fra 1824 lærer i Jedsted, Vilslev sogn ved Ribe, 1831 lærer og kirkesanger i Sevel, tog afsked med udgangen af 1864, men blev boende i Sevel, hvor han døde 1882, næsten 90 år gl. – Gift med Johanne Kathrine Hjerrild, f. i Øse præstegård, hvor faderen var kapellan, senere sognepræst i Vilslev ved Ribe. Der var i ægteskabet 2 børn. Sønnen blev lærer i Thorup og Guldager. – Om Astrup hedder det, at han „er meget duelig, men også noget tillidsfuld. Han er meget halt“.

Bemærkninger til en terrakottaplade på Brejninggaard

Af Hans Blosen

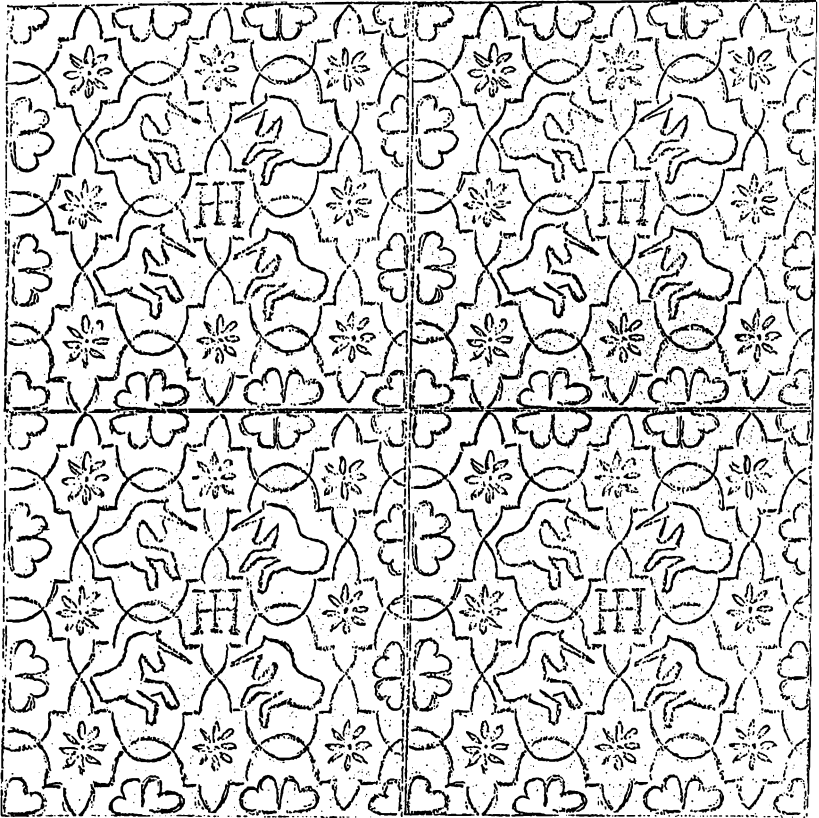
I Birthe Marie Ivertsens både meget dybtgående og inspirerende afhandling „Terrakotta-udsmykningen på en vestjysk renæssancegård“¹⁾ finder man på side 115 beskrivelsen af en kvadratisk terrakottaplade: „Den er prydet af en spinkel, fint slynget ornamentik, i hvis felter der er anbragt otte roser, der her er helt stiliseret til stjerner, og fire enhjørninger omkring et midterfelt med initialer. Er det bogstaverne H og I? Således kunne mærket i hvert fald fortolkes“. På denne enkeltplade gentages således den grundtanke, som hele terrakotta-udsmykningen på Brejninggaard giver udtryk for, og som forfatteren på overbevisende måde har gjort rede for: kombinationen af rose og enhjørning, d. v. s. våbenemblemerne for henholdsvis bygherren Hans Langes og hans hustru Johanne Skrams slægt.²⁾ Pladen, hvis udkast er lavet med megen sans for ornamentik, er – for første gang overhovedet – gengivet på afhandlingens side 123.

Skitse 2

Ved første øjekast synes pladen kun at lade ét problem stå åbent: læsningen og fortolkningen af initialerne i midten. Dog vil vi først beskæftige os med dette spørgsmål til sidst; for også rosemotivets behandling er det måske værd at tage op til mere indgående diskussion. Forfatterens formuleringer³⁾ antyder, at rosernes gennemgribende stilisering ikke har forekommet hende selv helt uproblematisk. Alt i alt optræder rosen i terrakottaen på Brejninggård i tre forskellige udformninger: 1. som fembladet rose⁴⁾, 2. en enkelt gang som firebladet rose – med mindre det i dette tilfælde drejer sig om firkløver⁵⁾, 3. på den omtalte plade stiliseret som stjerne.

Vi vil i det følgende forsøgsvis kun betragte stjernerne som stjerner og ikke

Skitse 4

som stiliserede roser og vil prøve på at nå til en helhedsanalyse af terrakottapladen, idet vi går ud fra opdelingen af selve fladen. Det viser sig da at være hensigtsmæssigt, at man forestiller sig de ophøjede indfatninger af de enkelte felter reduceret til linjer.

Der er anbragt fire indbyrdes identiske felter med enhjørninger omkring initialfeltet i midten; eller med andre ord: hvis man går ud fra „enhjørning-felterne“, så kan initialfeltet beskrives som en *restflade* i midten af fire „enhjørning-felter“. Jeg betegner i den videre fremstilling „enhjørning-felternes“ formtypen som A, initialfeltets som B. Formtypen B optræder endnu otte gange som „stjernefelt“. Hvis nu initialfeltet kan karakteriseres som en restflade i midten af fire felter af

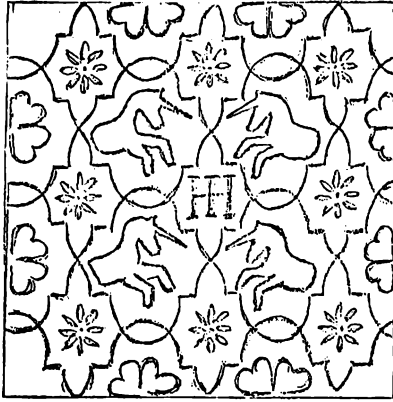
A-typen, så må dette også gælde for „stjernefelterne“. Det vil sige: Hvert „stjernefelt“ må på lignende måde være omgivet af fire felter af A-typen. Ganske vist er disse felter ikke alle fuldstændige, men oven over de to øverste og neden under de to nederste „enhjørning-felter“ følger – og dette ses tydeligt – felter af A-typen, skåret midt over horisontalt ved pladens kant foroven og forneden. På samme måde fortsætter felterne af A-typen til højre og til venstre for „enhjørning-felterne“, vertikalt delt i midten ved pladens venstre og højre kant. Denne konstatering får vidtrækkende konsekvenser; for den viser, at pladen ikke repræsenterer et i sig selv afsluttet, selvstændigt enkeltstykke, men må forstås som et eksemplar af en serie af ensartede plader, altså må tænkes fortsat til alle sider. Først da supplerer nemlig alle A-felter, som er halveret langs kanten, hinanden til en fuldstændig form.

Indtil nu har der i behandlingen af disse halverede felter af A-typen kun været tale om deres form, ikke om deres indhold. Det skal vi nu komme nærmere ind på. Næsten overalt kan man på det bevarede eksemplar iagttage to formelementer, som foreløbig skal beskrives som „dobbelthjerter“. Pladen svarer således i det hele – lineært set – til skitse 1. Tænker man sig nu dette eksemplar fortsat til alle fire sider af eksemplarer af samme type, så supplerer „dobbelthjerterne“ hinanden sammen med halvfladerne af typen A til „firedobbelthjerter“, d. v. s. til firebladede roser, jvf. skitse 2.

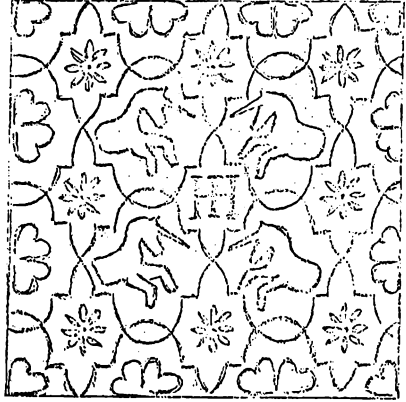
Nu kræves der ganske vist bevis for, at det her virkelig drejer sig om roser, ikke om firkløvere. Jeg synes imidlertid ikke, der kan være tvivl om, at dette formelement er identisk med en firebladet rose, da dette motiv kun findes i felter af formtypen A, som ellers overalt viser det andet våbenemblem, enhjørningen. Og man kan lade en uanselig detalje indgå i bevisførelsen, en detalje, som er væsentlig for den tanke, der ligger til grund for pladens udformning. Indramningerne af felterne af A-typen med rose og enhjørning er slynget sammen som leddene i en kæde og symboliserer endnu en gang i det små hovedtanken i hele udsmykningen: forbindelsen mellem Hans Lange og Johanne Skram, som i øvrigt våbenmærkernes kombination tematisk hentyder til igen og igen.

En lille ting må vi endnu føje til, før billedet er fuldstændigt. Pladens fire hjørner er indtil nu ikke blevet omtalt. Skønt de er stærkt ødelagt, kan man dog konkludere, at hvert enkelt hjørne må have repræsenteret en fjerdedel af et felt af A-typen, som ved sammenføjnningen af fire plader igen kommer til at udgøre et hele. Om indholdet af disse fjerdedelsfelter giver kun det ubeskadigede hjørne forneden til højre oplysning; men efter den forudgående redegørelse har vi nu lov til – på grundlag af denne rest – at rekonstruere, at de tre andre hjørner må have været identiske med dette. Forneden til højre er heldigvis i fjerdedelsfladen også dens indhold bevaret, ét enkelt rosenblad. Hvis man sætter fire plader sammen, opstår der altså igen en firebladet rose, jvf. skitse 3 og 4.

Rosemotivets forskelligartede udformning i terrakotta-udsmykningen på Brei-

Skitse 1

Skitse 3

ninggård – den fembladede rose, som svarer til våbnet, og den firebladede på den plade, vi har omtalt, giver ikke anledning til betæneligheder; for den plade, som er udformet med henblik på sammenføjning, kræver den dobbeltsymmetri, som ligger i den firebladede rose. Det viser sig tydeligst ved analysen af hjørnerne. Men eftersom denne form af motivet har vist sin berettigelse her, må man sikkert også anerkende den på østfløjens sydgavl (jvf. s. 115 i artiklen om Brejninggård). Dermed bliver de tre fremstillingsformer, der er nævnt ovenfor (s. 128), reduceret til to; for stjernerne bliver ved at være, hvad de var ved første øjekast: stjerner.

Sætter man flere plader sammen, så aftegner den tilgrundliggende billedkomposition, som hele tiden udgår fra den enkelte plades midte, sig meget tydeligt: midterfeltet med initialerne er omgivet af en treleddet ramme: én ramme med fire enhjørninger, én med otte stjerner og én med tolv roser. Nabopladen udvikler fra sit centrum den samme billedkomposition, og den ydre rammes rosenliste er hver gang fælles for to sammenstødende plader. Skønt billedkompositionen altså først klart træder frem ved sammensætningen af flere plader, går den dog mærkeligt nok næppe ud over enkeltpladen. Det vil sige: Det, som enkeltpladen mangler i at være et fuldstændigt billede, og som den må afgive til nabopladerne, er et minimum af billedindhold.

En anden iagttagelse – og dermed vender vi tilbage til det metodiske udgangspunkt for denne lille undersøgelse – kan på et andet plan vise, hvor klar en tanke der ligger bag pladens på én gang komplicerede og enkle udkast. Det fletværk af linjer, som ved første øjekast forekom så indviklet, viser sig at være kombinationer af en eneste linje: grundelementet er konturen af felterne af A-typen.

Til slut endnu et par ord om initialerne. Da pladen – og det skulle vel nu kunne betragtes som givet – må opfattes som enkeltkeksplader af en serie, og da man altså

må forestille sig initialerne mangfoldiggjort – initialerne, som jo udgør billedkompositionens centrum, så kan det næppe dreje sig om tilfældige initialer. De må tværtimod stå i snæver sammenhæng med billedprogrammet. Udlægningen H og I, som Birthe Marie Ivertsen foreslår⁶⁾, anser jeg for at være rigtig; og det forekommer mig, at skridtet til den endelige fortolkning er ganske lille. Ligesom våbenmærkerne i hele terrakotta-udsmykningen er forbundet med hinanden, således er her fornavnenes initialer kædet sammen: *Hans Lange – Johanne Skram*.

Overvejelserne i denne artikel har ikke så meget givet svar på spørgsmål som opkastet nye spørgsmål: Hvilken funktion har disse plader haft, og hvorfor er der kun bevaret en enkelt?

1) I: Hardsyssels Årbog, 1968, s. 109–130.

Det var et særtryk af afhandlingen, som satte mine tanker om pladen i gang, det var afhandlingens forfatter, der opmuntrede mig til at publicere min skitse, og det var igen hende, der ydede kærkommen hjælp ved oversættelsen til dansk. Det er under disse omstændigheder en meget stor glæde for mig med min skitse at kunne sige tak for inspirationen, jeg har fået gennem afhandlingen, for fornøjelsen, jeg har haft under udarbejdelsen, og for hjælpen, der er blevet mig til del.

2) sammesteds, s. 116 og 129.

3) jvf. citatet s. 115.

4) sammesteds, s. 115; jvf. også gengivelserne s. 115 og 121.

5) sammesteds, s. 115.

6) jvf. citatet s. 115.

Småstykker

P. SMITHS BETYDNING FOR BREJNING SOGN

Af Chr. Winther

I Hardsyssels Aarvog 1967 (s. 106–121) er der en biografisk artikel, hvor den nu afdøde forfatter Johannes Smith fortæller sin om farfar, Peder Smith (1815–1897). I en ung alder købte han Nymølle i Sdr. Lem, hvorfra han drev en mangeartet virksomhed, og her fødtes hans børn, af hvilke 10 nåede den voksne alder og overlevede faderen.

I 1849 havde H. S. Frandsen sammen med en yngre bror overtaget Brejninggaard. Han døde i 1879 og efterlod sig et godt navn som sognets herremand, og han er begravet på Brejning kirkegård. Men i 1882 solgte broderen gården til apoteker H. G. Kofoed for 124.000 kr., men i 1901 blev den overtaget af Den vest- og sønderjydske Kreditforening, der ved en auktion solgte den for 73.000 kr. (areal 600 tdr. land). Den fine og venlige gamle herre, som jeg godt husker, var ikke landmand, og han havde sat sin formue til på gården.

Men det, som har særlig interesse her, er, at Brænderigaarden, der var blevet udskilt fra Brejninggaard, i 1882 ved en auktion blev købt af P. Smith; prisen var 55.000 kr., men det siges, at den straks kunne være blevet solgt med en fortjeneste på 10.000 kr. Gården var smukt beliggende i et hjørne af Brejninggaards skov. Som det fremgår af navnet, havde der været et brændevinsbrænderi, men det var blevet nedlagt; dog var der stadig knyttet mølleri og købmandshandel til ejendommen, hvortil der hørte ca. 1200 tdr. land, bl. a. en meget stor, uopdyrket lyngmose, der længst ude i øst gik over i det interessante Brejning Krat, der dækkede henved 100 tdr. land.

P. Smith begyndte her et storstilet opdyrkningsarbejde ude i mosen, og herom fortæller Johannes Smith i sin artikel efter *L. Mylius Erichsen*: Den jydsk Hede før og nu (Gyldendal 1903). (Værket, der er forsynet med mange tegninger af Valdemar Neiiendam, har været udsolgt i mange år, og i dag vil det være næsten umuligt at opdrive et enkelt eksemplar). – Men i 1887 flyttede P. Smith til Brejning og bosatte sig på Brænderigaarden, hvor der fandtes en stor og rummelig stuebygning, og her levede han de sidste ti år af sit liv. Som barn har jeg natur-

ligvis hørt meget om P. Smith, men jeg var ikke 8 år, da han døde, og jeg mindes aldrig at have set ham. Men Brejning sogn skylder ham megen tak for hans indsats. Johannes Smith opgiver, at virksomheden i Brejning kostede ham omkring ved 100.000 kr., men her blev skabt værdier for pengene – en halv snes gode ejendomme, der rejstes ude i mosen, kan fortælle herom. – I forvejen havde Smith udbetalt 25.000 kr. til hvert af de tre børn af første ægteskab, og de syv børn af andet ægteskab fik, da de nåede myndighedsalderen, hver udbetalt 5.000, og hans enke, der døde 1909, fik ven hans død 40.000 kr. Gården Spjald i Brejning, som han også havde ejet, blev af arvingerne solgt til konsul Chr. Høy, der drev tømmerhandel og tobaksfabrik i Ringkøbing og var gift med datteren Christine (1852–1933).

Men to af sønnerne kom til at bo i Brejning. Sophus Bygum Smith (1859–1941) overtog Brejning Ladegaard, hvortil Krattet hørte. Han var gift med Sophie Larsen fra St. Trøstrup i Timring, og de døde begge i Brejning sogn. De havde 8 børn, af hvilke to døtre er gift og bosiddende i sognet. Der var noget fornemt over Sophus Smith, sådan som jeg husker ham fra kirken, når han indtog sin faste plads højt oppe på „mandssiden“, og på offerdagene, når han var blandt de første – han var en af de ledende inden for sognets Indre Missionsamfund.

Poul Stockholm Smith (1869–1932) overtog Brænderigaarden efter faderens død; i forvejen havde han haft en gård i Øster Finderup i Hanning sogn, hvortil der hørte en „kartoffelmølle“ – den blev så solgt, men vejen derfra til Brænderigaarden førte forbi vort hjem, og her kom Poul Smith tit forbi, og han standsede i reglen op for at få piben stoppet – han var en storryger. – De to brødre blev jo ikke regnet for helt almindelige bønderfolk – de gik til daglig med „hvid krave“ og med støvler, og min far sagde *De* til dem, ligesom han gjorde det til Koefoed på Brejninggaard og Fenger på Bilring. Poul Smith havde åbenbart en hel del tilovers for min far, selv om far var 25 år ældre – det blev til mange interessante samtaler i forbifarten, og vi benyttede for en del Brænderigaardens mølleri og købmandshandel samt avlsgårdens tyr og orne. Han drev nogen handel med heste og kreaturer, det havde han anlæg for og lyst til, og han var en handelsmand, man kunne stole på. Jeg husker ganske tydeligt en bestemt lejlighed. Vor nabo, en ældre mand, havde en mælketur, som en voksen søn besørgede. Han havde et par livlige, velfodrede hvide russerheste, og en dag, ganske tæt ved hjemmet, da kusken var ved at trække et par spande frem, gav hestene pludselig et spring frem, og den unge mand styrtede ned på den hårde vej; han fik brud på halshvirvlen og døde kort efter. Der var dyb sorg, det var den eneste søn, og faderen kunne ikke holde ud at se på hestene – og da slet ikke benytte dem. Så kom Poul Smith forbi; han skulle høre om ulykken, og så siger far: „Og nu må De tage derom og købe hestene“. Og det gjorde han, kort efter kom han med dem; for faderen havde det været en hjælp i sorgen, og han fik den fulde værdi for dyrene.

Således var Poul Smith kendt og agtet overalt; han var gift med Birgitte Damgaard fra Lergrav i Aulum; de havde 12 børn. Men i 1908 rejste jeg hjemmefra, og derefter så jeg aldrig senere Poul Smith. Men han og fru Smith flyttede fra Brænderigaarden og boede hos en søn, der fik en gård i Snejberg, og her døde de begge; fru Smith levede til 1953; de er begravet på Snejbjerg kirkegård. Et par af børnene har boet i Brejning – nu er kun én tilbage. Og alle P. Smiths børn er forlængst døde. Men vi har kun gode minder om de to, der kom til vort sogn.

Poul Stauning, Nørugaardsvej 18, Kgs. Lyngby, skriver 8. dec. 1968:

Da jeg med interesse læser foreningens årlige udgave af Hardsyssels Årbog, er jeg kommet på den tanke, at De muligvis skulle være i stand til at hjælpe mig med nogle oplysninger vedrørende en slægtning, som har været bosat i Ringkøbing.

Det drejer sig om købmanden Hans Pedersen Stauning, som i årene fra ca. 1770 til 1791 var bosat i daværende Østergade. Mon foreningen eller nogle af medlemmerne skulle vide noget om denne mand, nærmere betegnet om han har fået borgerskab i Ringkøbing, og hvor han eventuelt er født. Jeg ved, at hans to brødre, Peder og Jens, levede i byen på samme tidspunkt, og at hans hustru var Kirsten Bork, men hvem forældrene er, vides ikke; han er født 1735.

Min formodning går ud på, at han er sønnesøn af præsten Peder Pedersen Stauning fra Borris-Faster, som døde 1722, men som sagt, dette er kun en formodning.

Det vil glæde mig meget, om Historisk Samfund skulle være i stand til at hjælpe mig med nærmere oplysning.

Fhv. lærer, red af „Vestfynsk Hjemstavn“, L. P. Pedersen, Skelvej 10, Assens, skriver 4. januar 1969:

Undertegnede tillader sig høfligst at fremsende følgende til Hardsyssels Årbog 1969:

Et overset minde?

Under ophold her i juleferien hos min datter, lærerinde Anny Rost Pedersen, Hvide Sande folke- og realskole, læste jeg Hardsyssels Årbog 1968 og deri Kr. Kjeldahls artikel om Vilhelm Gregersen (side 192–193) og savnede der oplysning om, at indskriften på Stauning kirkes klokke fra 1638, omstøbt 1913, er forfattet af Vilhelm Gregersen, hvilket jeg mener at vide. Herom forholder det sig sådan, at jeg i sommeren 1925 var hjælperlærer hos lærer Bendix i Lyager, Dejbjerg sogn og kom dér sammen med en ung lærer, Jens Ganer, senere skoleinspektør i Videbæk; sammen foretog vi cykelture i omegnen og kom også til Stauning, hvor jeg opnoterede kirkeklokkens indskrift:

Jeg ringer og kimer
til Højtids Timer,
til Hjerternes Møde med Gud.

og fik af stedlige folk den oplysning, at den er forfattet af deres tidligere præst, Wilhelm Gregersen, men jeg har aldrig siden fået det bekræftet. Jeg synes, ånden og tonen peger stærkt på Wilhelm Gregersen, og i så fald er det et overset minde, som måske – hvorledes det end forholder sig – er værd at omtale i Hardsyssels Årbog 1969. Ja, undskyld ulejligheden, men jeg synes, jeg må have skrevet dette.

Charles Haugbøll, Stoltenbergsgade 3, København V, skriver 22. maj 1969:

Jeg arbejder på en større bog om budfagets udøvere, hvortil jeg søger lokale oplysninger. Det drejer sig særligt om bybudget, drageren, litzenbroderen, rejsebudget, sognebudget og sjoveren.

Det er mit håb, at der i lokale foreninger og samfundsarkiver skulle findes oplysninger og artikler i årbøger, der kan belyse disse folks arbejde og liv.

Jeg vil være meget taknemmelig, hvis De vil sende mig eller anwise sådanne oplysninger, der kan tænkes at have betydning for mit arbejde.

N. Jensen Dam, Bækmarksbro, beder os bringe følgende rettelser:

Årbog 1967, s. 93, linje 4 f. n.: „Vi var i alt 14 mand om arbejdet“. Skulle have stået: *4 mand*.

Årbog 1968, s. 184, linje 8 f. o.: „Det gav fra 10 til 14 øre pr. tønde“. Skulle have stået: *10 til 14 kroner*.

Til slut har redaktionen selv en bemærkning at gøre til årbog 1968, s. 209: *En busmandskuen i gammel daw*. „De ældre vil formentlig nikke genkendende til beretningen“, står der. Ja, en og anden har uden tvivl nikket genkendende til dette gamle digt i Vejleegns-dialekten nordenfjords af *Anton Berntsen* („Gjæmmæwwel“ 1923) og undret sig over at se det „fremdraget“ som et „folkeminde“ fra Bøvlingbjerg!

De såkaldte „Folkeminder fra Skodborg-Vandfuld Herreder“ blev indsendt til den forrige redaktion i februar 1967. Herfra videresendtes de (uden kommentarer) til den nuværende, som lod dem aftrykke på *indsenderens eget ansvar* i nærværende fordringsløse lille forsøgsrubrik, simpelthen for at vise hjemstavnsarrangementet i Limfjordshallen i Lemvig sin opmærksomhed.

Vi er inden for redaktionen ikke så velbevandrede i den samlede jyske dialektdigtning, at vi straks kan gennemskue et litterært „falsum“ som det her omhandlede. Og vi vejer heller ikke bidragene til rubrikken her på nogen guldvægt, men optager beredvilligt, hvad der kommer – forudsat naturligvis, at vi har plads dertil.

Boganmeldelse

I Serien „Vækkelsernes Gennembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Aarhundrede“, som udgives af „Institut for Dansk Kirkehistorie“ under Redaktion af docent, dr. theol. *Anders Pontoppidan Thyssen*, er man nu naaet ind paa vort Omraade her: Hardsyssel. Det er sket med Bind IV, hvis første Afsnit er „*Brødre-menigheden i Christiansfeld og herrnhutismen i Danmark*“ af A. Pontoppidan Thyssen.

Om Brødremenighedens Virke i Hardsyssel har der tidligere i vor Aarbog været spredte Glimt, bl. a. fremført af P. Storgaard Pedersen og P. Christensen, Idum, men her faar vi en særdeles grundig Gennemgang af hele denne Vækkelsesbevægelses Oprindelse og Historie samt dens i alle Enkeltheder gennemførte Organisation. Betegnelsen „Herrnhuter“ stammer fra Navnet paa den By, som Bevægelsens nære Ven, Grev Zinzendorf (1700–1760), o. 1727 gav de flygtende „Mähriske Brødre“, som søgte Tilflugt hos ham, nemlig Herrnhut (= Herrens Varetægt). Denne kristelige Livsbevægelse opstod omtrent samtidig med den pietistiske i Halle, og Bjørn Kornerup kalder da ogsaa Herrnhutismen for „en ejendommelig Afart af Pietismen“. Men medens Pietismen menes særlig at have haft sine Tilhængere blandt Præsterne, fik Brødremenigheden Tilslutning fra alle Samfundslag lige fra Arbejderstanden til Adelsstanden, og der findes adskillige med fine Titler som Kancelliraad, Geheimeraad, Justitsraad o. s. v.

Det varede nogen Tid, før Herrnhuterne her i Landet blev frigjort for de styrendes Mistænksomhed. Chr. VI, som jo var en nidkær Pietist, havde under Zinzendorfts Besøg i København faaet noget imod denne, og den berygtede Konventikelplakat af 13/1 1741, som lige til 1849 var til saa stor Fortræd for Lægmandsforkyndelsen, var egentlig beregnet paa Kontrol med de herrnhutiske Forkyndere. Der udførtes nemlig et intensivt missionerende Arbejde. Der sendtes „Emissærer“ ud, som paa den Tid virkede som en Slags omrejsende Indre-Missionærer, saaledes den her i Vestjylland saa kendte Gert Hansen, som i Aarene 1735–40 vakte stort Røre her i Vestjylland. Blandt Brødremenighedens Præstevener her i Egnen paa den Tid er nævnt Eric Lemming i Nr. Nissum. Jeg har hidtil regnet ham for Pietist – vel ud fra hans Forhold til Biskop Brorson – hvorimod hans Formand, Thomas Berg (1728–43), er regnet for en varm Ven af Brødremenigheden; men det er jo, som Forfatteren siger, vanskeligt at skelne mellem Pietisme og Herrnhutisme.

Et særligt Fremstød for Brødrenes Virksomhed i Vestjylland kom, da et „Societet“ blev oprettet nær Sønderjyllands nordlige Grænse. I Struensees korte Rege­ringstid blev der i Dec. 1771 givet Brødremenigheden Tilladelse til at oprette en Koloni paa Tyrstrupgaard's Mark, og efter Struensees Fald kort efter gav de nye Magthavere 1772 Bekræftelse paa Koncessionen, saa i de følgende Aar rejstes den ejendommelige By, som efter Kong Chr. VII kaldtes Christiansfeld.

Vi faar nu her i Bogen en grundig og interessant Skildring af, hvorledes Livet formede sig i en saadan Koloni, hvor de enkelte Grupper levede fuldstændig adskilt i Brødrehuset, Søsterhuset, Huset for Enker, Enkemænd o. s. v. Det var fra Begyndelsen „et særkende for denne bevægelse, at den forenede vækkelsens glød med sans for form og organiseret fællesliv, for disciplin og ordnet aktivitet“. Ejendommeligt er det, at den lod store Afgørelser, f. Eks. ved Indgaaelse af Ægte­skab, bestemme ved Lodtrækning – Frelserens egen Afgørelse. Undertiden maatte den Lodtrækning dog foregaa flere Gange, inden man kunde acceptere Resultatet. Der var nøje Tilsyn med Erhvervs­livet. De forskellige Fag var skarpt afgrænset; der var bestemte Regler for, hvor mange Svende enhver Mester maatte have, og Mesteren skulde være som en Broder for sine Svende og som en Fader for sine Lærlinge.

Ved de daglige Andagter benyttes de saakaldte Løsensord, et fra Gl. og et fra Ny Testamente, disse udgives stadig, og i den saakaldte Husandagtskalender er hver Dags Løsensord forsynet med en kort Udlægning af Præster og Læg­mænd, og disse „Kalendre“ benyttes til Husandagt af mange, ogsaa uden for Brødremenigheds­ens Kreds.

Efterhaanden søgte mange, saavel Mænd som Kvinder, til Christiansfeld for at søge Optagelse i Samfundet der. Det fulde Medlemsskab opnaaedes dog først efter en længere Prøvetid. Ogsaa her fra Vestjylland søgte adskillige dertil, deriblandt en Del barnløse Enker. Her henlevede de saa deres Alderdom og blev efter deres Død stedt til Hvile paa den ejendommelige Kirkegaard, hvor ogsaa Adskillelsen i de forskellige Grupper er gennemført.

Vi faar altsaa et levende Billede af Livet, som det levedes i det sluttede Broder- og Søstersamfund, men ikke mindre interesserer det for os at læse om den missionerende Virksomhed gennem Diaspora-arbejderne, de før nævnte Emissærer, navnlig ud fra det „Brødresocietet“, som blev oprettet i Skjern, efter at der i Aarene 1778–81 havde boet en Emissær i Holstebro, J. H. Meyder, en tysk Haand­værker fra Christiansfeld. I Skjern var Præsten en Ven af Brødremenigheden. Det var Jens Bering, som døde en Søndag kort før Jul 1792 ved Indgangen til Kirke­gaarden „omgivet af sin grædende Menighed“. Af andre Præster i Hard­syssel, som paa den Tid var Herrnhuternes Venner, nævnes J. Kaalund i Hemmet (1774–1820), P. H. Høyer i Aadum (1754–99), N. Gjelstrup i Sdr. Felding (1760–88). Og længere nordpaa var der F. L. Lyngbye i Møborg (1776–92), som sendte syv Børn til Skolerne i Christiansfeld, hvortil ogsaa senere hans Enke flyt-

tede. Fra Gaarden Ulfsund i samme Pastorat var Slægten Harpøth gennem flere Generationer en betydelig Kraft i Bevægelsen. I den nordligste Del af Hardsyssel var Chr. Krarup i Ølby-Asp-Fousing, hvor der i sidstnævnte Sogn ved Indberetningen 1801 var det største Antal „Brødre“ og „Søstre“ i noget Sogn i Hardsyssel. Endelig kan nævnes Chr. Billeskov, som var Præst i Hjerm-Gimsing 1774–1804, de første 4 Aar som Kapellan. Han og Hustruen er begge nævnt i ovenanførte Indberetning for 1801. En Pastor Philipsen, som en Tid var Kapellan hos ham, skal have udtalt, at „dersom Brødremenigheden ikke havde vogtet Guds Ord om Korset i disse Egne, vilde det forlængst været udalukket her“. –

I dette Bind kan vi ikke følge Udviklingen længere end til o. 1815, saa vi kan med Forventning se hen til et senere kommende Bind. Man faar gennem det, vi stifter Bekendtskab med her, et Indtryk af det imponerende Arbejde, som Forfatteren har haft med Studiet af Arkiverne i Christiansfeld og mange andre Steder, og vi glædes over det Resultat, der er kommet ud af det.

Men der er mere i dette Bind. Præsten i Holstebro, Herluf Hegnsvad, har en meget læseværdig Afhandling om De stærke Jyder, den ofte omtalte kristelige Bevægelse fra Horsens–Vejle Egnen, som Forfatteren gennem Slægt og Opvækst har nøje Kendskab til. Det er rørende, hvad disse Mennesker har kunnet ofre for at komme i Forbindelse med den Forkyndelse, som kunde give deres Sjæl Næring, og hvad de kunde ofre for, at deres Børn fik den rette Undervisning i Kristendom.

Forøvrigt frembyder hele Rækken, som „Institut for Dansk Kirkehistorie“ udgiver, en Værdi for historisk interesserede. Jeg har saaledes personlig haft rigt Udbytte af at stifte Bekendtskab med Bind II, hvor Knud Banning beretter om de ældre sjællandske Vækkelser.

J. Søndergaard Jacobsen

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt

HERNING MUSEUM

(ved antikvar, mag. art. Ulla Thyrring)

Bestyrelsens sammensætning har i det forløbne år undergået visse ændringer. Antallet af bestyrelsesmedlemmer er blevet udvidet til 9, idet amtsrådsmedlem, gårdejer Karl Pedersen er indtrådt i bestyrelsen som repræsentant for amtet.

Endvidere fratrådte museets udmærkede formand, redaktionssekretær N. J. Tortzen, sit hverv på grund af flytning til Hjørring. I hans sted konstitueredes bogtrykker Poul Kristensen som formand for bestyrelsen.

Hvad angår personalet ved museet er der sket visse ændringer. I perioden 15/11 1968–1/5 1969 beskæftigedes gennem revalideringscentret malermester Erling Honoré ved museet. Fra 1/3 1969 beskæftigtes civilværnepligtig Poul Jeppesen ved museet, og fra 1/5 1969 arbejder stud. mag. Jes Majgaard med registrering af museets værdifulde og omfattende samling af gamle bøger.

Sideløbende med den fremadskridende registrering af museets samlinger er foretaget en fuldstændig registrering og fotografering af museets samling af sølvtøj, idet vi har anset det for den sikreste form for imødegåelse af eventuelle tyverier. Endvidere er samlingen, til bedre forhold haves, midlertidigt fjernet fra udstillingen.

Ligeledes er foretaget en fuldstændig registrering af tidligere museumsforstander H. P. Hansens samling af negativplader, som museet har fået overladt af H. P. Hansens arvinger.

Til museets samling er indkommet 217 genstande. Blandt disse ting bør nævnes en enkelt, der er meget sjælden. Det drejer sig om et skålformet kvindespænde fra vikingetiden.

Spændet består af en bund og et gittermønster derover, og det er sjældent derved, at det må dateres til 700-tallet og derfor er det tidligst kendte eksempel på denne type smykker. Desuden er det kun anden gang i dette århundrede, at der findes vikingetid i Ringkøbing amt, nærmere betegnet Tjørring sogn. Giveren, Bent Dahlin Hansen, fandt det for 10 år siden, da han som dreng gravede efter orm til at fiske med. Da han i 1968 så en udsendelsesrække om oldtiden i fjernsynet, faldt det ham ind, at de viste genstande fra vikingetiden mindede om det stykke, han havde fundet og gemt. Han afleverede det derefter til Herning museum, og det er vi ham tak skyldige for.

Konserveringsarbejdet er ved at tage form. Til konservering af recente trægenstande anvendes fremover det tyske produkt Xylamon Combi-hell. Produktet påstryges umalede flader og dræber æg og larver, samtidig med at det virker beskyttende. Det er særdeles effektivt, idet der ved påstrygningen udvikles en gasart, som trænger ned i omgangene. Det er lugtsvagt, således at man ved brugen undgår den noksom bekendte museumslugt.

Til konservering af jern arbejdes med en garvesyreblanding. Efter behandlingen påstryges genstanden mikrokrySTALLINSK voks, således at den beskyttes mod yderligere forfald. En stærkt påkrævet restaurering af museets fajancesamling, som for en årrække siden totalskadedes, er påbegyndt. Dette er imidlertid et meget tidskrævende og kostbart arbejde, som formodentlig må koncentrerer om de mest fremragende eksemplarer af samlingen.

Til brug for undersøgelser er indkøbt et Wild nivelleringsinstrument NK-01, samt en batteridrevet håndoptager af mærket Tandberg 11.

I Søndre Feldborg plantage ved Simmelkær er opmålt og fotograferet ringvolde med diameter på henholdsvis 21 og 27 meter. Det drejer sig sandsynligvis om de tidligere så almindelige volde, hvori fåreflokkene blev lukket ind om natten. Sådanne anlæg er efterhånden sjældne, og de forefundne, der ligger i statskov, vil blive søgt fredet.

På Spinkelbjerg, Gjellerup sogn, matr. nr. 6b/18f, er med assistance fra Herning Højskoles arkæologihold under ledelse af højskolelærer Hans Peter Pedersen udgravet 3 gruber, indeholdende slagger

og trækul. I den mest righoldige grube fandtes slagger fra jernudvinding, trækul, rester af forkullede, tynde kviste, et enkelt lerkarskår, samt nogle rødlige, brændte lerflager eller stumper med fastbrændt slagge på enkelte.

Sammen med højskolelærer, cand. jur. Hans Peter Pedersen har Herning Museum indledt en undersøgelse af brunkulsindustrien med henblik på en omfattende beskrivelse af det sociale miljø i forbindelse med industriens udvikling i området.

Museet har bidraget til publikationen *Drikkekar og Drikkevæner, Arv og Eje 1968*, med artikler om nogle af museets genstande, og på et symposium i Luleå om yrkestradition og industrilokalisering er museets planer om undersøgelse af trikotageindustrien blevet forelagt af overinspektør ved Nationalmuseet, Holger Rasmussen.

Den 14. juni 1969 besøgte museet af hosebinderlauget, arveprins Knud og arveprinsesse Caroline Mathilde.

I alt har museet haft 28.989 besøgende. Dette skyldes, at vi har udstrakt vores udstillingsvirksomhed til andre områder end museets. Hos fa. Carlo Møller har vi udstillet høstredskaber, hos fa. S. C. Sørensen handflid og håndværk og på Konfektionsskolen dragter og snitmønstre. En stor del af vores udstillingsvirksomhed har taget sigte på færdiggørelsen af vandredustillingen om Afrika til amts skoler. De specielt fremstillede montrer kan ses i H. P. Hansens stue. Udstillingen har været ude hele foråret og skal ud igen til efteråret.

I samarbejde med kunstforeningen har vi i ovenlyssalen vist udstillinger af den polske kunstnerinde Anna Kamienska og for tiden af Ansgar Elde og Irene Dominguez. Sammen med Håndarbejdets Fremme vistes tekstiludstillingen Gammelt og Nyt, og i forbindelse hermed udså museet en håndarbejds konkurrence blandt områdets skoler. Af øvrige udstillinger har museet vist J. Th. Lundbye og hans samtid, applikerede billedtæpper af Troll Bille Riisager, samt Arkæologi fra Luften. Et clevehold fra Vestervangsskolen arrangerede den 30. maj 1968 udstilling på trikotagemuseet over emnet Uldens udnyttelse.

HOLSTEBRO MUSEUM

(ved overlærer E. Godtfred Pedersen)

Det forløbne år har været et godt år for Holstebro museum. Ganske vist blev ikke alle de mål, man havde sat sig, nået, men man nåede et godt skridt frem mod målet.

Det gælder bl. a. katalogisering og registrering af museets samlinger. Takket være to militærnægtere fra Kompedallejren har vi nu alle vore genstande behørigt katalogiserede, et arbejde, som er næsten uoverkommeligt, hvis man ikke har fast ansat personale dertil.

Udadtil har museet søgt at stimulere interessen for fortiden ved forskellige arrangementer. Først og fremmest ved afholdelse af to foredragsaftener, museumsinspektør P. Seeborg om „Lokalmuseernes fremtid“ og professor C. J. Becker om „Vor ældste industri – flintminerne“. Begge de interessante foredrag havde samlet god tilslutning. Endvidere har museet i samarbejde med Holstebro-hallen holdt en særudstilling. Som et modstykke eller supplement til hallens „Ung i (19)68“ arrangerede vi „Ung i 1868“.

For første gang udsendte museet ved årsskiftet en publikation til museumsforeningens medlemmer. Dette års lille skrift omhandlede Holstebro-originalen Laust Glavinds liv og bedrifter med tekst og tegninger af maleren Henry Bailum.

Sidst, men ikke mindst, må det nævnes, at året i særlig grad har stået i arkæologiens tegn, idet museet har foretaget 36 større og mindre arkæologiske undersøgelser. Takket være ekstra bevillinger fra kulturministeriet har vi indkøbt nivellerinstrument og fotoudstyr, så vore indberetninger til Nationalmuseet kan blive så fyldestgørende som muligt. Ikke alle arkæologiske undersøgelser er lige givtige, ved enhver, der arbejder med dette emne, men i afvigte år var vi særlig heldige. Eksempelvis kan nævnes, at det for første gang lykkedes at stedfæste en boplads fra bronzealderen i museets område, nemlig i Nr. Felding.

En anden interessant udgravning blev foretaget i Sevel, hvor man fremdrog en grav fra romersk jernalder med korrekt arrangeret opdækning: 6 smukke og velbevarede kar samt en hankekop, der alle kunne genopbygges.

I Halgård, Tvis sogn, blev undersøgt en grav fra samme periode, men ikke af så ordinær en type, hvorfor den fortjener en særlig omtale.*)

*) Den interessante redegørelse for fundet, som Årbogen med tak har modtaget fra lederen af museets arkæologiske undersøgelser, *Gunnar Hallum*, Herrup, må desværre af pladshensyn udskydes til Årbog 1970, hvor den til gengæld vil få en mere fremtrædende plads. *Red.*

HOLSTEBRO BYHISTORISKE ARKIV

(ved inspektør Bent Torben Holm)

Arkivet har i det forløbne år modtaget en mængde nye ting, og byens befolkning viser stor interesse for dets arbejde. Der har været mange gæster, og mange har hentet oplysninger (jubilæer, slægtsforskning, tekniske spørgsmål m. m.), ligesom mange har lånt fotografier og film. En del materiale er sendt til andre byers arkiver, og der er fra mange arkiver rundt om i landet modtaget værdifuldt arkivmateriale. De nye lokaler virker tilfredsstillende.

Der har i sidste regnskabsår været et underskud på 1584 kr., hvilket dels skyldes udgifter i forbindelse med arkivets flytning, dels større udgifter til arkivets drift. Reelt er der dog ikke tale om underskud. Arkivet har hidtil fået et kommunalt tilskud på 5.000 kr., men da disse penge ikke er blevet brugt i de sidste tre år, er beløbet i år skåret ned til 3.000 kr., og det er dette beløb, der i år overskredet.

(Det er et avisreferat, arkivaren har tilsendt os uden ledsagende bemærkninger af nogen art. Referatets sidste afsnit må altså stå til troende, og der kan vi så lade det stå og tale for sig selv. Red.)

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

(ved sekretæren, premierløjtnant Aa. Koch-Jensen)

Dragon- og Frihedsmuseet har i år ladet afdelingen for Frihedsmuseet restaurere og registrere, således at afdelingen nu fremtræder meget overskuelig. Museet er delt op i afsnit således:

Våbensamling, nedkastningsscene, sprængningsscene, fangelejrscene, afsnit for Den danske Brigade i Sverige og afsnit med diverse signalmidler. Endelig har museet fået et reolsystem med forskellige bøger med relation til krigen 1940-45.

Museets besøgstal har i årets løb været ca. 1300.

Dragon- og Frihedsmuseet har fra 1. maj 1969 ansat ny kustode og samtidig ændret åbningstiden. Museet er fremover åbent således: Tirsdag, torsdag, lørdag og søndag kl. 14.00-16.00. Endvidere er museet åbent efter aftale. Henvendelse telefon (07) 42 31 77, lokal 204.

HJERL HEDE I 1969

(ved museumsinspektør M. Wittusen)

Museet modtog som gave fra Skanderborg amtsråd et gammelt købmandshus fra Svinsager nord for Horsens. Huset er kendt for sit særprægede ydre med meget gamle reklameskilte opsat på gavl og side.

I samarbejde med De samvirkende danske Købmandsforeninger foretages en landsindsamling af inventar og salgspakninger med videre hørende til købmandsforretninger omkring århundredskiftet. Indtil nu er indkommet flere hundrede spændende ting, som i juli blev udstillet i en „levendegjort“ butik, placeret i den gamle kro. Selve bygningen er hjemtaget og nu under opførelse.

Til museet er indgået en lang række genstande til såvel landbrugs- som skovafdelingen.

Under ledelse af rigsantikvar, professor P. V. Glob er foretaget et overlevelsesforsøg i jernalderhuset. Otte unge studerende boede fast i huset – levede af den mad, de selv kunne fremstille, smedede våben og smykker m. v.

Et meget vigtigt emne var brødbagning på indersiden af et meget stort lerkar; det voldte store vanskeligheder, men til sidst lykkedes det at få virkelig fine brød ud af det.

I skovmuseet er opstillet en gammel båndsav, som – trukket af en opretstående petroleumsmotor – har været anvendt til opskæring af tagspån, hjulfølge o. a.

Endelig er der på museet indrettet en legeplads for de mange børn, der besøger Hjerl Hede. – Pladsen er opbygget efter de nyeste pædagogiske principper og har været særdeles velbesøgt.

LEMVIG MUSEUM

Uddrag af formandens årsberetning den 23. september 1969

Besøgstallet har været over det sædvanlige, bl. a. har museet haft besøg af et stort antal medlemmer fra Historisk Samfund for Aarhus Stift, under samfundets udflugt til Vestjylland i sommer.

Den hidtidige daglige leder af museet, skolekonsulent Brorson Sørensen, er desværre rejst fra byen, idet han har tiltrådt en stilling i Tønder, og i hans sted har gårdejer Kr. Gay midlertidig overtaget den daglige ledelse.

I anledning af 100-års dagen for „Alexander Newsky“s stranding har denne og museets samling af genstande og inventar fra det store skib været interessant omtalt i dagspressen.

Med hensyn til roredningsbåden er for så vidt ikke noget nyt, udover at man har fået et uforbindende tilsagn om, at den vil få sin endelige plads i Lemvig museum.

Bestyrelsesmedlemmer fra museet har sammen med inspektør Vebæk, Nationalmuseet, foretaget en udgravning i Lomborg af en grav (ca. 2000 år f. K.) og fundet stenøkse, lancetformet flintedolk og rapperler.

Arbejdet i byarkivet vil fortsat blive videreført af medlemmerne i museumsforeningen bistået af sagkyndig medhjælp.

FORENINGSMEDDELELSER 1969

Årsmødet i Herning søndag den 23. februar 1969 havde samlet ca. 110 deltagere. Formanden, amtmand A. Bach, aflagde beretning, hvor styrelsen, de i 1968 afholdte møder og indholdet af „Hardsyssel Årbog 1969“ blev omtalt, hvorefter Samfundets medlemstal og økonomi blev nærmere uddybet.

Det er ingen hemmelighed, at der er alt for få medlemmer i Samfundet (sidste medlemstal: 1.142, hvilket er 1/2 % af amtets 223.000 indbyggere).

Vi må og skal have flere medlemmer, da en medlemsfremgang også kan styrke Samfundets økonomi. Det årlige kontingent på 15,00 kr. kan kun holdes, hvis de tilskud, Samfundet modtager fra stat, amt, kommuner og institutioner, kan bringes i vejret; alt for mange af disse tilskud har i årevis ikke fulgt med pristallet. Forøget medlemstal kan måske være medvirkende til, at også de bevilgende myndigheder vil se med større velvilje på vore ansøgninger om tilskud, hvad de kraftigt blev opfordret til.

Alle medlemmer må yde en indsats; de i årbogen indlagte indmeldelseskort kan bruges til nytægning af medlemmer.

Samfundet blev på Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreningers årsmøde i Svendborg repræsenteret af konsul Eli Jepsen. På dette årsmøde blev det bl. a. meddelt, at et lokalhistorisk institut ville blive oprettet ved Københavns Universitet den 1. april 1969. Institutet skal virke dels som et forskningsinstitut i lokalhistorie, dels som et rådgivende organ for dem, der arbejder med lokalhistorie.

Kassereren, bogtrykker Gadgaard Nielsen, aflagde regnskabet for 1968. Medlemstallet er 1.142, hvoraf 250 endnu ikke havde betalt kontingent.

Medlemmerne opfordredes til at betale kontingentet, så snart de modtager årbogen med det indlagte indbetalingskort. Rykkerskrivelser og opkrævninger belaster Samfundets budget, og vi vil meget hellere bruge pengene til at gøre årbogen endnu bedre.

Til styrelsen genvalgtes bibliotekar Kr. Bjerregård, fru Rigmor Lillelund og gdr. Bent Raunkjær.

Til revisor genvalgtes bogholder Børge Nielsen.

Efter generalforsamlingen holdt konsul Eli Jepsen et foredrag, „Fra bindestue til tekstilindustri“, som i korte træk tog ledet og billede af tekstilindustriens udvikling i Hammerum herred.

Årsmødet blev indledt med et besøg på Angli Skjortefabrik, hvor fabrikant Aage Damgaard og frue viste rundt. Det var en stor oplevelse at se både Carl-Henning Petersens store keramikarbejde

og fabrikkens øvrige kunstneriske udsmykning. Generalforsamlingen, fælles-kaffebordet og konsul Eli Jepsens foredrag fandt sted på Herning Højskole.

Årsmødet sluttede med et besøg på Tekstmuseet ved Herning Museum.

Sommermødet i Tim søndag den 8. juni blev en stor succes. Ca. 225 deltagere samledes i Tim-hallen, som dannede en fortrinlig ramme om mødets første punkter. „Danmarks administrative inddeling gennem tiderne“ blev på interessant og tankevækkende måde behandlet i redaktør Ove Sten Rasmussens foredrag.

Efter fælles-kaffebordet orienterede skoleinspektør E. Christensen om den hjemstavnsudstilling, som var arrangeret i Tim-hallen. Udstillingen, som omfattede gamle brugsgenstande, håndarbejder, bøger og billeder indsamlet i Tim og omliggende sogne, fortjente den opmærksomhed, som mødedeltagerne viste.

Derefter gik turen til det gamle voldsted, hvor Timgård engang har ligget. Gårdejer Aksel Svendsgaard gav i små glimt et billede af Timgård og dens historie. Sommermødet afsluttedes i Tim kirke, hvor provst Carl Christiansen gav en grundig orientering.

Næste årsmøde afholdes i Holstebro søndag den 22. februar 1970. Taler bliver professor P. Skautrup. Nærmere program vil blive bekendtgjort i dagspressen.

Hardsyssels Årbog, hvis 63. bind hermed foreligger som anden række, bind 3, har også en enkelt nyhed, en liste over litteratur om Ringkøbing amt udkommet i 1967 og 1968. Listen er udarbejdet af Centralbiblioteket i Holstebro, som gerne vil høre om eventuelle mangler. Det er meningen at videreføre listen, men den vil muligvis kun komme i årbogen hvert andet år.

Ligger De inde med stof (meget gerne fra dette århundrede og meget gerne fra amtets større eller mindre byer), som De mener kan have interesse for andre, bedes De kontakte årbogens redaktion. Forfatterhonoraret er 15,00 kr. pr. årbogsside + 25 sætryk af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels Årbog“ kan, så længe oplag haves, fås ved henvendelse til sekretæren. Prisen er for medlemmer 5,00 kr. pr. årgang af 1. række (hvoraf endnu følgende kan leveres: 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1942, 1943, 1947, 1952, 1953, 1954, 1955, 1957, 1958, 1961) og 10,00 kr. for 2. række, bind 1 (1967) og 15,00 kr. for 2. række, bind 2 (1968). Forsendelsesomkostningerne betales af køberen.

Beskrivelse af Thimgaard og Thim sogn, af Poul Mathias Nødskov. Denne gamle sogneskildring (1787) blev bragt i ny udgave i årbog 1968 med kommentarer af lærer Alfred Kaae. Bogen er også fremstillet i sætryk, som kan købes for 12,00 kr. ved henvendelse til Samfundets sekretær. Brug den som gave til venner og bekendte, på den måde kan man muligvis skaffe Samfundet nye medlemmer.

Udsolgte årgange af „Hardsyssels Årbog“. Med boghandler Jens Jacob Jacobsen, A. G. Madsens Boghandel, Storegade 7, 6880 Tarm, er truffet aftale om oprettelse af en byttecentral, som er baseret på antikvarisk eller privat opkøb af ældre årgange af „Hardsyssels Årbog“.

Kontakt byttecentralen, hvis De har huller i årbogsrækken, De gerne vil have fyldt ud, eller hvis De har dubletter, De gerne vil sælge eller bytte med andre.

Da man i første omgang forudser, at efterspørgslen vil blive større end udbudet, må man nok udvise nogen tålmodighed, men da vi ved, at der er behov for en sådan bytteordning, kan vi kun håbe, at ordningen vil vinde og vare. – Beretning fra byttecentralen vil fremtidig blive optaget i årbogen.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 15,00 kr. Kontingentet bedes betalt ved årbogens modtagelse; indbetalingskort er vedlagt.

Indmeldelse kan ske hos samtlige styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til Samfundets sekretær. De i årbogen indlagte indmeldelseskort kan bruges.

Udmeldelse bedes meddelt sekretæren. Eventuelt ikke betalt årbog bedes ved udmeldelsen returneret til Samfundets kasserer eller sekretær.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

- Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.
 Indvalgt 1966, formand fra 1967.
- Bibliotekar Kr. Bjerregård, Centralbiblioteket, 7500 Holstebro.
 Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.
- Bogtrykker Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.
 Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.
- Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.
 Indvalgt 1962.
- Seminarielektor C. W. Lebahn, Nissum Seminarieby, 7620 Lemvig.
 Indvalgt 1968, medlem af redaktionen fra 1968.
- Fru Rigmor Lillelund, Nygård, Naur, 7500 Holstebro.
 Indvalgt 1967, medlem af redaktionen fra 1967.
- Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.
 Indvalgt 1966.
- Lektor Gunnar Sandfeld, Hjernvej 39, 7600 Struer.
 Indvalgt 1967, årbogens redaktør fra 1968.
- Landsretssagfører N. C. Skouvig, Østergade 3, 7500 Holstebro.
 Indvalgt 1951, næstformand fra 1967.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ringkøbing Amt, amtets købstads- og sognekommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt

1967-68

Dansk Bogfortegnelse og *Dansk Tidsskrifts Index* er de kilder, der hovedsagelig danner grundlaget for denne liste over bøger og tidsskriftartikler. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Kr. Bjerregård, Centralbiblioteket, Holstebro, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste litteraturliste.

04.61 Skrifter af blandet indhold

Den *sorte* kunst i Hardsyssel. Udgivet i anledning af Ringkøbing Amts Bogtrykkerforrenings 50 års jubilæum. 1967. 348 sider, ill.

06 Museer

Hjerl-Hansen, Finn: Hjerl Hede. (Almanak. Årgang 2, 1967-68, nr. 2, side 9-17, ill.).

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 218-221).

Tortzen, Niels Jørgen: På opdagelse i en Blicher-samling. Blicher-stuen på Herning Museum. 1967. 31 sider, ill.

07.9 Pressehistorie

Aagaard, Frode: De Bergske Blade. 1967. 191 sider, ill. (Heri: Ringkøbing Amts Dagblad (side 127-146). Holstebro Dagblad (side 147-166)).

32.61 Udvandring

Kjeldahl, A. Kr.: Mariane fra Hedegaard. Efter pastor T. M. Nielsen, Iowa „How a Dane became an American“. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 18-21, ill.)

Søby, N. C.: En udvandrers historie. [Nikolaj Søby]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 42-62, ill.)

33.22 Banker og sparekasser

Kaae, Alfred: Vorgod-Nr. Vium Kommune og Omegns Spare- og Laanekasse. Videbæk Sparekasse. 1868 - 20. februar - 1968. [Med bidrag af Elna Møller og Chr. H. Vad]. 1968. 109 sider, ill.

33.84 Grundværdi

Grundværdikort ved vurderingen pr. 1. august 1965. Købstæder i Vejle, Ringkøbing og Ribe amter. Udgivet på foranstaltning af Statens Ligningsdirektorat. 1966. 105 sider, ill.

33.95 Bollgespørgsmålet

Narvi, Páll: Boligproduktionsplan for Holstebro. (Byplan. Årgang 19, 1967, side 89-92).

34.7 Retspleje

De *gamle* byfoged-, birke- og herredsfuldmagtige. Erindringer fra retslivet i tiden før retsreformen af 1919. Redigeret og med indledning af Jep Lauesen Frost. 1967. 360 sider, ill. (Heri: H. Klüwer: Herning Købstad og Hammerum Herred (side 91-139). P. B. Klær: Herning Købstad og Hammerum Herred (side 223-241)).

34.79 Retssager

Larsen, Georg: Firti danske kriminalsager fra ældre tid. Genfortalt og illustreret med samtidige billeder. 1966. 320 sider, ill. (Heri: Skarnskvinden Anne Marie og andre stakels piger (side 151-157)).

35.1 Administrativ inddeling

De *nørrejske* landdistrikters rets- og politikredse indtil 1956. Udgivet af Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg. 1967. 123 blade. [Duplikeret].

36.8 Frimureri

St. Joh. Instruktionslogen Hardia, Herning. 1917-1967. [Af H. F. Petersen og W. Th. Valeur-Østergaard]. 1967. 41 sider, ill.

37.08 Ungdomsarbejde

Pedersen, Kai: Herning FDF. 1917 - 9. januar - 1967. 1967. 79 sider, ill.

37.1478 Musikundervisning

Lykke, Kai: Den frivillige musikundervisning i Skjern. (Dansk Sang. Årgang 20, 1968, side 50-52).

37.15 Skolebygninger

Konkurrence om en folkeskole i Gjellerup. (Arkitekten. Årgang 70, 1968, side 502-525, ill.)

Løffler, Martin: Holstebro Gymnasium. (Gymnasieskoln. Årgang 51, 1968. Side 492-497, ill.)

37.16 Skoletandpleje

Ludvigsen, Inger Margrethe: Om cariesforekomsten hos skolebørn i Holstebro (Tandlægebladet. Årgang 72, 1968, side 493-497).

37.4 Højskoler

Christensen, Christen: Vestjyllands Højskole. (Højskolebladet. Årgang 93, 1968, side 787-789).

37.5 Enkelte skoler

Christensen, Christen: Fjaltring Friskole gennem 75 år. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 100-105).

Herning Friskole 1968. Udgivet i anledning af 60-året for Herning Friskoles oprettelse. - 1968, 64 sider, ill.

Larsen, Carl Edvard: Kandidat i Tarm. 1968. 76 sider, ill.

37.7 Særundervisning

Warburg, Mette: Svagsynsklasserne i Herning. (Skolehygiejnisk Tidsskrift. Årgang 56, 1968, nummer 3, side 4-11).

37.9 Skolehistorie

Skautrup, Peter: Æ gammel dæjn. [Lærer Niels Jensen Skautrup]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 68-71, ill.)

38.4 Alderdomsforsøg

Østergård, Frde: Pleje- og omsorgsbehov blandt ældre i Holstebroområdet. 1968. 85 blade -| 46 sider. (Socialforskningsinstituttet. Studie, 12).

39.4 Dagligt liv i byen og på landet

Damholt, Chr.: Nogle livserindringer. Befolkning og boligforhold i Hammerum Herred for ca. 100 år siden. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 163-180).

Folkeminder fra Skodborg-Vandfuld Herred. Ved Christen Christensen. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 209-219).

Steffensen, Steffen: Bag lave længer. Indtryk fra en jysk gård omkring århundredskiftet. [Ny ændret og udvidet udgave]. 1967. 194 sider.

48.4 Amtet, dets byer og egne

Ringkøbing amt. Hardsyssels Årbog. Udgivet af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Række 2, bind 1-2. 1967-68.

Ringkøbing amt. Jespersen, Esbern: Med Ole Worm på jagt efter gamle stednavne og helgener. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 5-17).

Ringkøbing amt. Larsen, Carl Edvard: Møde med Vestjylland. 1966. 94 sider, ill.

Assing sogn. Harreschou, Paul Henrik: Lidt om bopladsen Harreskov i gamle dage. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 168-176).

Bording sogn. Andersen, Vald.: Teglværket Frederiksværk og gården Nørlund i Bording sogn. Kolonikasserer Søren Thestrup. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 72-80, ill.)

Brejning sogn. Ivertsen, Birthe Marie: Terrakotta-udsmykningen på en vestjysk renæssancegård. [Brejninggård]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 109-130, ill.)

Brejning sogn. Søndergaard, Valdemar. [Brejning kirke]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 207).

Faster sogn. Faster sogn. Små kapitler af sognets historie gennem lange tider. Ved Jan Aas Jensen og Alfred Kaae. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 124-161, ill.)

Fjaltring sogn. Christensen, Christen: Fjaltring Friskole gennem 75 år. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 100-105).

Gjellerup sogn. Konkurrence om en folkeskole i Gjellerup. (Arkitekten. Årgang 70, 1968, side 502-525, ill.)

Hammerum herred. Damholt, Chr.: Nogle livserindringer. Befolkning og boligforhold i Hammerum herred for ca. 100 år siden. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 163-180).

Hammerum herred. De gamle byfoded-, birke- og herredsfuldmægtige. Erindringer fra retslivet i tiden før retsreformen af 1919. Redigeret og med indledning af Jep Lauesen Frost. 1967. 360 sider, ill. (Heri: H. Klüwer: Herning Købstad og Hammerum Herred (side 91-139). P. B. Kier: Herning Købstad og Hammerum Herred (side 223-241)).

Hammerum herred. Kaae, Alfred: Det tingsels gods i Hammerum herred. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 141-146).

- Hemmet sogn.* Småglimt fra Hemmet-Sønder Vium forstanderskabs forhandlingsprotokoller. Ved N. Thomsen Nielsen og Alfred Kaae. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 94-99).
- Herning.* De gamle byfoged-, birke- og herredsfuldmægtige. Erindringer fra retslivet i tiden før retsreformen af 1919. Redigeret og med indledning af Jep Lausen Frost. 1967. 360 sider, ill. (Heri: H. Klüwer: Herning Købstad og Hammerum Herred (side 91-139). P. B. Kiær: Herning Købstad og Hammerum Herred (side 223-241).
- Herning.* Herning Friskole 1968. Udgivet i anledning af 60-året for Herning Friskoles oprettelse. 1968. 64 sider, ill.
- Herning.* Pedersen, Kai: Herning FDF. 1917-9. januar - 1967. 1967. 79 sider, ill.
- Herning.* St. Joh. Instruktionslogen Hardia, Herning. 1917-1967. [Af H. F. Petersen og W. Th. Valeur-Østergaard]. 1967. 41 sider, ill.
- Herning.* Tortzen, Niels Jørgen: På opdagelse i en Blicher-samling. Blicher-stuen på Herning Museum. 1967. 31 sider, ill.
- Herning.* Warburg, Mette: Svagsynsklasserne i Herning. (Skolehygiejnisk Tidsskrift. Årgang 56, 1968, nummer 5, side 4-11).
- Hjerl Hede.* Hjerl-Hansen, Finn: Hjerl Hede. (Almanak. Årgang 2, 1967-68, nummer 2, side 9-17, ill.)
- Holstebro.* Harvest, Jesper: Byplanlægning i Holstebro. (Byplan. Årgang 19, 1967, side 82-88, ill.)
- Holstebro.* Holm, Bent Torben: Af Melgaards billedbog. Det gamle Holstebro i tekst og billeder. [Fotografier af Peter og Valdemar Melgaard]. 1967. Bind 1, ill.
- Holstebro.* Holstebro i billeder fra hverdag og fest 1966. Udgivet af Poul Agehølm, Ib Kr. Randers, Boris Lindfors Andersen og Aage Hebsgaard. 1966. 80 sider, ill.
- Holstebro.* I Holstebro ved man, at mennesket har både en krop og en sjæl. (Stads- og havneingeniøren. Årgang 58, 1967, side 96-99, 101, ill.)
- Holstebro.* Johansen, Jens: Samfundsplanlægning i Holstebro. (Byplan. Årgang 19, 1967, side 77-81, ill.)
- Holstebro.* Ludvigsen, Inger Margrethe: Om cariesforekomsten hos skolebørn i Holstebro. (Tandlægebladet. Årgang 72, 1968, side 493-497).
- Holstebro.* Löffler, Martin: Holstebro Gymnasium. (Gymnasieskolen. Årgang 51, 1968, side 492-497, ill.)
- Holstebro.* Narvi, Páll: Boligproduktionsplan for Holstebro. (Byplan. Årgang 19, 1967, side 89-92).
- Holstebro.* Nielsen, Knud Erik: Store Torv. [Fotografier af Peter og Valdemar Melgaard]. 1967. 28 sider, ill.
- Holstebro.* Odin Teatret. Théâtre-laboratoire interandinave pour l'art de l'acteur. 1968. 48 sider, ill.
- Holstebro.* Olesen, Aksel Evin: Hemmeligheden bag succes: Planlægning. (Ingeniør- og Bygningsvæsen. Årgang 63, 1968, side 28-34, ill.)
- Holstebro.* Resen, Peder Hansen: Holstebro 1677. Uddrag af „Atlas Danicus“. Oversat fra latin af Sven Jacobsen. 1963. 21 sider, ill.
- Holstebro.* Vor by... Redigeret af Eugenio Barba. 1967. 80 sider, ill.
- Hover sogn.* Kaae, Alfred: Hover. Sognet ved åen, Hing Herred, Ringkjøbing Amt. 1967. 344 sider, ill.
- Ikast sogn.* Larsen, Bernhard: Ikast Sogn. Udgivet af Ikast sogneråd. 1967. 413 sider, ill.
- Lemvig-egnen.* Jensen-Dam, N.: Erindringer fra besættelsestiden 1940-45. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 81-93, ill.)
- Nees sogn.* Jensen-Dam, N.: Af Nees sogns historie. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 181-186), ill.)
- Nissum Fjord.* Uhd Jepsen, Palle: Fjordens ansigt - trækfuglene. Fuglelivet ved Nissum Fjord. (Dansk Jagttidende. Årg. 84, 1967-68, side 335-337, ill.)
- Nissum Fjord.* Uhd Jepsen, Palle: Fuglelivet ved Nissum Fjord. 1967. 29 sider, ill. (Meddelelse fra Vildtbiologisk Station). Særtryk af „Dansk ornithologisk Forenings Tidsskrift“. Årgang 61, 1967, side 1-29.
- Nissum Fjord.* Uhd Jensen, Palle: En landvindingssag bremses. Fuglelivet ved Nissum Fjord. (Dansk Jagttidende. Årgang 84, 1967-68, side 130-32, 158-60, 192-94, ill.)
- Ringkjøbing.* Bøgger, J.: Johan Rantzau i Ringkjøbing 1534. (Hardsyssels Årbog, Række 2, bind 1, 1967, side 63-67, ill.)
- Ringkjøbing Fjord.* Smith, Johannes: Ringkjøbing Fjord. 1966. 25 sider.
- Sevel sogn.* Becker, C. J.: Gådefulde jyske stenaldergrave. (Nationalmuseets Arbejdsmark. 1967, side 19-30, ill.)
- Sevel sogn.* Hjerl-Hansen, Finn: Hjerl Hede. (Almanak. Årgang 2, 1967-68, nummer 2, side 9-17, ill.)

- Sinding sogn.* Steensberg, Axel: Kulturbilleder fra en vestjysk hedegård. [Stensbjerg]. (Lokalhistorie – righistorie og andre artikler fra fortid og nutid. 1967, side 57-100, ill.)
- Skjern.* Lykke, Kai: Den frivillige musikundervisning i Skjern. (Dansk Sang. Årgang 20, 1968, side 50-52).
- Skjern.* Vestjysk Handelsskole i Skjern. Arkitekter: Knud Friis & Elmar Moltke Nielsen. (Arkitektur. Årgang 12, 1968, side 40-44, A 44, A 46, ill.)
- Skjern å.* Hersbøll, Sven: Skjern Å. Historien om Danmarks vandrigeste å. 1968. 72 sider, ill.
- Skjern å.* Skovborg, H.: Skjernådalens afvanding. (Kulturgeografi. Årgang 19, 1968, s. 225-233, ill.)
- Struer.* Thorsen, Hans: Struer [Fotografisk billedhæfte]. Billedtekster: Gunnar Sandfeld. 1967. 52 sider, ill.
- Sønder Vium sogn.* Småglimt fra Hemmet-Sønder Vium forstanderskabs forhandlingsprotokoller. Ved N. Thomsen Nielsen og Alfred Kaae. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 94-99).
- Thyborøn Kanal.* Betænkning vedrørende Thyborøn Kanal. Afgivet af det af Ministeriet for Offentlige Arbejder under 2. marts 1957 nedsatte udvalg. 1968. 47 sider, ill. (Betænkning, 472).
- Tim sogn.* Nødkov, P. M.: Beskrivelse over Thimgård og Tim Sogn. 2. udgave ved Alfred Kaae. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 3-108, ill. [Findes også som særtryk].)
- Torsted sogn.* Becker, C. J.: Bronzealderhuse i Vestjylland. (Nationalmuseets Arbejdsmark. 1968, side 79-88, ill.)
- Torsted sogn.* Becker, C. J.: Gådefulde jyske stenaldergrave. (Nationalmuseets Arbejdsmark. 1967, side 19-30, ill.)
- Ulfborg sogn.* Steffensen, Steffen: Bag lave længer. Indtryk fra en jysk gård omkring århundredskiftet. [Ny, ændret og udvidet udgave]. 1967. 194 sider.
- Ulfborg sogn.* Sønndergaard, Valdemar: [En tildragelse på Nr. Vosborg]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 206-207).
- Velling sogn.* Christensen, Christen: Vestjyllands Højskole. (Højskolebladet. Årg. 93, 1968, side 787-789).
- Ølstrup sogn.* Hovgaard, Niels: Emil Nolde og Ølstrup. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 131-140, ill.)
- Ølstrup sogn.* Hovgaard, Niels: Maleren Emil Nolde og Ølstrup. (Højskolebladet. Årgang 92, 1967, side 84-88).
- 58.6 Flsk**
Rasmussen, C. J.: Om udbredelse af drejesyge og egtevdevirus i dambrug i Skjern Å's og Vejle Å's vandområder samt nogle hovedretningslinier for deres bekæmpelse. (Ferskvandfiskeribladet. Årgang 66, 1968, side 14-19, 22).
- 58.8 Fugle**
Udb Jepsen, Palle: Fjordens ansigt – trækfuglene. Fuglelivet ved Nissum Fjord. (Dansk Jagttidende. Årgang 84, 1967-68, side 335-337, ill.)
Udb Jepsen, Palle: Fuglelivet ved Nissum Fjord. 1967. 29 sider, ill. (Meddelelse fra Vildtbiologisk Station). Særtryk af „Dansk ornithologisk Forenings Tidsskrift“. Årgang 61, 1967, side 1-29.
Udb Jepsen, Palle: En landvindingsssag bremset. Fuglelivet ved Nissum Fjord. (Dansk Jagttidende. Årgang 84, 1967-68, side 130-132, 158-160, 192-194, ill.)
- 63.09 Landbruget**
Viby Mogensén, Gunnar: De sociale konsekvenser af landbrugets strukturændringer. – Nogle resultater af en interviewundersøgelse blandt selvstændige landmænd i to kommuner i Ringkøbing amt. [Brejning sogn og Mejrup sogn]. 1968. 92 blade (Socialforskningsinstituttet. Studie 9).
- 63.14 Afvandingsarbejder**
Skovborg, H.: Skjernådalens afvanding. (Kulturgeografi. Årgang 19, 1968, side 225-233, ill.)
- 63.61 Heste**
Hesten. Hjelperen – vennen – slideren. Et forsøg på at riste den en minderune. Af Bertel Knudsen og Alfred Kaae. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 22-41, ill.)
- 65.07 Handelsskoler**
Vestjysk Handelsskole i Skjern. Arkitekter: Knud Friis & Elmar Moltke Nielsen. Af A. K. (Arkitektur. Årgang 12, 1968, side 40-44, A 44, A 46, ill.)
- 66.25 Teglværk**
Andersen, Vald.: Teglværket Frederiksværk og gården Nørlund i Bording sogn. Kolonikasserer Søren Thestrup. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 72-80, ill.)
Kjeldahl, A. Kr.: Lidt om de gamle fælles lergrave. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 204-205).
- 69.54 Kystbeskyttelse**
Betænkning vedrørende Thyborøn Kanal. Afgivet af det af Ministeriet for Offentlige Arbejder under 2. marts 1957 nedsatte udvalg. 1968. 47 sider, ill. (Betænkning, 472).

71.9 Byplanlægning

Harvest, Jesper: Byplanlægning i Holstebro. (Byplan. Årgang 19, 1967, side 82-88, ill.)

Johansen, Jens: Samfundsplanlægning i Holstebro. (Byplan. Årgang 19, 1967, side 77-81, ill.)

Olesen, Aksel Evin: Hemmeligheden bag succesen: Planlægning. (Ingeniør- og Bygningsvæsen. Årgang 63, 1968, side 28-34, ill.)

76.2 Terrakotta

Ivertsen, Birthe Marie: Terrakotta-udsmyknin-gen på en vestjysk renæssancegård. [Brejninggård]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 109-130, ill.)

77.096 Teatervæsen

Odin Teatret. Théâtre-laboratoire interscandi-nave pour l'art de l'acteur. 1968. 48 sider, ill.

89.68 Stednavne

Friis, P.: Lidt om nogle stednavne. (Hardsys-sels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, s. 206).

Jespersen, Esbern: Med Ole Worm på jagt ef-ter gamle stednavne og helgener. (Hardsys-sels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, s. 5-17).

91.15 Forhistorisk arkæologi

Becker, C. J.: Bronzealderhuse i Vestjylland. [Torsted sogn]. (Nationalmuseets Arbejds-mark. 1968, side 79-88, ill.)

Becker, C. J.: Gådefulde jyske stenaldergrave. [Sevel sogn og Torsted sogn]. (National-museets Arbejdsmark. 1967, side 19-30, ill.)

96.1 Historie

Bøger, J.: Johan Rantzau i Ringkjøbing 1534. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 63-67, ill.)

96.71 Besættelsen 1940-45

Jensen-Dam, N.: Erindringer fra besættelsesti-den 1940-45. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 81-93, ill.)

99.4 Personahistorie

Bertelsen, Erik. Bertelsen, Erik: Stille nytår. 1966. 19 sider, ill.

Byskov, Peder. Søndergaard Jacobsen, J.: Pe-der Byskov (1835-1920). En handelsmand og bonde fra Lemvig-egnen. På grundlag af optegnelser af P. Byskov jun. og Krista Chri-stensen, f. Byskov. (Hardsyssels Årbog. Ræk-ke 2, bind 2, 1968, side 147-161, ill.)

Dambolt, Cbr. Damholt, Chr.: Nogle livserin-dringer. Befolkning og boligforhold i Ham-merum herred for ca. 100 år siden. (Hard-syssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 163-180).

Frølund, Thomas. Frølund, Thomas: Optegnel-ser om min slægt og min barndom. 1968. 135 sider, ill.

Gregersen, Vilh. Kjeldahl, A. Kr.: Vilhelm Gregersen, digterpræsten, som havde sine første præsteår i Hardsyssel. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 187-195, ill.)

Hansen-Sir, Hans Jørgen. Kjeldahl, A. Kr.: Nogle festsange af lærer Hans Jørgen Han-sen-Sir. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 201-204).

Hedegaard, Mariane. Kjeldahl, A. Kr.: Ma-riane fra Hedegaard. Efter pastor T. M. Nielsen, Iowa „How a Dane became an American“. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 18-21, ill.)

Holm Hansen, O. Holm Hansen, O.: Min vandring. Livserindringer gennem 75 år. - 1968. 71 sider.

Hvidberg, Kresten. Hvidberg, Kresten: Af Kre-sten Hvidbergs erindringer. 1967. Bind 1-2. [Duplikeret].

Høft, Ove Vilmar. Høft, Ove Vilmar: Politik og kjeltringsliv. 1967. 20 sider, ill.

Lange, Amalia. Lange, Amalia: En provstedat-ters erindringer fra Sevel præstegård. Ved P. K. Hofmansen. (Skivebogen. Bind 58, 1967, side 86-116 og bind 59, 1968, side 5-50, ill.)

Larsen, Carl Edvard. Larsen, Carl Edvard: Kandidat i Tarm. 1968. 76 sider, ill.

Madsen, Mads. Jakobsen, Johan Peder: Erin-dringer om lærer Mads Madsen, Trabjerg. Ved A. Kr. Kjeldahl. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 197-200).

Nielsen, T. M. Kjeldahl, A. Kr.: Mariane fra Hedegaard. Efter pastor T. M. Nielsen, Iowa „How a Dane became an American“. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 18-21, ill.)

Paludan, Hans. Friis, Gunnar: Hans Paludan. En vestjysk skolcemester. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 162-167).

Skautrup, Niels Jensen. Skautrup, Peter: Æ gammel dæjn. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 68-71, ill.)

Smith, Peder. Møller Jensen, M.: Supplement til Johannes Smiths afhandling om Peder Smith, Nymølle i årbog 1967. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 2, 1968, side 208-209).

Smith, Peder. Smith, Johannes: Peder Smith i Nymølle. Af Johannes Smith og Mads Degn-bol. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 106-123, ill.)

Soby, Nikolaj. Soby, N. C.: En udvandrers historie. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 42-62, ill.)

Thestrup, Søren. Andersen, Vald.: Teglværket Frederiksværk og gården Nørlund i Bording sogn. Kolonikasserer Søren Thestrup. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 1, 1967, side 72-80, ill.)

99.9 Stamtavler

Krårup. Krårup, Kr.: To gårde og deres beboere med anetavle og efterslægtstavle for Christen Erichsen Krårup og Anne Jensdatter Gaaskjær. 1968. 16 sider.

Lastrup. Lastrup, Aage: Slægtsbogen. 1968. 97 blade, illustreret.

Olling-Smedegaard. Vejlgård, Niels: Stamtavle over slægten Olling-Smedegaard. 2. udgave. 1967. 51 sider, ill.

Troelsen. Stamtavle over gårdfastere i Volsgaard i Snebjerg sogn Peder Troelsen og hans søn Troels Pedersen Volsgaard og hustru Johanne Gregersdatters efterkommere. 1967. Bind 2.

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

- Aftægtsforhold 55-60, 62-64
 Aftægtskontrakt 55-57
 Agerfeld Jensen, Peder (Trolldoft) 61-62, 64, 66-67
 Arnstrup, Niels Pedersen (skoleholder i Nr. Nisum) 83
 Andersdatter, Karen Johanne (Thyborøn) 21-33
 Andersen, Otto (skoleholder i Sevel) 121-122
 Astrup, Christen Christensen (degn i Sevel) 117, 119-120, 122, 125
- Beck Wolfram, Claus (omgangslærer i Nr. Nisum) 85
 Berg, Thomas Nielsen (præst i Nr. Nisum) 89
 Berggren, G. G. W. (præst i Nr. Nisum) 94
 Brejning sogn 133-135
 Brejninggård (Brejning sogn) 127-132, 133
 Bruun, Chr. (præst i Nr. Nisum) 91
 Bruun Henriksen, Jens (lærer i Nr. Nisum) 89
 Brænderigården (Brejning sogn) 133-135
 Bygum Smith, Sophus (Brejning) 134
 Byskov, Jens (seminarieforsøger i Gjedved) 108-111
- Christensen, Anders (Thyborøn) 21-26, B 31
 Christensen, Henrik (skoleholder i Nr. Nisum) 81
 Christensen Astrup, Christen (degn i Sevel) 117, 119-120, 122, 125
 Christensen Lund, Mads (degn i Sevel) 124
 Christensen Nautrup, Peder (Sevel) 121-122
 Christensen Raahede, Søren (lærer i Nr. Nisum) 87-88
 Clausager-slægten (Sædding sogn) 113-115
- Dagnes, Jacob Hansen (degn i Nr. Nisum) 81, 90-91
 Dam, N. Jensen (politiasistent, Bækmarksbro) 5-20
 „Dragon“, Anders (landejevsridder) 14-15
 Dragon- og frihedsmuseet, Holstebro 142
- Falkenskjold, E. S. (præst i Nr. Nisum) 92
 Fiskerliv. Thorsminde 101-104
 Fiskerliv. Thyborøn 21-33
 Fugl, Marie Elisabeth (Tvislund) 35-43, B 37
- Gerner, Henrik (degn i Sevel) 124
 Gregersen, Vilh. (sognepræst i Naur-Sir og Stavning) 135-136
- Hansen, Søren (lærer i Nr. Nisum) 85-86
 Hansen Dagnes, Jacob (degn i Nr. Nisum) 81, 90-91
 Hansen Karstoft, Christen (degn i Nr. Nisum) 83
 Hansen Maribo, Jens (degn i Sevel) 123-124
 Hau, Niels Jensen (Thyborøn) 24-27
 Henriksen, Jens Bruun (lærer i Nr. Nisum) 89
 Herning museum 140-141
 Historisk Samfund for Ringkøbing amt 143-145
 Hjerl Hede (Den gamle landsby) 142
 Holstebro byhistoriske arkiv 142
 Holstebro museum 141
- Jacobsen Mejrup, Christen (degn i Sevel) 123-124
 Jensdatter, Ane (Thyborøn) 21-27, B 31
 Jensen, Anders „Dragon“ (landejevsridder) 14-15
 Jensen, Jens (Trolldoft) 47
 Jensen, Marie Elisabeth (Tvislund) 35-43, B 37
 Jensen, Mourits (Moust) Trolldoft (Trolldoft) 66-68, B 68
 Jensen, Peder Agerfeld (Trolldoft) 61-62, 64, 66-67
 Jensen-Dam, N. (politiasistent, Bækmarksbro) 5-20
 Jensen Hau, Niels (Thyborøn) 24-27
 Justsen Torning, Gregers (degn i Sevel) 124

- Karstoft, Christen Hansen (degn i Nr. Nissum) 83
- Knudsen, Peder (Trolldoft) (1667-1749) 47, 49
- Knudsen, Peder (Trolldoft) (1754-1835) 50-51, 54-59
- Kolli-slægten (Nr. Nissum sogn) 76-79
- Larsen, Thøger (digteren) 109-111
- Leegaard, Niels Olufsen (degn i Sevel) 124
- Lemming, Erik Sørensen (præst i Nr. Nissum) 90-91
- Lermvig museum 143
- Lund, Mads Christensen (degn i Sevel) 124
- Lyhne, Knud (degn i Nr. Nissum) 84-85
- Maribo, Jens Hansen (degn i Sevel) 123-124
- Mejrup, Christen Jacobsen (degn i Sevel) 123-124
- Michelsen, Peder (omgangslærer i Sevel) 119-122
- Mohrsen, Kjeld (Kirkegård) 61-63
- Morville, Gregers (degn i Nr. Nissum) 83
- Mulwad, Peder (degn i Sevel) 124
- Møller, Christen (degn i Nr. Nissum) 80-81
- Nautrup, Peder Christensen (Sevel) 121-122
- Nielsen, Jens (Brunsgård) 73-74
- Nielsen Berg, Thomas (præst i Nr. Nissum) 89
- Nissum fjord 95-101
- Nr. Nissum præstegård 72-73, 75-76
- Nr. Nissum sogn 71-94
- Nr. Nissum sogn. Kirkelige forhold 89-94
- Nr. Nissum sogn. Skolevæsen 79-89
- Olufsen Leegaard, Niels (degn i Sevel) 124
- Ovesen, Kristen (Thyborøn) 28-33
- Paludan, Hans (skoleholder i Nr. Nissum) 81-83
- Pedersen, Knud (Trolldoft) 49-50
- Pedersen, Mette Christine (Krathus) 68-69
- Pedersen, Søren (Lille Borum) 73-74
- Pedersen Amstrup, Niels (skoleholder i Nr. Nissum) 83
- Pedersen Svane, Jens (skoleholder i Nr. Nissum) 81
- Pedersen Trolldoft, Jens (Trolldoft) 54-58, 60-61, 63-65
- Politivæsen. Skodborg-Vandfuld herreder 5-20
- Rakkere 76-79
- Rejseforhold før jernbanernes tid 35-43
- Ringkøbing amt. Litteratur 1967-68 147-152
- Rømer, Søren (degn i Nr. Nissum) 81-82
- Raahede, Søren Christensen (lærer i Nr. Nissum) 87-88
- Sandfær (gård i Vind sogn) 51-54, B 66
- Sejersen, Peder (degn i Sevel) 117, 124-125
- Sevel sogn. Skolevæsen 117-125
- Skodborg herred. Politivæsen 5-20
- Skolevæsen. Nr. Nissum sogn 79-89
- Skolevæsen. Sevel sogn 117-125
- Smith, P. (Nymølle) 133-134
- Smith, Poul Stockholm (Brejning) 134-135
- Smith, Sophus Bygum (Brejning) 134
- Stavning kirke 135-136
- Stockholm Smith, Poul (Brejning) 134-135
- Storm, Anker (præst i Nr. Nissum) 92
- Støvring, Jesper (separatist, Nr. Nissum) 90
- Svane, Jens Pedersen (skoleholder i Nr. Nissum) 81
- Sønder Nissum sogn. Thorsminde 95-104
- Sørensen Lemming, Erik (præst i Nr. Nissum) 90-91
- Terrakottaudsmykning 127-132, B 127, B 128, B 129, B 131
- Thorsminde (Sønder Nissum sogn) 95-104
- Thyborøn. Fiskerliv 21-33
- Thøgersen, Knud (Bonnet) 105-108
- Torning, Gregers Justsen (degn i Sevel) 124
- Trolldoft (gård i Vind sogn) 45-69, B 53
- Trolldoft, Jens Jensen (Trolldoft) 47
- Trolldoft, Jens Pedersen (Trolldoft) 54-58, 60-61, 63-65
- Trolldoft, Knud Pedersen (Trolldoft) 49-50
- Trolldoft, Peder Knudsen (Trolldoft) (1667-1749) 47, 49
- Trolldoft, Peder Knudsen (Trolldoft) (1754-1835) 50-51, 54-59
- Trolldoft Jensen, Mourits (Moust) (Trolldoft) 66-68, B 68
- Vandfuld herred. Politivæsen 5-20
- Wildskjøt, Claus (løjtnant) 76
- Vind sogn 45-69
- Vinge, Stine (Krathus) 68-69
- Wolfram, Claus Beck (omgangslærer i Nr. Nissum) 85

Regnskab 1968 for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

<i>Indtægter</i>	
Indestående i bank og på giro	20.001,90
Medlemskontingent	17.675,00
Salg af årbøger	2.201,50
Statstilskud	1.850,00
Tilskud fra Ringkøbing amt	500,00
Tilskud fra kommuner: Herning kommune, Holstebro kommune, Lemvig kommune, Ringkøbing kommune, Struer kommune, Assing kommune, Gjellerup kommune, Holmsland kommune, Nr. Nissum kommune, Sdr. Felding kommune, Thyborøn kommune, Vildbjerg-Nøvling kommune	750,00
Tilskud fra pengeinstitutter: Holstebro Landmandsbank, Lemvig Folkebank, Ringkøbing Landbobank, Ringkøbing Bank, Holstebro Bank, Lemvig Bank, Hammerum Herreds Sparekasse, Holstebro Sparekasse, Lemvig Sparekasse, Ringkøbing Sparekasse, Skjern Sparekasse, Ulfborg Sparekasse	1.300,00
Renter	691,55
	Kr. 44.969,95

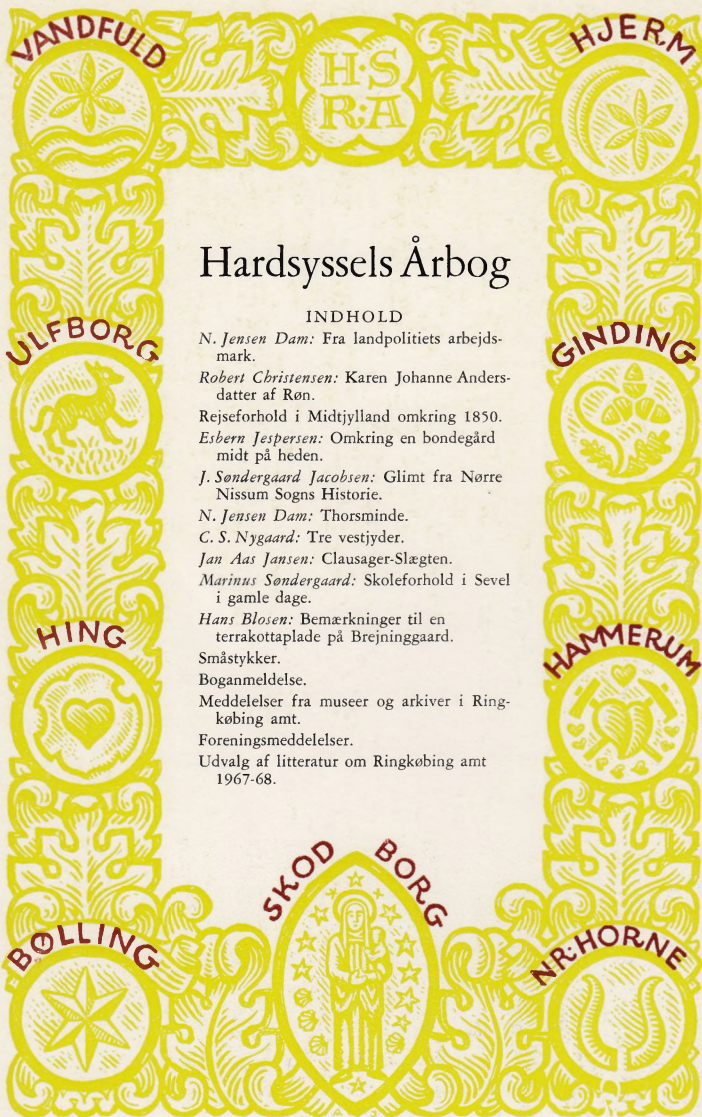
<i>Udgifter</i>	
Årbogens trykning	23.490,00
Årbogens udsendelse + porto	3.689,70
Honorarer m. v. vedr. årbogen	3.517,69
Annoncer	787,79
Møder og foredrag	2.046,40
Kontingent og forsikring	356,70
Tryksager	142,76
Lønninger	1.200,00
Indestående på konto 604116-8	10.000,00
Indestående på folio 100836	÷ 556,27
	9.443,73
Indestående på giro	250,18
	9.693,91
	Kr. 44.969,95

Gadgaard Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.
Bilag og bankbøger er forevist.

Lemvig, den 19. februar 1969

Kn. Engby Larsen
sign.

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

- N. Jensen Dam:* Fra landpolitiets arbejds-
mark.
- Robert Christensen:* Karen Johanne Anders-
datter af Røn.
- Rejseforhold i Midtjylland omkring 1850.
- Esbarn Jespersen:* Omkring en bondegård
midt på heden.
- J. Søndergaard Jacobsen:* Glimt fra Nørre
Nissum Sogns Historie.
- N. Jensen Dam:* Thorsminde.
- C. S. Nygaard:* Tre vestjyder.
- Jan Aas Jansen:* Clausager-Slægten.
- Marinus Søndergaard:* Skoleforhold i Sevel
i gamle dage.
- Hans Bløsen:* Bemærkninger til en
terrakottaplade på Brejninggaard.
- Småstykker.
- Bog anmeldelse.
- Meddelelser fra museer og arkiver i Ring-
købing amt.
- Foreningsmeddelelser.
- Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt
1967-68.